

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Α΄ ΚΥΚΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ-ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

*Η ΕΝΔΟΞΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΓΛΙΚΟΥ
ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ*

ΜΠΟΥΚΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2018

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3-4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΣΤΕΜΜΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

A. ΓΕΝΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ.....	6-10
B. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΡΟΛΟΥ Β΄.....	11-14
Γ. ΠΑΠΙΣΤΙΚΗ ΣΥΝΟΜΩΣΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ.....	15-19
Δ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΑΚΩΒΟΥ Β΄.....	20-24
Ε. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΟΛΛΑΝΔΙΑ.....	25-29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

A. Η ΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΥ ΤΗΣ ΟΡΑΓΓΗΣ.....	30-33
B. ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΣΚΩΤΙΑ.....	34-35
Γ. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ.....	36-39
Δ. ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ.....	40-46
Ε. ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	47-48
ΣΤ. ΣΥΝΕΧΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ.....	49-57
Ζ. ΟΡΚΟΣ ΚΑΙ ΣΤΕΨΗ ΤΟΥ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΥ.....	58-59
Η. Η ΣΚΩΤΙΑ ΣΥΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟ.....	60
Θ. ΣΥΝΕΧΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ.....	61-66

I. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΠΕΡΙ ΑΝΟΧΗΣ.....	67-71
ΙΑ. ΑΝΑΣΤΟΛΗ ΤΟΥ HABEAS CORPUS ACT.....	72-74
ΙΒ. ΣΥΝΕΧΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ.....	75-87
ΙΓ. ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ.....	88-95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

A. ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ.....	96-99
B. ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ BANK OF ENGLAND.....	100-101
Γ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ RAGE OF PARTY.....	102-105
Δ. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ.....	106-107
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	108-110
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	111-115

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Ένδοξη Επανάσταση αποτέλεσε κομβικής σημασίας γεγονός, τόσο για την αγγλική, όσο και για την ευρύτερη ευρωπαϊκή ιστορία. Η σχέση μεταξύ του Στέμματος και του Κοινοβουλίου, η οποία αποτέλεσε τον κύριο άξονα των εξελίξεων, επαναπροσδιορίστηκε από την Επανάσταση. Οι εξουσίες και τα προνόμια του Στέμματος περιορίστηκαν σημαντικά, ενώ το Κοινοβούλιο, και ιδιαίτερα η Βουλή των Κοινοτήτων, όχι μόνο κατάφερε να κατοχυρώσει οριστικά τις μέχρι τότε εξουσίες του έναντι της βασιλικής αυθαιρεσίας, αλλά και να τις διευρύνει και να καταστεί το κέντρο των πολιτικών εξελίξεων και της πολιτικής ισχύος, αναγόμενο έτσι στο πρότυπο του δυτικού κοινοβουλευτισμού. Παράλληλα με τις ανωτέρω αλλαγές, η Επανάσταση επέφερε σημαντικές αλλαγές σε σχέση με το θεμελιώδες ζήτημα της θρησκευτικής πολιτικής, ενώ επαναπροσδιόρισε τη θέση της Αγγλίας στο διεθνές γίγνεσθαι.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει τις αιτίες και τα αποτελέσματα της Ένδοξης Επανάστασης μέσω της παράθεσης και ανάλυσης της κοινοβουλευτικής δραστηριότητας, όπως αυτή εξελίχθηκε παράλληλα με τα γεγονότα της εποχής. Αρχικά αποτυπώνεται η διαμόρφωση της σχέσης Στέμματος-Κοινοβουλίου κατά την περίοδο 1660-1688 και έπειτα κατά την επαναστατική περίοδο, ενώ ακολούθως καταγράφονται αναλυτικά οι κοινοβουλευτικές συζητήσεις, διαδικασίες και αποφάσεις του *Convention Parliament*, του πρώτου κοινοβουλίου που συγκλήθηκε μετά την Επανάσταση. Από το σύνολο των θεμάτων που περιελάμβανε η κοινοβουλευτική δραστηριότητα της εποχής, παρουσιάζονται εκτενώς όσα σχετίζονται με πολιτικές εξελίξεις, οι οποίες πλαισιώνουν είτε την Επανάσταση καθεαυτή, είτε το ευρύτερο πολιτικό της περικείμενο. Επιπρόσθετα προσεγγίζεται η θρησκευτική διάσταση της πολιτικής συγκυρίας. Εξετάζεται δε η διεθνής θέση της Αγγλίας, όπως αυτή επαναπροσδιορίστηκε κατά την επαναστατική περίοδο. Στη συνέχεια καταγράφονται οι πολιτικές αλλαγές που ακολούθησαν το τέλος της Επανάστασης. Τέλος, αποτυπώνονται συμπερασματικές σκέψεις σχετικά με το σύνολο της κοινοβουλευτικής δραστηριότητας κατά την Ένδοξη Επανάσταση.

Εκτός της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε και αφορά στην Αγγλία του 17^{ου} αιώνα, αξιοποιήθηκε το αρχείο κοινοβουλευτικών συζητήσεων του William Cobbett (*Cobbett's Parliamentary History of England, from the Norman Conquest in*

1066 to the year 1803) και συγκεκριμένα ο τόμος V. Το αρχείο συγκεντρώνει τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, διαδικασίες και ευρύτερες εξελίξεις, όπως αυτές καταγράφηκαν στα επίσημα κείμενα των *Journals of the House of Lords* και *Journals of the House of Commons*, σε επίσημα κοινοβουλευτικά έγγραφα και σε προσωπικές καταγραφές κοινοβουλευτικών ανδρών που παρίσταντο σε κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις. Πληροφορίες για την κομματική ταυτότητα κοινοβουλευτικών ανδρών και λοιπά σχετικά στοιχεία αντλήθηκαν από την ιστοσελίδα www.historyofparliamentonline.org.

Αγγλικά κύρια ονόματα, εκτός εκείνων που έχουν καθιερωθεί στην ελληνική βιβλιογραφία μεταφρασμένα, και τίτλοι ευγενείας που περιλαμβάνονται στην παρούσα εργασία διατηρήθηκαν στην αγγλική, ενώ η μετάφραση από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα ομιλιών, διακηρύξεων, αποφάσεων ή αποσπασμάτων αυτών, έγιναν από τον υπογράφο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην Αγγλία του 17^{ου} αιώνα αναπτύχθηκε μία έντονη συγκρουσιακή σχέση μεταξύ Στέμματος και Κοινοβουλίου. Αμφότεροι οι θεσμοί είχαν διαφορετική αντίληψη ως προς το πλαίσιο και το εύρος των εξουσιών τους και επιχειρούσαν δυναμικά να επιβάλλουν τις θέσεις τους, γεγονός που, λόγω των αντιτιθέμενων στόχων τους, δημιουργούσε συγκρουσιακές συνθήκες. Αιώνες θεσμικής εξέλιξης, οι οποίοι οδήγησαν στη δημιουργία του Κοινοβουλίου, δημιούργησαν δυναμικές και νοοτροπίες που εκδηλώθηκαν ανάγλυφα κατά τον 17^ο αιώνα και στην πορεία προς την Ένδοξη Επανάσταση. Ερωτήματα που αφορούσαν στη συνύπαρξη της βασιλικής ισχύος με τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς και στο εύρος της νομιμοποίησης των πράξεων εκάστου, βρήκαν οριστική απάντηση με την Επανάσταση. Επιπρόσθετα, το ζήτημα της θρησκευτικής πολιτικής αποτελούσε πεδίο σημαντικότητας διαφωνιών. Η θρησκευτική πολιτική επηρέαζε τόσο τις εσωτερικές πολιτικές ισορροπίες του βασιλείου, όσο και τη σχέση του με τις άλλες χώρες και την τοποθέτησή του στο ευρύτερο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι της εποχής. Ο Αγγλικανισμός, ο Καθολικισμός και οι επιμέρους προτεσταντικές ομολογίες εργαλειοποιήθηκαν στο πλαίσιο διαμόρφωσης εσωτερικής πολιτικής και θεσμικών ισορροπιών, ενώ ευρωπαϊκές χώρες παρενέβαιναν στα εσωτερικά ζητήματα της Αγγλίας, πλαισιώνοντας και αιτιολογώντας τη δράση τους με βάση θρησκευτικά ζητήματα και κυρίαρχα στη βάση του ευρύτερου ανταγωνισμού μεταξύ Καθολικισμού και Προτεσταντισμού.

Η κοινοβουλευτική δραστηριότητα κατά το τελευταίο τέταρτο του 17^{ου} αιώνα ήταν ιδιαίτερα δυναμική και παραγωγική. Πρέπει να επισημανθεί, ότι συχνά εντός του Κοινοβουλίου δεν συναντάται μία κατάσταση αρμονίας, αλλά ότι αποτελούσε πεδίο διαφωνιών, διαμάχης και δημιουργίας συγκρουόμενων μεταξύ τους ομάδων, οι οποίες σταδιακά συγκροτήθηκαν σε κόμματα. Το Κοινοβούλιο αναδείχθηκε ενισχυμένο από τη σύγκρουση με το Στέμμα και πλέον μπορούσε το ίδιο να καθορίσει εν πολλοίς την ασκούμενη εσωτερική, εξωτερική και θρησκευτική πολιτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΣΤΕΜΜΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Α. ΓΕΝΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ

Η Ένδοξη Επανάσταση ήταν αποτέλεσμα πολιτικών και θρησκευτικών ζυμώσεων, αντεγκλήσεων και συγκρούσεων, οι οποίες κυριαρχούσαν στην αγγλική κοινωνία κατά το μεγαλύτερο μέρος του 17^{ου} αιώνα. Κυρίαρχα ζητήματα ήταν ο προσδιορισμός της σχέσης μεταξύ Στέμματος και Κοινοβουλίου, του εύρους της εξουσίας τους και του πλαισίου της θρησκευτικής πολιτικής του κράτους. Αυτή η θεματολογία απασχολούσε αφενός τη δημόσια συζήτηση, αφετέρου τη σφαίρα της πολιτικής θεωρίας και, αμεσότερα, πρακτικής.

Το κύρος και η σπουδαιότητα του Κοινοβουλίου σχετιζόταν άμεσα με το ευρύ φάσμα των δραστηριοτήτων του. Εκτός των ευρύτερων νομοθετικών και διοικητικών του αρμοδιοτήτων, οι οποίες αφορούσαν στο σύνολο της Αγγλίας, αποτελούσε πηγή νομοθεσίας και διαταγμάτων που αφορούσαν στις τοπικές κοινότητες, στις πόλεις, στις διαρκώς αυξανόμενες σε αριθμό και σημασία εμπορικές και επιχειρηματικές οντότητες και διευθετούσε ζητήματα που σχετίζονταν με τις νομικές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και οικογενειών, συνήθως αναφορικά με περιουσιακά ζητήματα¹. Δεδομένης μάλιστα της μεγάλης αύξησης του αστικού πληθυσμού από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα², το *House of Commons* αντλούσε επιπλέον ισχύ, λόγω του ότι σημαντικό ποσοστό του εκλογικού σώματος που εκπροσωπούνταν σε αυτό, προερχόταν από αυτήν ακριβώς την πληθυσμιακή ομάδα.

Ιδιαίτερης σημασίας ήταν η ανάπτυξη της σχέσης μεταξύ του *House of Lords* και του *House of Commons*. Το μέλη του πρώτου αντιπροσώπευαν την οικονομική και πολιτική αριστοκρατία, η οποία επεδίωκε την αποτελεσματική διακυβέρνηση του βασιλείου και παράλληλα τη διατήρηση του κοινωνικού *status quo*. Σε μία κυρίαρχα αγροτική κοινωνία, όπως ήταν η αγγλική μέχρι τον 17^ο αιώνα τουλάχιστον, η αριστοκρατία της γης κατείχε *de facto* κυρίαρχη θέση και επιρροή στο Κοινοβούλιο³.

¹Henry Horwitz, *Parliament, Policy and Politics in the Reign of William III*, Manchester University Press, Manchester, 1977, σελ. viii.

²Faith Thompson, *A Short History of Parliament, 1295-1632*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1953, σελ. 193.

³Anthony McManamon, *The House of Lords and the British Political Tradition*, Διδακτορική διατριβή, The University of Birmingham, Οκτώβριος 2012.

Επί της περιόδου των Stuart, το *House of Lords* λειτουργούσε ως σύμμαχος των βασιλέων, το Στέμμα ασκούσε ισχυρή επιρροή σε αυτό και η συνεργασία των δύο μερών στόχευε στον περιορισμό της αυξανόμενης ισχύος του *House of Commons*⁴. Με την Παλινόρθωση του 1660, οι λόρδοι επιχείρησαν να εμπλακούν περισσότερο στην άσκηση πολιτικών που αφορούσαν δημοσιονομικά ζητήματα. Όμως, το *House of Commons* ανέκοψε αυτή την προσπάθεια με την ψήφιση νομοθεσίας το 1671, σύμφωνα με την οποία όσες οικονομικές χορηγίες δίνοντας προς το Στέμμα για άσκηση πολιτικής, δεν μπορούσαν να μεταβάλλονται από το *House of Lords*, ενώ το 1677 το *Commons* απέκτησε, μέσω ψήφισης σχετικής νομοθεσίας, το αποκλειστικό δικαίωμα της έγκρισης χορηγιών και χρηματοδότησης αλλά και του προσδιορισμού των σκοπών για τους οποίους εγκρίνονταν⁵. Ο βασιλιάς έπρεπε να διαπραγματεύεται με τα δύο *Houses* σχετικά με το νομοθετικό έργο, ενώ η μίξη μοναρχικών, αριστοκρατικών και δημοκρατικών στοιχείων, όπως εκφραζόταν από την τριμερή σχέση μεταξύ Στέμματος, *House of Lords* και *House of Commons*, ήταν θεμελιώδης για τη λειτουργία του βασιλείου⁶. Ο βασιλιάς χρειαζόταν τη στήριξη του *House of Lords*, το *House of Lords* τη στήριξη του *House of Commons* και αυτό με τη σειρά του την υποστήριξη του εκλεκτορικού σώματος⁷. Το *House of Lords*, με τη λήξη του αγγλικού εμφυλίου, σταμάτησε να λειτουργεί για 12 έτη (1649-1660) κατόπιν απόφασης του *House of Commons*, σύμφωνα με την οποία «το *House of Lords* είναι άχρηστο και επικίνδυνο και πρέπει να καταργηθεί», όμως επανήλθε με την Παλινόρθωση⁸.

Η σχέση μεταξύ Στέμματος και Κοινοβουλίου ήταν τεταμένη ήδη από την αρχή της περιόδου των Stuart. Το Κοινοβούλιο, μετά από μία μακρά περίοδο ολοένα αυξανόμενης αυτονομίας, ανάληψης διευρυνόμενων αρμοδιοτήτων και καλής συνεργασίας με το Στέμμα⁹, συνάντησε προσκόμματα στη συνεργασία του με τη νέα δυναστεία. Ο Ιάκωβος Α΄ (1603-1625), όπως και οι διάδοχοί του, είχε βαθειά πεποίθηση στην ανωτερότητα του θείου δικαιώματι βασιλιά έναντι του Κοινοβουλίου και αποστρεφόταν την αντιπολιτευτική του ανά καιρούς στάση, κάτι ίσως όχι αναπάντεχο, δεδομένου ότι ο Ιάκωβος, όντας Βασιλιάς της Σκωτίας, είχε ασκήσει

⁴McManamon, ό.π., σελ. 96.

⁵Ο.π., σελ. 97.

⁶Ο.π., σελ. 103.

⁷Ο.π., σελ. 113.

⁸Ο.π., σελ. 110.

⁹Thompson, ό.π., σελ. 190.

μέχρι τότε τη βασιλική εξουσία συνυπάρχοντας με το αδύναμο, σε σχέση με το αγγλικό, σκωτσέζικο Κοινοβούλιο¹⁰.

Θεμελιώδες πολιτικό ζήτημα στην Αγγλία του 17^{ου} αιώνα αποτελούσε η θρησκευτική πολιτική. Η αντιμετώπιση των επί μέρους θρησκευτικών ομάδων και ο βαθμός της ανεκτικότητας που θα επιδεικνυόταν έναντι αυτών ήταν κεντρικό αντικείμενο της κρατικής πολιτικής. Το αγγλικό κράτος από την εποχή του Ερρίκου Η' και της ένταξής του στον προτεσταντικό κόσμο, αντιμετώπιζε με διώξεις, πρόστιμα, φυλακίσεις και, σπανιότερα, εκτελέσεις τα μέλη εκείνων των θρησκευτικών ομάδων, τα οποία έκρινε επικίνδυνα για το δημόσιο συμφέρον¹¹. Η πολιτική της ανεκτικότητας διαιρούνταν πρακτικά σε δύο πεδία, εκείνο της καθαρά θρησκευτικής και σε εκείνο της εκκλησιαστικής ανεκτικότητας. Ω προς τη θρησκεία, υπήρχαν δύο κυρίαρχες προτάσεις, σύμφωνα με τις οποίες είτε θα έπρεπε να υιοθετηθεί πολιτική μερικής ανοχής, με σεβασμό στη θρησκευτική ιδιαιτερότητα, αλλά με πρακτικούς και πολιτικούς περιορισμούς των πιστών, πράγμα που θα οδηγούσε στη δημιουργία ενός σώματος πολιτών δεύτερης κατηγορίας, είτε θα έπρεπε να υπάρξει απόλυτη θρησκευτική ελευθερία και πλήρη πολιτικά δικαιώματα για τον κάθε πιστό. Ως προς την Εκκλησία, η συζήτηση σχετιζόταν με το βαθμό της διαφορετικότητας που θα ήταν αποδεκτή εντός μίας συγκεκριμένης Εκκλησίας, ιδιαίτερα εντός της Αγγλικανικής¹². Συνολικότερα όμως, η πολιτική ρητορική και πρακτική της εποχής στρεφόταν σταδιακά από το πνευματικό προς το κοσμικό, ενώ ακόμα και όταν τα θρησκευτικά και πνευματικά ζητήματα βρίσκονταν στο επίκεντρο, η πολιτική διάστασή τους τα πλαισιώνει. Η ηθική, θρησκευτική και πνευματική διάσταση της πολιτικής ενισχυόταν στο δημόσιο λόγο ιδιαίτερα σε περιόδους εντάσεων¹³.

Η σχέση με τον Καθολικισμό ήταν κυρίαρχα συγκρουσιακή. Τα προτεσταντικά επιχειρήματα κατά του Καθολικισμού προέρχονταν από την θρησκευτική πολεμική του 16^{ου} αιώνα και αφορούσαν στα προνόμια των κληρικών, τη διαφθορά, την κατάχρηση εξουσίας και την τάση της καθολικής ιεραρχίας, με

¹⁰Thompson, ό.π., σελ. 201.

¹¹John Coffey, *Persecution and Toleration in Protestant England, 1558-1689*, Routledge, New York, 2013, σελ. 11.

¹²Ό.π., σελ. 12.

¹³Charles F. Mullet, *Religion, Politics and Oaths in the Glorious Revolution*, *The Review of Politics*, Vol. 10, No. 4, σ.σ. 462-474, Cambridge University Press, Οκτώβριος 1948, σελ. 462.

προεξάρχοντα τον Πάπα, να εμπλέκεται άμεσα σε πολιτικές υποθέσεις. Στην Αγγλία η προτεσταντική πίστη ταυτίστηκε σταδιακά με τον πατριωτισμό, δεδομένης, μεταξύ άλλων, της πεποίθησης, ότι ο Καθολικός δήλωνε υποταγή πρωτίστως στον Πάπα, δηλαδή έναν ξένο ηγεμόνα, γεγονός που μπορούσε να αποδεσμεύσει κάποιον από ηθικές και πολιτικές υποχρεώσεις προς τρίτους, δηλαδή προς τις αγγλικές αρχές και προς τον βασιλιά της Αγγλίας. Ιδιαίτερα μετά τη Συνομοσία της Πυρίτιδας, ο Καθολικισμός ταυτίστηκε με πράξεις κατά της τάξης και του Στέμματος¹⁴. Παράλληλα, αντιμοναρχικές τάσεις αναπτύσσονταν υπό την επίδραση του διεθνούς Καλβινισμού, ο οποίος τασσόταν κατά της απόλυτης μοναρχίας και υπέρ μια αριστοκρατικότερης μορφής διακυβέρνησης¹⁵. Ο Καθολικισμός, κατά τη δεκαετία του 1670, άρχισε να αντιμετωπίζεται στη δημόσια σφαίρα της Αγγλίας ως κάτι έναντι του οποίου οφειλόταν άμεση αντίσταση. Ο προσδιορισμός μίας ισχύος, βασιλικής ή εκκλησιαστικής, ως απόλυτης, ταύτιζε την εξουσία αυτή με την αυθαιρεσία. Από την εποχή αυτή, η εμπιστοσύνη στη δέσμευση του Καρόλου Β΄, ότι θα διατηρούσε και θα σεβόταν τους θεσμούς, σταδιακά ατόνησε, και μεγάλο ποσοστό της δημόσιας ρητορικής ταύτιζε τον Βασιλιά με μία προσπάθεια παλινόρθωσης του Καθολικισμού και της αυθαίρετης εξουσίας στην Αγγλία. Διαμορφώθηκε ένα κλίμα επικείμενης απειλής, όχι μόνο ως προς το θρησκευτικό πεδίο, αλλά και στο πεδίο των πολιτικών ελευθεριών και της ασφάλειας της προσωπικής περιουσίας¹⁶.

Τα γεγονότα της περιόδου της βασιλείας του Καρόλου Α΄, των Αγγλικών Εμφυλίων Πολέμων, της διακυβέρνησης Cromwell και οι αντιδράσεις σε αυτά διαμόρφωσαν το πλαίσιο της πολιτικής πραγματικότητας εντός της οποίας κινήθηκαν οι πολιτικές της Παλινόρθωσης. Κυρίαρχη άποψη της εποχής ήταν ότι η θρησκευτική ποικιλομορφία έπρεπε να αποφευχθεί, διότι υπονόμει την πολιτική σταθερότητα, ενώ αναζητούνταν το όριο της, ενδεχόμενης, πολιτικής ανεκτικότητας έναντι των επιμέρους θρησκευτικών ομάδων. Και εάν αυτό ήταν λιγότερο δύσκολο σε σχέση με τους Καθολικούς, οι οποίοι αποτελούσαν μόνο το 2% του πληθυσμού της Αγγλίας¹⁷, γινόταν περιπλοκότερο αναφορικά με τους *Nonconformists*, δηλαδή τους

¹⁴Clement Fatovic, *The Anti-Catholic Roots of Liberal and Republican Conceptions of Freedom in English Political Thought*, Journal of the History of Ideas, Vol. 66, No. 1, σ.σ. 37-58, University of Pennsylvania Press, Ιανουάριος 2005, σελ. 41.

¹⁵Harold J. Berman, *Law and Revolution, The Impact of the Protestant Reformation on the Western Legal Tradition, II*, Harvard University Press, USA, 2006, σελ. 9.

¹⁶J. C. D. Clark, *English Society 1660-1832, Religion, ideology and politics during the ancient regime*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, σελ. 68.

¹⁷Fatovic, ό.π., σελ. 43.

Προτεστάντες που δεν ανήκαν στην Αγγλικανική Εκκλησία, και τους *Dissenters*, δηλαδή όσους Αγγλικανούς είχαν απομακρυνθεί από την Αγγλικανική Εκκλησία¹⁸. Οι πολιτικές επιλογές και η συνολικότερη στάση των Stuart έναντι των Καθολικών, των *Nonconformists* και των *Dissenters* (οι έννοιες *Nonconformist* και *Dissenter* συχνά ταυτίζονταν), οι οποίες δεν έβρισκαν σύμφωνο το Κοινοβούλιο, και ταυτόχρονα ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι επιλογές επιδρούσαν στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική της Αγγλίας, αποτέλεσαν το θεμέλιο και την άμεση αιτία της σύγκρουσης μεταξύ του Στέμματος και του Κοινοβουλίου.

¹⁸J.G.A. Pocock, *The Varieties of British Political Thought, 1500-1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, σελ. 185.

Β. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΡΟΛΟΥ Β΄

Ο Κάρολος Β΄, γιός του Καρόλου Α΄, ανέλαβε τη βασιλεία κατόπιν πρόσκλησης του Κοινοβουλίου το 1660. Από τη δεκαετία αυτή ξεκίνησαν να διαμορφώνονται πρωτόλεια κάποιες ομαδοποιήσεις βουλευτών, προπομποί των μετέπειτα κομμάτων, οι οποίοι συγκροτούσαν σταδιακά δύο διαφορετικές ταυτότητες (τον Φεβρουάριο του 1673 ο βουλευτής Sir Thomas Meres αναφέρεται σε ύπαρξη δύο ομάδων εντός του *House of Commons*). Μέχρι όμως τα μέσα της δεκαετίας του 1670, η ενδεχόμενη ένταξη ενός βουλευτή σε ενδο-κοινοβουλευτική ομάδα με κομματικά χαρακτηριστικά αποτελούσε λόγο κατηγορίας εναντίον του, καθώς η έννοια του κόμματος παρέπεμπε πολλούς στην εικόνα ενός κατακερματισμένου σε κλίκες κοινοβουλευτικού σώματος¹⁹. Αδρομερώς, η πολιτική διαφοροποίηση αφορούσε στο *Court Party*, δηλαδή στο σύνολο των βουλευτών που υποστήριζαν τον βασιλιά και την πολιτική του, και στο *Country Party*, δηλαδή το σύνολο των αντιπολιτευόμενων την βασιλική πολιτική. Αυτές οι ομάδες δεν ήταν οργανωμένες και δεν ήταν παγιοποιημένες, δεδομένων των συχνών μεταπηδήσεων βουλευτών από τη μία στην άλλη²⁰. Στο γενικότερο πολιτικό πλαίσιο, ο Κάρολος αναζητούσε συμμάχους εντός της χώρας, καθώς αφενός κατά την έλευσή του η πολιτική κατάσταση ήταν ρευστή, αφετέρου το Κοινοβούλιο αντλούσε την ισχύ του από τη συνεργασία μεταξύ δύο μεγάλων ομάδων, των Ιπποτών και των Αγγλικανών. Ο ίδιος, στο πλαίσιο δημιουργίας πολιτικών συμμαχιών, τασσόταν υπέρ μίας πολιτικής μεγαλύτερης ανοχής, ώστε να αντλήσει συμμάχους από τον χώρο των περιθωριοποιημένων πολιτικά ομάδων²¹. Η πολιτική αυτή απορρίφθηκε κατ' επανάληψη από το Κοινοβούλιο και μόνο οι *Dissenters* ήταν οριακά ανεκτοί²². Η Εκκλησία της Αγγλίας κατά την Παλινόρθωση είχε ταχθεί κατά των πολιτικών ανοχής και στεκόταν αφενός αντίθετη στη διευρυμένη θρησκευτική ανεκτικότητα που επιζητούσε ο Κάρολος, αφετέρου πλησιέστερα στις θέσεις του Κοινοβουλίου, γεγονός που οδήγησε σε σταδιακά βαθύτερη συνεργασία μεταξύ των δύο θεσμών²³. Η

¹⁹Tim Harris, *Politics under the later Stuarts, Party conflict in a divided society, 1660-1715*, Routledge, New York, 2013, σελ. 1.

²⁰Gyorgy Borus, *Political Parties in the years before and after the Glorious Revolution*, Hungarian Journal of English American Studies, Vol. 13, No. 1-2, σ.σ. 121-130, Άνοιξη-Φθινόπωρο 2007, σελ. 122.

²¹Pocock, ό.π., σελ. 186.

²²Joshua B. Stein & Sargon G. Donabed, *Religion and the State, Europe and North America in the seventeenth and eighteenth centuries*, Lexington Books, Lanham-Maryland, 2012, σελ. 9.

²³Joyce Lee Malcolm (επιμελήτρια), *The Struggle for Sovereignty, Seventeenth Century English Political Tracts*, Vol. 2, Liberty Fund, Indianapolis, 1999, σελ. x.

αντίθεση στη θρησκευτική ανεκτικότητα εκφράστηκε και με την ψήφιση το 1662 (*Uniformity Act*) από το Κοινοβούλιο επιβολής όρκου στους εκκλησιαστικούς άνδρες, σύμφωνα με τον οποίο απαγορευόταν οποιαδήποτε διαφοροποίησή τους από τα αγγλικανικά δόγματα. Παράλληλα, η ισχύς της εκκλησιαστικής ιεραρχίας ατόνησε και η άσκηση της θρησκευτικής πολιτικής βρισκόταν στα χέρια του Στέμματος και του Κοινοβουλίου. Χαρακτηριστικό είναι, ότι κατά την περίοδο 1664-1689 δεν συγκλήθηκε ποτέ η Σύνοδος της Εκκλησίας της Αγγλίας²⁴. Ενδεικτική της σκληρής στάσης του Κοινοβουλίου σε ζητήματα θρησκευτικά ήταν η ψήφιση το 1665 του *Five Mile Act*, νόμου ο οποίος απαγόρευε στους κληρικούς *Nonconformists* να βρίσκονται σε απόσταση μικρότερης των πέντε μιλίων από τις πρώην επισκοπές τους, εκτός εάν δέχονταν όσα όριζε ο *Uniformity Act* και, επιπλέον, ορκίζονταν ότι δεν θα επιχειρούσαν οποιαδήποτε αλλαγή σε σχέση με τη διακυβέρνηση του κράτους και της Εκκλησίας²⁵. Συνολικά η ψήφιση τεσσάρων σημαντικών περί τη θρησκευτική πολιτική νόμων (*Corporation Act* το 1661, *Act of Uniformity* το 1662, *Conventicle Act* το 1664, *Five Mile Act* το 1665), το σύνολο των οποίων ονομάστηκε Κώδικας Clarendon, είχε ως στόχο τον αποκλεισμό των μη μετεχόντων στην Εκκλησία της Αγγλίας από οποιοδήποτε δημόσιο αξίωμα²⁶.

Κατά τη βασιλεία του Καρόλου διαμορφώθηκε μια ιδιαίτερη δυναμική, με συγκρουσιακά χαρακτηριστικά, μεταξύ του Στέμματος και του Κοινοβουλίου, η οποία διέτρεχε το σύνολο των ασκούμενων πολιτικών. Οι φιλο-καθολικές και φιλο-γαλλικές τάσεις του Καρόλου είχαν θορυβήσει το Κοινοβούλιο, όπως επίσης και η επιθυμία του να πολιτεύεται βάσει ανεπίσημων διαδικασιών και μέσων, κάτι που ευνοούσε τις παρασκηνιακές δολοπλοκίες²⁷. Με την αγγλο-γαλλική Συνθήκη του Dover το 1670, ο Κάρολος συμφώνησε με τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ να συμμετάσχει σε κοινό πόλεμο εναντίον της Ολλανδίας, με αντάλλαγμα τη χρηματοδότηση αναγκών της Αγγλίας από τη Γαλλία, ενώ ως μυστική ρήτρα για επιπλέον χρηματοδότηση υπήρχε η δέσμευση του Καρόλου να ανακηρυχθεί Καθολικός εν ευθέτω χρόνω²⁸. Παράλληλα, με τη συμμαχία και τον κοινό πόλεμο εναντίον της Ολλανδίας το 1672, ο

²⁴ Malcolm, ό.π., σελ. xi.

²⁵ Ό.π., σελ. xvii.

²⁶ Christopher Hill, *Ο αιώνας της επανάστασης, 1603-1714*, μτφρ. Ελένη Αστερίου, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 2011, ό.π., σελ. 268-269.

²⁷ John Miller, *Papery and Politics in England, 1660-1688*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973, σελ. 25.

²⁸ Harris, ό.π., σελ. 56.

Κάρολος εξέδωσε τη Διακήρυξη της Επιείκειας (*Declaration of Indulgence*), μέσω της οποίας ήθελε να εξασφαλίσει θρησκευτική ανοχή έναντι των Καθολικών και των *Dissenters* του βασιλείου του. Το γενικότερο κλίμα έκανε τον πόλεμο εναντίον της Ολλανδίας να φαντάζει με αντι-προτεστάντική εκστρατεία²⁹, ενώ η επί μακρόν παρουσία του εκστρατευτικού αγγλικού σώματος εντός συνόρων και μάλιστα με επικεφαλής γάλλο στρατιωτικό, σε μία συγκυρία που είχαν εγκριθεί κοινοβουλευτικά οι χρηματικές απαιτήσεις του Βασιλιά για τον πόλεμο, επιπλέον της γαλλικής οικονομικής συνδρομής, κάτι που καθιστούσε τον Κάρολο οικονομικά ανεξάρτητο, δημιούργησαν φόβους στρατιωτικής επιβολής απολυταρχικού, φιλο-καθολικού καθεστώτος³⁰. Στο *Cavalier Parliament* (1661-1679), σε σύγκλησή του το 1673, εκφράστηκαν έντονα αντι-καθολικά αισθήματα και πλήθος παραπόνων για την φιλο-καθολική πολιτική του Στέμματος. Τον Φεβρουάριο το Κοινοβούλιο εξέδωσε ψήφισμα, σύμφωνα με το οποίο «ποινικά νομοθετήματα, σχετικά με εκκλησιαστικά ζητήματα, δεν δύνανται να αναστέλλονται παρά μόνο με νομοθετήματα του Κοινοβουλίου», ενώ τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ένα δεύτερο ψήφισμα ανέφερε ότι η συνεχιζόμενη παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων, εκτός της πολιτοφυλακής, αποτελούσε πηγή δυσaráσκειας για τον λαό. Ιδιαίτερης σημασίας ήταν η υιοθέτηση του *Test Act*, στις 20 Μαρτίου 1673, σύμφωνα με το οποίο απαιτούνταν από όλους όσοι κατείχαν δημόσιο ή στρατιωτικό αξίωμα να μετάσχουν της αγγλικανικής Θείας Κοινωνίας και να κάνουν δήλωση κατά του δόγματος της μετουσίωσης, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο την υποταγή τους στην Αγγλικανική Εκκλησία και στα δόγματά της. Η απόφαση αυτή έθετε όχι μόνο το ζήτημα του περιορισμού της ελευθερίας του Βασιλιά να επιλέγει τους συμβούλους της αρεσκείας του, αλλά και το θέμα της βασιλικής διαδοχής, καθότι μελλοντικοί βασιλείς θα υπόκειντο ενδεχομένως στο *Test Act* ή σε κάθε περίπτωση σε αντίστοιχους περιορισμούς. Άμεσο αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων ήταν η υποχώρηση του Καρόλου και η ανάκληση του *Declaration of Indulgence*³¹. Ο Κάρολος αναγκάστηκε να υποχωρήσει όχι μόνο λόγω της αναταραχής που θα προκαλούσε μία περαιτέρω διεύρυνση της σύγκρουσής του με το Κοινοβούλιο, αλλά και επειδή το Κοινοβούλιο έθεσε ως προϋπόθεση της έγκρισης χρηματοδότησης των στρατιωτικών επιχειρήσεων την αποδοχή από τον Κάρολο του

²⁹Clark, *English Society 1660-1832*, σελ. 68.

³⁰Harris, ό.π., σελ. 56.

³¹Ό.π., σελ. 56.

*Test Act*³². Παράλληλα, ο αδελφός του Κάρολου, Ιάκωβος, ο οποίος ήταν γνωστό ότι είχε ασπαστεί τον Καθολικισμό, υποχρεώθηκε σε παραίτηση από το, εν πολλοίς τιμητικό, αξίωμα του Ναυάρχου³³. Ο Κάρολος για μία περίοδο αναγκάστηκε να ασκήσει πολιτικές περιοριστικές έναντι των Καθολικών, αναφορικά με την τοποθέτησή τους σε δημόσια αξιώματα³⁴. Αργότερα όμως στα χρόνια της βασιλείας του αρκετοί Καθολικοί επέστρεψαν σε αυλικά αξιώματα. Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι Καθολικοί της Αυλής αποτελούσαν πρακτικά και πολιτικά μια ξεχωριστή ομάδα, σε σχέση με το σύνολο των Καθολικών της Αγγλίας. Οι αυλικοί αξιωματούχοι είχαν την ισχύ και τη θέληση να διαμορφώνουν τις πολιτικές του κράτους, ενώ οι υπόλοιποι Καθολικοί, προσπαθούσαν, στην πλειοψηφία τους, απλά να επιβιώσουν, διατηρώντας ένα χαμηλό δημόσιο προφίλ, ώστε να είναι κατά το δυνατόν ασφαλείς. Επομένως, το αντι-καθολικό μένος, το οποίο ξεσπούσε κατά καιρούς εντός της αγγλικής κοινωνίας και πολιτικής σκηνής, δεν πήγαζε τόσο από τη σχέση του κράτους και των Προτεστάντων με τον μέσο Καθολικό υπήκοο, αλλά σχετιζόταν άμεσα με τις φιλο-καθολικές πολιτικές της Αυλής, οι οποίες αναγνωρίζονταν ως απειλή³⁵.

³²Peter Walker, *James II and the Three Questions, Religious Toleration and the Landed Classes, 1687-1688*, Peter Lang AG, Bern, 2010, σελ. 6.

³³Harris, ό.π., σελ. 57.

³⁴Clark, *English Society 1660-1832*, ό.π., σελ. 69.

³⁵Miller, *Papery and Politics in England, 1660-1688*, ό.π., σελ. 26-27.

Γ. ΠΑΠΙΣΤΙΚΗ ΣΥΝΟΜΩΣΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

Η θρησκευτική τοποθέτηση του Ιάκωβου ήγειρε επιπλέον ζητήματα, διότι ήταν ο πρώτος στη σειρά της βασιλικής διαδοχής, καθότι ο Κάρολος δεν είχε νόμιμα τέκνα. Από τον πρώτο του γάμο με την Anne Hyde (απεβίωσε το 1671), ο Ιάκωβος είχε αποκτήσει δύο κόρες, τη Μαίρη και την Άννα, οι οποίες μεγάλωσαν ως Προτεστάντισσες. Όμως, ο δεύτερος γάμος του Ιάκωβου το 1673 με την καθολική Μαρία της Modena, εάν έδινε στο ζεύγος γιο, αυτός αφενός θα ήταν Καθολικός, αφετέρου θα προηγείτο στη σειρά διαδοχής έναντι των ετεροθαλών αδελφών του. Αυτό το σενάριο δημιούργησε τον φόβο μίας ενδεχόμενης χωρίς τέλος διαδοχής Καθολικών στον αγγλικό θρόνο³⁶. Στο Κοινοβούλιο η αγγλικανική αντίδραση πήρε μορφή μέσω της δημιουργίας δύο άτυπων κοινοβουλευτικών ομάδων. Η πρώτη, με προεξάρχοντα τον Thomas Osborne, γνωστό ως λόρδο Danby και σημαίνουσα πολιτική φυσιογνωμία της εποχής, υποστήριζε τη μηδενική θρησκευτική ανοχή, αλλά και την απόλυτη στήριξη προς το Στέμμα. Η δεύτερη, ιδιαίτερα αντιπολιτευτική προς τον Κάρολο ομάδα, υποστήριζε μια πολιτική μεγαλύτερης ανοχής έναντι των *Nonconformists*, φοβόταν το ενδεχόμενο εγκαθίδρυσης απόλυτης μοναρχίας, ενώ ως ηγετική μορφή της ενεργούσε ο Anthony Ashley Cooper, γνωστός ως Earl του Shaftesbury και πάτρωνας του φιλόσοφου John Locke. Χαρακτηριστικό είναι ότι την περίοδο εκείνη έγινε συνήθης η προσπάθεια εξαγοράς ψήφων και εύνοιας εντός του Κοινοβουλίου με τη χρήση δώρων, επιδομάτων, αξιωμάτων και υποσχέσεων, τακτικές οι οποίες μέχρι τότε δεν ήταν συχνές³⁷. Οι πρακτικές αυτές πήγαζαν από την Αυλή και έγιναν εργαλείο παρασκηνιακής πολιτικής κυρίως από τον λόρδο Danby. Το γεγονός αυτό συνέτεινε στη δημιουργία ακόμα μεγαλύτερης απέχθειας πολλών έναντι του Στέμματος, καθώς φαινόταν ότι μέσω ενός καθεστώτος αυθαιρεσίας, προσπαθούσε να λειτουργήσει σε βάρος της ανεξαρτησίας του Κοινοβουλίου³⁸. Επίσης, ο λόρδος Danby επιχείρησε το 1675 να εισάγει νόμο, σύμφωνα με τον οποίο όλα τα μέλη του Κοινοβουλίου και όσοι κατείχαν δημόσιο αξίωμα θα έπρεπε να δηλώσουν, ότι το να εγείρει κανείς όπλα ή εν γένει να αντιστέκεται έναντι της βασιλικής εξουσίας ήταν παράνομο και πράξη προδοσίας, ασχέτως οποιασδήποτε αιτιολόγησης της αντίστασης, ενώ θα έπρεπε να ορκιστούν ότι δεν θα επιχειρούσαν ποτέ αλλαγές στον τρόπο διακυβέρνησης του κράτους και της Εκκλησίας. Οι

³⁶ Harris, ό.π., σελ. 57.

³⁷ Clark, *English Society 1660-1832*, ό.π., σελ. 69.

³⁸ Harris, ό.π., σελ. 57.

προτάσεις αυτές καταψηφίστηκαν. Ο Earl του Shaftesbury αντιλήφθηκε αυτή την πολιτική ως τμήμα ενός ευρύτερου σχεδίου εγκαθίδρυσης απόλυτης μοναρχίας και αυθαίρετης διακυβέρνησης, η οποία θα χρησιμοποιούσε το Κοινοβούλιο μόνο ως εργαλείο άντλησης χρημάτων³⁹.

Η αντι-καθολική φρενίτιδα που ακολούθησε την αποκάλυψη της *Παπιστικής Συνομοσίας*, δηλαδή μίας, ανυπόστατης εν πολλοίς όπως αποδείχτηκε, συνομοσίας Καθολικών, η οποία περιελάμβανε σχέδια δολοφονίας του Καρόλου και της σφαγής χιλιάδων Προτεσταντών στην Αγγλία⁴⁰, οδήγησε στο *Test Act* του 1678, το οποίο απαγόρευε πλέον σε Καθολικούς να μετέχουν στο *House of Lords* και στο *House of Commons*⁴¹. Το *House of Commons* την 31^η Οκτωβρίου 1678 διακήρυξε ότι «υπήρξε και εξακολουθεί να υπάρχει μοχθηρή συνωμοσία, την οποία σχεδίασαν και πραγματοποίησαν ρωμαιοκαθολικοί αρνητές της Αγγλικανικής Εκκλησίας, για τη δολοφονία και την εξόντωση του Βασιλιά, την ανατροπή της κυβέρνησης και το ξερίζωμα και τον αφανισμό της προτεσταντικής θρησκείας»⁴². Το ίδιο έτος το Κοινοβούλιο ψήφισε την απαγόρευση ορισμένων εισαγωγών από τη Γαλλία, λόγω του τεράστιου εμπορικού ελλείμματος που είχε δημιουργηθεί στο διακρατικό εμπόριο μεταξύ των δύο κρατών, κάτι που κινούνταν ενάντια στη γαλλόφιλη πολιτική του Καρόλου⁴³.

Η Κρίση Αποκλεισμού (1679-1681), απόρροια του αντι-καθολικού παροξυσμού της εποχής και της θρησκευτικής ταυτότητας του Ιάκωβου, αποτελεί ορόσημο για τις εξελίξεις που οδήγησαν στην επανάσταση του 1688. Αν και ο Ιάκωβος δεν είχε κατηγορηθεί ότι μετείχε στην *Παπιστική Συνομοσία*, εντούτοις υπήρχαν φόβοι ότι ενδεχομένως μετείχε μίας ευρύτερης παπιστικής συνομοσίας, και θα έπρεπε να αποκλειστεί από τη διαδοχή. Στο Κοινοβούλιο διαμορφώθηκαν δύο ομάδες και συγκεκριμένα οι *Petitioners* (σχημάτισαν το κόμμα των *Whigs*), οι οποίοι, έχοντας ως σύνθημα τη φράση «No Popery, no Slavery» και ηγέτη τον Earl του Shaftesbury⁴⁴, πρότειναν να αποκλειστεί ο Ιάκωβος από τη διαδοχή και παράλληλα

³⁹ Harris, ό.π., σελ. 58.

⁴⁰ Emma Theresa Bergin, *The Revolution of 1688 in Dutch Pamphlet Literature: A study in the Dutch Public Sphere in the late seventeenth Century*, Διδακτορική διατριβή, University of Hull, 2006, σελ. 68.

⁴¹ Harris, ό.π., σελ. 57.

⁴² Hill, ό.π., σελ. 270.

⁴³ Nicholas Hudson, *Challenging the Historical Paradigm: Tories, Whigs and Economic Writing, 1680-1714*, *Eighteenth Century Life*, Vol. 40, No. 3, σ.σ. 68-88, Duke University Press, 2016, σελ. 72.

⁴⁴ Bergin, ό.π., σελ. 69.

διατράνωναν το δικαίωμα του Κοινοβουλίου να παρεμβαίνει στη διαδοχή⁴⁵, και οι *Abhorrers* (σχημάτισαν το κόμμα των *Tories*), οι οποίοι δεν διαπραγματεύονταν την αλλοίωση της κληρονομικής διαδοχής⁴⁶. Οι *Tories*, έχοντας ως σύνθημα τη φράση «Forty-one is here again», φοβούνταν πως η τρέχουσα κρίση θα μπορούσε να οδηγήσει σε νέο εμφύλιο ή σε ανατροπή της μοναρχίας και της καθεστηκυίας τάξης, ενώ έβλεπαν τους *Whigs* ως πολιτικούς απογόνους των αντιμοναρχικών στοιχείων της δεκαετίας του 1640 και ως μεγαλύτερο κίνδυνο από έναν καθολικό βασιλιά⁴⁷. Η ίδια η ονοματοθεσία των *Whigs* και των *Tories*, ονόματα τα οποία απέδωσε η μία πλευρά στην άλλη την περίοδο αυτή, αποτύπωνε την πολιτική ένταση. Συγκεκριμένα, ο όρος *Whig* αποτελούσε σύντμηση του ονόματος *Whiggamores*, ονομασία σκωτσέζων πρεσβυτεριανών επαναστατών του αγγλικού εμφυλίου, ενώ ο όρος *Tory* προερχόταν από την ιρλανδική λέξη *toraidhe*, η οποία σήμαινε παράνομος ή ληστής⁴⁸. Οι *Whigs*, οι οποίοι αποτελούσαν την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, παράλληλα με το κυρίαρχο θέμα της διαδοχής, έθιξαν ζητήματα εκλογικής διαφθοράς και δωροδοκιών πολιτικών, ενώ ζητούσαν την ανά έτος σύναξη του Κοινοβουλίου και το να μην αναστέλλονται ή διαλύονται οι συνελεύσεις του, εάν προηγουμένως δεν είχαν διευθετηθεί ή συζητηθεί όλα τα θέματα για τα οποία συνεδρίαζε⁴⁹. Η επικράτηση των *Whigs* στις τρεις γενικές βουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν την περίοδο 1679-1681⁵⁰ φανέρωνε ότι οι θέσεις τους τύγχαναν ευρείας υποστήριξης από το εκλεκτορικό σώμα. Το *Whig Green Ribbon Club*, μία χαλαρής δομής οργάνωση των πιο ριζοσπαστικών μελών των *Whigs*, βοήθησε στην οργάνωση και χρηματοδότηση των εκλογικών εκστρατειών, εξέδωσε προπαγανδιστικά έντυπα και αιτήματα προς το Στέμμα (εντυπωσιακό το αίτημα περί αποκλεισμού του Ιάκωβου που απευθύνθηκε τον Ιανουάριο του 1680 στον Κάρολο και συνοδευόταν από 18.000 υπογραφές)⁵¹. Αποτέλεσμα της πολιτικής έντασης που προκλήθηκε ήταν η διάλυση του Κοινοβουλίου από τον Κάρολο το 1681, ενώ είχε απορριφθεί η πρόταση των *Whigs*⁵². Το ίδιο έτος, ο Ιάκωβος, προήδρευσε αυτοπροσώπως σε συνέλευση του Κοινοβουλίου της Σκωτίας, όπου ψηφίστηκε μία σειρά μέτρων που εγγυούνταν την

⁴⁵Edward Jenks, *Parliamentary England, the evolution of the cabinet system*, T. Fisher Unwin LTD, London, 1903, σελ. 26.

⁴⁶Ο.π., σελ. 28.

⁴⁷Borus, ό.π., σελ. 124.

⁴⁸Ο.π., σελ. 123.

⁴⁹Harris, ό.π., σελ. 88.

⁵⁰Borus, ό.π., σελ. 123.

⁵¹Ο.π., σελ. 123.

⁵²Bergin, ό.π., σελ. 69.

αποδοχή του Ιάκωβου ως διαδόχου⁵³. Την περίοδο 1682-83 η κυβέρνηση αντέδρασε υπό το βάρος των προηγούμενων εξελίξεων και πίεσε τις πόλεις και τους δήμους να τροποποιήσουν τους καταστατικούς χάρτες τους, οι οποίοι όριζαν ζητήματα εκλογικά, όπως το ποιοι αποτελούσαν το εκλεκτορικό σώμα και ποιοι και πώς ορίζονταν ως εκπρόσωποί του στο Κοινοβούλιο, με σκοπό να δημιουργηθεί αφενός ένα ευμενές έναντι του Στέμματος εκλεκτορικό σώμα, αφετέρου ένα φιλικό προς τον Βασιλιά Κοινοβούλιο κατά τις επόμενες εκλογές⁵⁴. Σύμφωνα με το νόμο, το Κοινοβούλιο έπρεπε να συγκληθεί το 1684, όμως ο Κάρολος δεν το συγκάλεσε ποτέ ξανά και πέθανε τον Φεβρουάριο του 1685. Λίγο πριν πεθάνει δήλωσε τη μεταστροφή του στον Καθολικισμό⁵⁵.

Η Παπιστική Συνομοσία και η Κρίση Αποκλεισμού έθεσαν σε κίνδυνο τις όποιες πολιτικές ισορροπίες είχαν διαμορφωθεί μεταξύ Στέμματος και Κοινοβουλίου κατά την Παλινόρθωση. Ο σχηματισμός κομμάτων αρχών και η μεταξύ τους σύγκρουση απείλησαν με διχαστικές τομές το βασίλειο. Ο Κάρολος μπόρεσε να διατηρήσει κάποιες ισορροπίες, οι οποίες απέτρεψαν μια βαθύτερη κρίση. Ο διάδοχός του Ιάκωβος δεν το κατόρθωσε⁵⁶.

Οι δύο κυρίαρχες πολιτικές ομάδες, αν και μέχρι τα τέλη του 17^{ου} αιώνα δεν διέθεταν κεντρική οργάνωση και επίσημη ηγεσία⁵⁷, απέκτησαν ιδεολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία τις συνόδευσαν και κατά την Ένδοξη Επανάσταση, κατά την οποία παγιοποιήθηκαν, αλλά και κατά τον 18^ο αιώνα. Η αντίληψη των *Tories* περί εκπροσώπησης και δημόσιας πολιτικής εδραζόταν σε στοιχεία της μεσαιωνικής περιόδου και της περιόδου των Tudor. Από τη μεσαιωνική εμπειρία αντλούσαν την πρόσληψη του έθνους ως μίας συλλογικότητας, ως ενός συνόλου που ήταν σημαντικότερο από τα επιμέρους στοιχεία που το αποτελούσαν. Το έθνος και η ταυτότητά του προσωποποιούνταν στο πρόσωπο του μονάρχη, ένα σύμβολο με εξουσία δοσμένη από το Θεό⁵⁸. Από την περίοδο των Tudor αντλούσαν την πίστη σε μία ισχυρή εκτελεστική εξουσία, συγκεντρωμένης στα χέρια του μονάρχη, και σε ένα

⁵³Roger A. Mason, *Debating Britain in Seventeenth Century Scotland, Multiple Monarchy and Scottish Sovereignty*, Journal of Scottish Historical Studies, Vol. 35, No. 1, σ.σ. 1-24, Edinburgh University Press, Απρίλιος 2015, σελ. 18.

⁵⁴Hill, ό.π., σελ. 272.

⁵⁵Ο.π., σελ. 273.

⁵⁶Clark, *English Society 1660-1832*, ό.π., σελ. 72.

⁵⁷Anthony Michael Claydon, *Courtly Reformation: Williamite Propaganda after the Glorious Revolution in England*, Διδακτορική διατριβή, University of London, 1993, σελ. 14.

⁵⁸McManamon, ό.π., σελ. 119.

κοινοβούλιο με περιορισμένη νομοθετική εξουσία, αλλά με το δικαίωμα της εμπλοκής σε οικονομικής φύσης ζητήματα και με την υποχρέωση επίλυσης επί μέρους προβλημάτων των υπηκόων⁵⁹. Από την άλλη πλευρά, οι *Whigs* διατηρούσαν από τον Μεσαίωνα την ανάμνηση της προσέγγισης μεταξύ αντιτιθέμενων πολιτικών απόψεων και πλευρών, την ανάγκη συμβιβασμών και τη σημασία της εκπροσώπησης, όπως αυτή είχε αποτυπωθεί μέσα από την πολιτική και εκκλησιαστική μεσαιωνική εμπειρία. Επιπλέον, οι εμπειρίες της περιόδου των Stuart, οδήγησαν στην ταύτιση της μοναρχίας με τη διαφθορά και την αυθαιρεσία. Πίστευαν ότι ο βασιλιάς έπρεπε να περιορίζεται και ότι το κοινοβούλιο έπρεπε να μετέχει άμεσα στη διαμόρφωση της πολιτικής, σε αντίθεση με του *Tories*⁶⁰. Οι *Whigs* αντιλαμβάνονταν την κοινωνία ως άθροισμα επιμέρους μερών, τα οποία είχαν διαφορετικά συμφέροντα και ενδιαφέροντα και τα οποία έπρεπε να βρίσκονται σε εξισορρόπηση μεταξύ τους, θέση που καθιστούσε την αντιπροσώπευση και ένα ισχυρό κοινοβούλιο απαραίτητα στοιχεία του πολιτεύματος⁶¹.

⁵⁹ McManamon, ό.π., σελ. 120.

⁶⁰ Ό.π., σελ. 120.

⁶¹ Ό.π., σελ. 121.

Δ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΑΚΩΒΟΥ Β΄

Ο Ιάκωβος ανήλθε στο θρόνο τον Φεβρουάριο του 1685 και ήταν ο πρώτος καθολικός μονάρχης της Αγγλίας από το 1553 και τη Μαρία Α΄⁶². Είχε μεταστραφεί στον Καθολικισμό το 1669 και ασκούσε δημοσίως τη θρησκευτική του λατρεία από το 1673, ενώ μέχρι το 1676 μετείχε σε κάποιες αγγλικανικές θρησκευτικές τελετές⁶³. Σύντομα αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει τοπικές εξεγέρσεις οργανωμένες από *Whigs*. Την περίοδο 1681-1683 είχαν συγκροτηθεί κατά τόπους μικρές ομάδες *Whigs*, οι οποίες συνωμοτούσαν εναντίον του τότε Βασιλιά και του διαδόχου του, συνομοσίες οι οποίες κορυφώθηκαν με την *Rye House Plot*, ένα σχέδιο δολοφονίας τους. Το σχέδιο αποκαλύφθηκε και ορισμένοι επιφανείς *Whigs*, όπως ο Algernon Sidney και ο λόρδος William Russell, εκτελέστηκαν⁶⁴. Άλλοι *Whigs*, όπως ο Earl του Shaftesbury, Thomas Armstrong, William Carstates, Robert Ferguson και John Wildman, δραπέτευσαν στην Ολλανδία, όπου συνέχισαν τη συνωμοτική τους δράση. Τον Μάιο και Ιούνιο του 1685 ο νέος βασιλιάς Ιάκωβος, βρέθηκε αντιμέτωπος με το αποτέλεσμα αυτής της δράσης, δηλαδή μία εξέγερση στη Σκωτία υπό τον Earl του Argyle και μία εξέγερση στη δυτική Αγγλία υπό τον Δούκα του Monmouth, εξεγέρσεις οι οποίες κατεστάλησαν και των οποίων οι ηγέτες εκτελέστηκαν⁶⁵. Η περίπτωση του Monmouth ήταν ξεχωριστή, διότι ο ίδιος ήταν ο πρεσβύτερος μεταξύ των πολλών νόθων τέκνων του Καρόλου Β΄, ήταν φημισμένος ως στρατιωτικός, χαρισματική προσωπικότητα και Αγγλικανός⁶⁶, ενώ ως εξώγαμο τέκνο δεν είχε δικαίωμα στη βασιλική διαδοχή⁶⁷.

Τον Μάιο του ίδιου έτους συγκλήθηκε για πρώτη φορά το Κοινοβούλιο υπό τον Ιάκωβο, το οποίο του απέδωσε ετήσιο δια βίου εισόδημα 1.600.000 λιρών, ποσό μεγάλο για την εποχή⁶⁸. Η φιλοβασιλική κοινοβουλευτική πλειοψηφία των *Tories* στήριξε πλήρως τον Ιάκωβο, ανανέωσε νόμους και ψήφισε έκτακτη νομοθεσία και χρηματοδότηση στο πλαίσιο στήριξης του Βασιλιά έναντι των εξεγέρσεων⁶⁹.

⁶² Bergin, ό.π., σελ. 68.

⁶³ Walker, ό.π., σελ. xvi.

⁶⁴ Bergin, ό.π., σελ. 69.

⁶⁵ Ό.π., σελ. 69-70.

⁶⁶ Toni Bowers, *Behn's Monmouth: Sedition, Seduction and Tory Ideology in the 1680s*, Studies in Eighteenth Century Culture, Vol. 38, σ.σ. 15-44, John Hopkins University Press, 2009, σελ. 19-20.

⁶⁷ Ό.π., σελ. 22.

⁶⁸ Horwitz, ό.π., σελ. 4.

⁶⁹ Bergin, ό.π., σελ. 70.

Μετά τη νίκη επί των εξεγερμένων, η Αγγλία αναζητούσε και άλλους πιθανούς συνωμότες μεταξύ των εξόριστων στην Ολλανδία *Whigs*. Επισήμως το ολλανδικό κράτος δήλωσε ότι θα παρείχε υποστήριξη στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, όμως πρακτικά, ακολουθώντας την πάγια από τη δεκαετία του 1660 ολλανδική τακτική να μην κινείται ενάντια σε πολιτικούς εξόριστους στο έδαφός της, δεν προσέφερε κάποια συγκεκριμένη βοήθεια, ενώ ο Ιάκωβος απηύθυνε σχετικά αιτήματα μέχρι το 1688. Όμως ταυτόχρονα, ο ολλανδός ηγέτης, Γουλιέλμος της Οράγγης, προσέφερε στρατιωτική βοήθεια προς τον Ιάκωβο, όταν εκείνος αντιμετώπιζε τις ένοπλες εξεγέρσεις των *Whigs*, βοήθεια η οποία απορρίφθηκε ευγενώς από τον Ιάκωβο⁷⁰.

Τα θεμέλια της αντιπαράθεσης μεταξύ του Ιάκωβου και του Κοινοβουλίου, όπως αυτή αναπτύχθηκε σταδιακά κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, συνέπιπταν με το περιεχόμενο των διακηρύξεων των δύο ηγετών των εξεγέρσεων του 1685. Οι διακηρύξεις έκαναν λόγο για την ύπαρξη παπικής απειλής εναντίον του Προτεσταντισμού και των ελευθεριών, τις αυθαιρεσίες του Στέμματος και της πορείας του Ιάκωβου προς την απόλυτη μοναρχία⁷¹. Η συνολικότερη φιλο-καθολική στάση του Ιάκωβου, όπως ήδη εκφραζόταν και εξελίχθηκε, για παράδειγμα με την απόλυση προτεσταντών δικαστικών ή την άσκηση συγκεκριμένων πολιτικών στην Ιρλανδία (π.χ. η μεταφορά προσόδων προτεσταντικών εκκλησιών προς καθολικές εκκλησίες ή η συγκρότηση των στρατιωτικών μονάδων που στάθμευαν στην Ιρλανδία με σχεδόν αποκλειστικά Καθολικούς στρατιώτες και αξιωματικούς)⁷², αποτελούσε τεκμήριο υπέρ των ισχυρισμών των διακηρύξεων. Επίσης, η ανάκληση του Διατάγματος της Νάντης από τον γάλλο Βασιλιά τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, συνέτεινε στην ένταση του κλίματος φόβου ως προς την Καθολική απειλή⁷³.

Σημαντικό στοιχείο της βασιλείας του Ιάκωβου ήταν η οργάνωση από τον ίδιο ενός νέου κυβερνητικού σχήματος. Ένα κυβερνητικό σώμα αποτελούμενο από Καθολικούς, αντικατέστησε ουσιαστικά το *Privy Council*, το παραδοσιακό συμβουλευτικό σώμα των άγγλων βασιλέων. Το *Privy Council* θα διατηρούσε πλέον έναν χαρακτήρα θρησκευτικού πλουραλισμού και η συμμετοχή σε αυτό θα αποκτούσε τιμητικό χαρακτήρα, καθώς απλά θα επικύρωνε τις αποφάσεις του νέου

⁷⁰Bergin, ό.π., σελ. 71.

⁷¹Ο.π., σελ. 73.

⁷²Clark, *English Society 1660-1832*, ό.π., σελ. 73.

⁷³Ο.π., σελ. 79.

Καθολικού κυβερνητικού σχήματος⁷⁴. Το καλοκαίρι του 1686 ο Ιάκωβος ίδρυσε ένα δεύτερο όργανο επιβολής της θρησκευτικής του πολιτικής, την Εκκλησιαστική Επιτροπή (*Commission for Ecclesiastical Causes*). Διακηρυγμένος στόχος της Επιτροπής ήταν να αποτρέπει απρεπή και επικίνδυνα θρησκευτικά κηρύγματα ανά την επικράτεια, πρακτικά όμως κινήθηκε ενάντια σε ό,τι συνιστούσε αντι-καθολικό κήρυγμα, σε μία περίοδο που τέτοιου είδους κηρύγματα αυξάνονταν στην Αγγλία⁷⁵. Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο Ιάκωβος είχε υιοθετήσει τον Καθολικισμό και την πολιτική του διάσταση, όπως αυτός είχε προσδιοριστεί από τη Γαλλία του Λουδοβίκου ΙΔ'. Το γεγονός ότι ο Λουδοβίκος ΙΔ' βρισκόταν σε σύγκρουση με τον Πάπα Ιννοκέντιο ΙΑ' και σε συνεργασία με τους Ιησουίτες, οι οποίοι είχαν γαλλόφιλη στάση, παρέσερνε αυτομάτως τον Ιάκωβο στην ίδια διαμάχη και στην ίδια συνεργασία αντίστοιχα. Δεν ξενίζει λοιπόν το γεγονός, ότι η φιλο-καθολική πολιτική του Ιάκωβου, δεν τον έφερε αντιμέτωπο μόνο με τους προτεστάντες υπηκόους του, αλλά και με εκείνους του Καθολικούς, οι οποίοι δήλωναν πλήρη υποταγή στον Πάπα Ιννοκέντιο ΙΑ'⁷⁶.

Ο Ιάκωβος είχε δεσμευτεί να συγκαλέσει εκ νέου το Κοινοβούλιο τον Νοέμβριο του 1685. Η σύναξη αυτή δεν έγινε, καθώς το, σαφώς φιλοβασιλικό μέχρι τότε, Κοινοβούλιο, είχε αντιδράσει αρνητικά στην επιθυμία του να διατηρήσει στο στράτευμα αξιωματούχους καθολικού θρησκευματος και επιπρόσθετα στο αίτημά του για επιπλέον επιχορηγήσεις. Η προσπάθεια του Ιάκωβου να μεταπείσει βουλευτές μέσω προσωπικών επαφών απέβη άκαρπη. Τον Απρίλιο του 1687 εξέδωσε τη Διακήρυξη Επιείκειας (*Declaration of Indulgence*), μέσω της οποίας απελευθέρωνε τους Καθολικούς και μη Αγγλικανούς Προτεστάντες από την περιοριστική για αυτούς νομοθεσία και από τις διώξεις των *Tories*, προσπαθώντας να δημιουργήσει μια πολιτική συμμαχία με τους *Nonconformists* και τους *Whigs*, ενόψει κοινοβουλευτικών εκλογών⁷⁷. Η κατάργηση ουσιαστικά των *Test Acts*, χωρίς την έγκριση του Κοινοβουλίου, έτυχε ευρείας καταδίκης από κοινοβουλευτικούς άνδρες.

Την άνοιξη του 1688 ο Ιάκωβος εξέδωσε εκ νέου τη διακήρυξή του μερικώς τροποποιημένη, διατάσσοντας τους κατά τόπους Επισκόπους να την αναγνώσουν από άμβωνος σε όλες τις εκκλησίες του βασιλείου για δύο διαδοχικές Κυριακές. Επτά

⁷⁴Steven Pincus, 1688, *The first modern Revolution*, Yale University Press, USA, 2009, σελ. 125.

⁷⁵Ο.π., σελ. 168.

⁷⁶Pincus, ό.π., σελ. 139.

⁷⁷Horwitz, ό.π., σελ. 4.

Επίσκοποι αρνήθηκαν να την αναγνώσουν, θεωρώντας ότι ο Βασιλιάς είχε παραβεί το νόμο, δεδομένου ότι λειτούργησε ανεξάρτητα του Κοινοβουλίου και αντίθετα στα νομοθετημένα *Test Acts*. Οι επτά Επίσκοποι δικάστηκαν με την κατηγορία της στάσης και της δυσφήμισης και τον Ιούνιο κρίθηκαν αθώοι⁷⁸. Το γεγονός ότι οι Επίσκοποι όχι μόνο αρνήθηκαν να ικανοποιήσουν τον Βασιλιά, αλλά και ότι αθωώθηκαν δικαστικά, είχε μεγάλη συμβολική σημασία. Σε κοινή δήλωση κατά τη δίκη τους, οι επτά Επίσκοποι ισχυρίζονταν ότι «αν ο Βασιλιάς μπορεί να αναστείλει τους νόμους της χώρας που αφορούν στη θρησκεία μας, είμαστε σίγουροι ότι δεν υπάρχει νόμος τον οποίο μπορεί να μην αναστείλει. Και εάν ο Βασιλιάς μπορεί να αναστείλει όλους τους νόμους του βασιλείου, σε τι κατάσταση βρίσκονται όλοι οι υπήκοοι, όσον αφορά τη ζωή, τις ελευθερίες και την ιδιοκτησία τους!»⁷⁹. Η αναφορά στην ιδιοκτησία αποτελεί επαναλαμβανόμενο μοτίβο σε ό,τι πλαισιώνει την Ένδοξη Επανάσταση, όπως στις διακηρύξεις των πρωταγωνιστών της και στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, καθώς στη δημόσια ρητορική της Αγγλίας του 17^{ου} αιώνα, η εξασφάλιση της προσωπικής περιουσίας έτεινε να ταυτίζεται με την πολιτική ελευθερία⁸⁰.

Το 1688, κατ' εντολή του Ιάκωβου, πραγματοποιήθηκαν σημαντικές τροποποιήσεις στους εκλογικούς καταστατικούς χάρτες των πόλεων, οι οποίες αποτέλεσαν το αποκορύφωμα της προσπάθειας των Stuart για έλεγχο επί των εκλογικών διαδικασιών και της στελέχωσης δημοσίων αξιωμάτων. Συγκεκριμένα, εισήχθη ρήτρα (*Clause of Pardon and Dispensation*, δηλαδή ρήτρα απόδοσης χάρης και απαλλαγής) σχετική με τους Καθολικούς και τους *Dissenters*, σύμφωνα με την οποία αυτοί θα μπορούσαν να καταλαμβάνουν αξιώματα, χωρίς να υποχρεώνονται στη λήψη του νενομισμένου όρκου υποταγής στον εκάστοτε βασιλιά (*Oath of Supremacy and Allegiance*), ούτε στη λήψη θείας κοινωνίας από την Εκκλησία της Αγγλίας και εν γένει αποδεσμεύονταν από τους σχετικούς περιορισμούς που αποτελούσαν νόμους του κράτους. Επίσης, υπήρξε ρήτρα με την οποία αποδιδόταν στο Στέμμα το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα της απόλυσης ή ορισμού οποιουδήποτε αξιωματούχου σε οποιαδήποτε θέση, ρήτρα μέσω της οποίας ουσιαστικά επιχειρούνταν η τυπική νομιμοποίηση της ήδη ασκούμενης από τον Ιάκωβο

⁷⁸ Hill, ό.π., σελ. 275.

⁷⁹ Ο.π., σελ. 328.

⁸⁰ Pocock, ό.π., σελ. 183.

πολιτικής⁸¹. Τα σχετικά καταστατικά, ήδη από το 1660, προέβλεπαν ότι η εκλογή ορισμένων αξιωματούχων δεν επικυρωνόταν, έως ότου η εκλογή εγκρίνονταν από το Στέμμα, κάτι που με τις ρήτρες του 1688 επεκτάθηκε σε πολύ ευρύτερο πλήθος αξιωματούχων⁸², διευρύνοντας πρωτοφανώς τον έλεγχο του Ιάκωβου επί των δημόσιων μηχανισμών. Οι αλλαγές αυτές, δηλωτικές των κατευθύνσεων της πολιτικής του Ιάκωβου, ουσιαστικά δεν εφαρμόστηκαν, καθώς ο Ιάκωβος λίγο καιρό μετά (Οκτώβριος 1688) και εν μέσω της απειλής απώλειας του θρόνου, λίγο πριν την ολλανδική απόβαση, τις ανακάλεσε⁸³.

Κατά τους τελευταίους μήνες της βασιλείας του Ιάκωβου υπήρχε ευρεία και έντονη καταδίκη των πολιτικών του. Παρότι ορισμένοι πολιτικοί είχαν ξεκινήσει τις διαπραγματεύσεις με τον Γουλιέλμο της Οράγγης για ενδεχόμενη παρέμβασή του στις αγγλικές εξελίξεις, οι διαπραγματεύσεις αυτές γίνονταν με αργό ρυθμό. Υπήρχε ένας ευρύτερος σεβασμός προς το Στέμμα και αρκετοί είχαν την πεποίθηση, ότι ο Ιάκωβος ακόμα δεν είχε πλήρως απολέσει το δικαίωμά του σε αυτό, ενώ οποιαδήποτε διάδοχη της βασιλείας του κατάσταση, θα ήταν απροσδιόριστων αποτελεσμάτων και ενδεχομένως επικίνδυνη⁸⁴. Η γέννηση του γιού του Ιάκωβου το 1688, η οποία θα είχε ως συνέπεια μία συνεχή διαδοχή καθολικών βασιλέων, απετέλεσε το τελευταίο γεγονός μιας περιόδου, κατά την οποία διαρρήχτηκε οριστικά η σχέση μεταξύ Στέμματος και Κοινοβουλίου.

⁸¹Robert H. George, *The Charters Granted to English Parliamentary Corporations in 1688*, *The English Historical Review*, Vol. 55, No. 217, σ.σ. 47-56, Oxford University Press, Ιανουάριος 1940, σελ. 54.

⁸²George, ό.π., σελ. 55.

⁸³Ο.π., σελ. 55.

⁸⁴Mullet, ό.π., σελ. 463.

Ε. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Η Ολλανδία, χώρα καταγωγής του Γουλιέλμου της Οράγγης, αποτελούσε μία ισχυρή προτεσταντική δύναμη της εποχής, με ιδιαίτερα πολιτικά χαρακτηριστικά. Ο ηγέτης της χώρας, υπό τον τίτλο του *Stadtholder*, όφειλε να κυβερνά εντός ενός περίπλοκου διοικητικού πλαισίου. Πλήθος επιμέρους δημόσιων και τοπικών αρχών περιόριζαν την εξουσία του, ενώ ο ίδιος, ως αρχιστράτηγος και σύμβολο ενότητας, όφειλε να επιδεικνύει πνεύμα συνεργασίας έναντι των υπόλοιπων αρχών και των τοπικών ελίτ⁸⁵. Η Δημοκρατία των Επτά Ηνωμένων Επαρχιών, όπως ήταν το επίσημο όνομα της χώρας, αποτελούνταν από επτά επιμέρους ισότιμες περιφέρειες, με ισχυρότερη μεταξύ τους την επαρχία Holland⁸⁶, ενώ κάθε μία από τις επαρχίες διέθετε ξεχωριστή τοπική αντιπροσωπευτική αυτοδιοίκηση⁸⁷. Ιδιαίτερα κατά τον 17^ο αιώνα, διαμορφώθηκε στον ολλανδικό πληθυσμό μία κουλτούρα ελεύθερου δημόσιου διαλόγου περί πολιτικών και θρησκευτικών θεμάτων⁸⁸, ενώ οι δημόσιες πολιτικές και θρησκευτικές διαφωνίες και ο αντιπολιτευτικός λόγος έναντι του *Stadtholder* και της εξουσίας εν γένει ήταν βασικό γνώρισμα της εποχής⁸⁹. Το απαραβίαστο των πολιτικών δικαιωμάτων και ο σεβασμός των ιδιαιτεροτήτων των επιμέρους επαρχιών, πόλεων και τοπικών πολιτικών ελίτ, ανεξάρτητα από το ειδικό τους βάρος εντός της Δημοκρατίας, αποτελούσαν θεμελιώδεις αρχές της πολιτικής ζωής, ενώ πάγια επιδίωξη της ολλανδικής πολιτικής ελίτ ήταν η πολυφωνία αυτή να μην αποτελεί τροχοπέδη για την εύρυθμη λειτουργία του πολιτικού συστήματος⁹⁰. Ο Προτεσταντισμός δεν ταυτιζόταν επισήμως με την κρατική εξουσία και, σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, υπήρχε θρησκευτική ελευθερία και ανεκτικότητα έναντι των θρησκευτικών μειοψηφιών⁹¹. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η ανεκτικότητα, ως γνώρισμα της ολλανδικής κοινωνίας σε πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο, δεν αποτέλεσε καταρχήν ηθική ή φιλοσοφική επιλογή, αλλά ένα πολιτικό εργαλείο, το οποίο διευκόλυνε πρακτικά τη συμπόρευση διαφορετικών πολιτικών και θρησκευτικών συλλογικοτήτων εντός του κράτους. Η επιδιωκόμενη πολιτική σταθερότητα εναπόκεινταν στην πρόθεση ή στην ικανότητα των κυρίαρχων πολιτικών ελίτ να

⁸⁵ Bergin, ό.π., σελ. 31.

⁸⁶ Geoffrey Treasure, *The making of modern Europe, 1648-1780*, Routledge, New York, 2003, σελ. 390.

⁸⁷ Ό.π., σελ. 402.

⁸⁸ Bergin, ό.π., σελ. 10.

⁸⁹ Ό.π., σελ. 32.

⁹⁰ J. L. Price, *The Dutch Republic in the Seventeenth Century*, Macmillan Education, New York, 1998, σελ. 4.

⁹¹ Bergin, ό.π., σελ. 33.

συμβιβάζονται εντός του πλαισίου που διαμόρφωναν οι πολιτικό-θρησκευτικές διαφορές, γεγονός που ανήγαγε την ανεκτικότητα στη δημόσια σφαίρα σε πρακτική αναγκαιότητα⁹². Σημαντική συνέπεια της διαμόρφωσης αυτού του πλαισίου ανεκτικότητας αποτέλεσε το γεγονός, ότι κατά τον 17^ο αιώνα η Ολλανδία προσήλκυσε περισσότερους μετανάστες (Καλβινιστές, Εβραίους κ.ά.) από οποιαδήποτε άλλη χώρα της βόρειας Ευρώπης⁹³, ενώ χαρακτηριστικό είναι, ότι κατά τη δεκαετία του 1680 η Ολλανδία προσφέρθηκε ως καταφύγιο σε 50.000 περίπου Ουγενότους⁹⁴. Τέλος, λόγω των ιδιαίτερα περιορισμένων εκτάσεων καλλιεργήσιμης γης, οι Ολλανδοί ασχολήθηκαν κατ' εξοχήν με εμπορικές και άλλες εντάσεως κεφαλαίου δραστηριότητες⁹⁵, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στην ταχεία αστικοποίηση του πληθυσμού, ο οποίος κατά τον 17^ο αιώνα έφτασε να εδρεύει κατά 50% σε πόλεις⁹⁶. Ενδεικτικό της ολλανδικής εμπορικής επέκτασης είναι το γεγονός, ότι κατά τη δεκαετία του 1670 ο ολλανδικός εμπορικός στόλος διέθετε μεγαλύτερη χωρητικότητα από το άθροισμα όλων των υπόλοιπων εμπορικών στόλων της Ευρώπης⁹⁷.

Κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα η Ολλανδία συγκρούστηκε με την Αγγλία σε τρεις πολέμους (1652-1654, 1665-1667, 1672-1674), οι οποίοι διεξήχθησαν κυριότατα μέσω ναυτικών συγκρούσεων. Κύριες αιτίες των πολέμων αυτών αποτελούσαν ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο χωρών στο εμπορικό πεδίο και η διευθέτηση διαφορών ως προς τις υπερπόντιες κτήσεις τους⁹⁸. Το τέλος των πολέμων και η συνθήκη ειρήνης του 1674 (Συνθήκη του Westminster) οδήγησαν σε άνθιση την εμπορική και οικονομική συνεργασία των δύο χωρών⁹⁹. Κατά τον 17^ο αιώνα το ολλανδικό οικονομικό μοντέλο αποτέλεσε πρακτικά πρότυπο για την Αγγλία ή οπωσδήποτε προπομπό εξελίξεων. Οι δύο χώρες διαφοροποιούνταν από την υπόλοιπη Ευρώπη, λόγω της μείωσης του αγροτικού πληθυσμού, της αστυφιλίας, των

⁹²Maarten Prak, *The Dutch Republic in the Seventeenth Century: The Golden Age*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, σελ. 5.

⁹³<http://ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/the-dutch-century/dagmar-freist-the-dutch-century>, παράγραφος 14.

⁹⁴Treasure, ό.π., σελ. 395.

⁹⁵Ο.π., σελ. 394.

⁹⁶<http://ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/the-dutch-century/dagmar-freist-the-dutch-century>, παράγραφος 43.

⁹⁷Treasure, ό.π., σελ. 393.

⁹⁸Jessica V. Roitman, *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800, Linking Empires, Bridging Borders*, Gert Oostindie & Jessica V. Roitman (επιμελητές), Brill, Boston, 2014, σελ. 122.

⁹⁹Ο.π., σελ. 126.

ανεπτυγμένων τομέων της μεταποίησης και του εμπορίου και της μείωσης της αγροτικής παραγωγής ως ποσοστού της συνολικής παραγωγής πλούτου, ενώ συνολικότερα η επεξεργασία και εμπορία επιμέρους αγαθών (π.χ. μαλλιού) θεωρήθηκε σταδιακά σημαντικότερη της πρωτογενούς παραγωγής¹⁰⁰. Επίσης, μεταξύ των δύο χωρών καταγράφονται κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα έντονες επιστημονικές και καλλιτεχνικές ζυμώσεις¹⁰¹, οι οποίες μετά την Ένδοξη Επανάσταση ενισχύθηκαν, καθώς πλήθος Ολλανδών διανοουμένων μεταφέρθηκε στο Λονδίνο¹⁰².

Η πολιτική του Ιάκωβου και οι γενικότερες πολιτικές και θρησκευτικές εξελίξεις στην Αγγλία απασχολούσαν το ολλανδικό κοινό. Η απειλητική παρουσία της Γαλλίας, της κατεξοχήν εκπροσώπου του Καθολικισμού και της απόλυτης μοναρχίας, σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στην Αγγλία, δημιουργούσε φόβους για περικύκλωση της Ολλανδίας από ισχυρές μοναρχίες καθολικού θρησκευάτος, σε περίπτωση που και η Αγγλία, εφόσον ο Ιάκωβος κατόρθωνε να επιβάλλει την πολιτική του, ακολουθούσε το γαλλικό πρότυπο. Ιδιαίτερα οι διακηρύξεις περί ανεκτικότητας του Ιάκωβου, δεδομένου ότι περιελάμβαναν και τους Καθολικούς, η καταστρατήγηση των *Test Acts*, ο περιορισμός του Κοινοβουλίου, η στάση του έναντι των επτά Επισκόπων και τέλος η γέννηση του γιού του, αποτελούσαν θέματα έντονου δημοσίου διαλόγου στην Ολλανδία, τους μήνες που προηγήθηκαν της Ένδοξης Επανάστασης¹⁰³, ενδιαφέρον το οποίο ατόνησε μετά την επιτυχή έκβαση της Επανάστασης και τη συνεπακόλουθη οριστική υπαγωγή της Αγγλίας στο προτεσταντικό στρατόπεδο¹⁰⁴. Ο ίδιος ο Γουλιέλμος, ανώνυμα, διακήρυξε την αντίθεσή του στις επιλογές του Ιάκωβου, μέσω φυλλαδίων που κυκλοφόρησαν τόσο στην Ολλανδία, όσο και στην Αγγλία¹⁰⁵. Αξίζει να σημειωθεί, ότι ήδη από την αρχή της διακυβέρνησης του Ιάκωβου, ο Γουλιέλμος είχε παρασκηνιακές επαφές με μέλη από όλο το πολιτικό φάσμα της Αγγλίας και ότι μέχρι το 1688 είχε δημιουργήσει μια

¹⁰⁰ Pincus, ό.π., σελ. 52.

¹⁰¹ Lisa Jardine, *Temptation in the Archives, Essays in Golden Age Dutch Culture*, ULC Press, London, 2015, σελ. 25.

¹⁰² Jardine, ό.π., σελ. 21.

¹⁰³ Burgin, ό.π., σελ. 151.

¹⁰⁴ Ό.π., σελ. 197.

¹⁰⁵ Ό.π., σελ. 100.

εκτεταμένη βάση υποστήριξής του, η οποία συνέβαλε στο να προσκληθεί στην Αγγλία¹⁰⁶.

Μεταξύ της Ολλανδίας και της Γαλλίας υπήρχε κατά την περίοδο αυτή έντονη αντιπαράθεση, σε συνέχεια του τελευταίου ολλανδό-γαλλικού πολέμου (1672-1678), αλλά και των πάγιων θρησκευτικών και πολιτικών διαφορών τους. Η Ολλανδία, προσπαθώντας να εξισορροπήσει τη γαλλική υπεροχή, είχε ενταχθεί το 1686 στη Συμμαχία του Augsburg, γνωστής ως *Grand Alliance*¹⁰⁷, σε έναν συνασπισμό κρατών, ο οποίος είχε ως στόχο τον περιορισμό της Γαλλίας και αποτελούνταν αρχικά από την Αυστρία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, τη Σουηδία και ορισμένα γερμανικά κρατίδια. Η ανάληψη της ηγεσίας του Παλατινάτου από τον Καθολικό Philip του Neuburg το 1685 και η παράλληλη άνοδος του Ιάκωβου στον αγγλικό θρόνο ήταν γεγονότα που αλλοίωναν την ευρωπαϊκή ισορροπία ισχύος προς όφελος των Καθολικών και της Γαλλίας και όξυναν την ανάγκη ένταξης της Ολλανδίας στη συμμαχία¹⁰⁸. Το 1687 ο βασιλιάς της Γαλλίας Λουδοβίκος ΙΔ΄ επανέφερε πλήθος δασμών που αφορούσαν ολλανδικά προϊόντα, ξεκινώντας έτσι έναν ανοιχτό εμπορικό πόλεμο εναντίον της Ολλανδίας. Η κίνηση αυτή ήταν ιδιαίτερα επιθετική, καθώς η ολλανδική οικονομία στηριζόταν κατά βάση στην εμπορική της δραστηριότητα¹⁰⁹. Το 1688 στην Ολλανδία υπήρχαν έντονοι φόβοι για επικείμενη κήρυξη πολέμου από τη Γαλλία και για το ενδεχόμενο ότι ένας πόλεμος στη φάση αυτή θα απομυζούσε την οικονομική και πολιτική δυναμική της Ολλανδίας. Μάλιστα τον Σεπτέμβριο του 1688 η Γαλλία προειδοποίησε επισήμως τις ολλανδικές αρχές να μην εμπλακούν σε υποθέσεις που αφορούσαν στην Αγγλία ή στα γερμανικά κράτη¹¹⁰. Ο Λουδοβίκος, κρίνοντας ότι στην Αγγλία η θέση του Ιάκωβου ήταν εξασφαλισμένη και ότι ο Γουλιέλμος θα διατηρούσε τον ολλανδικό στρατό εντός συνόρων σε αμυντική διάταξη, διεξήγαγε στρατιωτικές επιχειρήσεις σε γερμανικά εδάφη¹¹¹. Η ολλανδική εκστρατεία στην Αγγλία θεωρείται ότι αιφνιδίασε τη Γαλλία, όχι τόσο ως γεγονός, δεδομένου του ανεπτυγμένου δικτύου πληροφοριών που διέθετε

¹⁰⁶ Barbara Brandon Schnorrenberg, *An Opportunity Missed: Catherine Macaulay on the Revolution of 1688*, Studies in Eighteenth Century Culture, Vol. 20, σ.σ. 231-240, John Hopkins University Press, 1991, σελ. 235.

¹⁰⁷ Charles-Edouard Levillain, *French Diplomacy and the Run-up to the Glorious Revolution (1688): A Critical Reading of Jean-Antoine d' Avaux's Correspondence as Ambassador to the States General*, The Journal of Modern History, 88, σ.σ. 130-150, University of Chicago, Μάρτιος 2016, σελ. 142.

¹⁰⁸ Treasure, ό.π., σελ. 91.

¹⁰⁹ Levillain, ό.π., σελ. 136.

¹¹⁰ Ό.π., σελ. 137.

¹¹¹ Ό.π., σελ. 143.

η γαλλική κυβέρνηση εντός της Ολλανδίας¹¹², αλλά ως προς την ταχύτητα, την οργάνωση και το αποτέλεσμα της¹¹³. Η Ένδοξη Επανάσταση θα μπορούσε εύκολα να θεωρηθεί ως ένα επί μέρους κεφάλαιο των ολλανδό-γαλλικών σχέσεων.

¹¹²Levillain, ό.π.,σελ. 131.

¹¹³Ο.π., σελ. 130.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Α. Η ΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΥ ΤΗΣ ΟΡΑΓΓΗΣ

Τον Ιούνιο του 1688 επτά επιφανείς Άγγλοι, έξι πολιτικοί και ένας Επίσκοπος, απέστειλαν στον Γουλιέλμο της Οράγγης επιστολή, η οποία αναφερόταν στις αυθαιρεσίες του Ιάκωβου και της κυβέρνησής του, σε σχέση τόσο με το Κοινοβούλιο, όσο και με τη θρησκευτική πολιτική. Ως λύση πρότειναν την έλευση του Γουλιέλμου, επικεφαλής εκστρατευτικού σώματος, στην Αγγλία, και του εγγυούνταν ρητά ότι σε περίπτωση που αναλάμβανε αυτό το εγχείρημα, θα είχε την πλήρη υποστήριξή τους. Η επιστολή υπογράφεται από τους Earl του Shrewsbury, Earl του Devonshire, Earl του Danby, Viscount του Lumley, Επίσκοπο Λονδίνου, Edward Russell και Henry Sydney¹¹⁴. Ο Γουλιέλμος ξεκίνησε τις πολεμικές προετοιμασίες και ο Ιάκωβος, μπροστά στον κίνδυνο, εξήγγειλε αλλαγές στην πολιτική του. Εξήγγειλε ότι δεν θα γίνονται δεκτοί Καθολικοί στο Κοινοβούλιο, ότι οι τροποποιήσεις στους εκλογικούς, καταστατικούς χάρτες που είχαν γίνει ήδη από το 1679 θα ακυρώνονταν, απέλυσε αξιωματούχους Καθολικού θρησκεύματος κ.ά. Η μεταστροφή του Ιάκωβου δεν στάθηκε αρκετή για να σταματήσει την έλευση του Γουλιέλμου και τον Νοέμβριο του 1688 το ολλανδικό εκστρατευτικό σώμα, αποτελούμενο από περίπου 11.000 πεζούς και 4.000 ιππείς, αποβιβάστηκε στο Torbay, επιτυγχάνοντας την τελευταία στην ιστορία επιτυχή εισβολή ξένης δύναμης στην Αγγλία. Άγγλοι ευγενείς αποσκίρτησαν μαζικά από τον Ιάκωβο και συντάχθηκαν με τον Γουλιέλμο, με προεξάρχουσα την κόρη του Άννα¹¹⁵. Ο Ιάκωβος, μετά την επικράτηση του Γουλιέλμου, διέλυσε τον στρατό του, χωρίς να πληρώσει τους στρατιώτες, έστειλε τη σύζυγό του στη Γαλλία και επιχείρησε να την ακολουθήσει, όμως τον συνέλαβαν ψαράδες στο Kent. Ο Ιάκωβος αρχικά μεταφέρθηκε στο Λονδίνο, όμως του επιτράπη να φύγει για τη Γαλλία¹¹⁶.

Κατά τη διάρκεια της απόβασης στο Torbay, ο Γουλιέλμος εξέδωσε μία διακήρυξη (*Declaration of Reasons*), η οποία αφενός γνωστοποιούσε τους λόγους που τον οδήγησαν στην εισβολή, αφετέρου το ευρύτερο πολιτικό του πρόγραμμα. Η

¹¹⁴ Η επιστολή παρατίθεται στην ιστοσελίδα:

<https://faculty.history.wisc.edu/sommerville/351/Willinville.html>

¹¹⁵ Hill, ό.π., σελ. 275.

¹¹⁶ Ο.π., σελ. 276.

διακήρυξη αναφέρει συγκεκριμένα ότι «είναι ταυτόχρονα προφανές και σίγουρο για όλους τους ανθρώπους, ότι η κοινωνική ειρήνη και ευτυχία οποιουδήποτε κράτους ή βασιλείου, δεν μπορεί να διατηρηθεί, εκεί όπου οι Νόμοι, οι Ελευθερίες και τα Έθιμα, θεμελιωμένα από τη νόμιμη εξουσία, παραβιάζονται και καταργούνται ανοιχτά». Αναφέρει ότι η κοινωνική ειρήνη είναι ακόμα δυσκολότερο να επιτευχθεί, όταν επιχειρείται αλλαγή της θρησκείας, ενάντια στο νόμο, και ότι υπεράνω των ελευθεριών και των νόμων βρίσκεται η θρησκεία και η λατρεία του Θεού, ενώ η ασφάλεια του βασιλιά, των ευγενών και του λαού είναι συνάρτηση της τήρησης των νόμων και των ελευθεριών. Κατηγορούσε τον Ιάκωβο ότι ασκούσε αυθαίρετα την εξουσία, όχι μόνο στα ιδιωτικά, αλλά και στα δημόσια ζητήματα, ενώ κατ' επανάληψη η διακήρυξη αναφέρεται σε «σατανικούς συμβούλους», οι οποίοι πλαισίωσαν τον Ιάκωβο¹¹⁷. Τον κατηγορούσε ότι καταπάτησε τον όρκο που είχε δώσει κατά τη στέψη του, ότι παρενέβαινε αυθαίρετα στη δικαιοσύνη, ότι δεχόταν τη συμμετοχή Καθολικών σε πανεπιστήμια, εκκλησιαστικές δομές και δημόσιες υπηρεσίες και ότι η συνολικότερη πολιτική του καταστρατηγούσε τις θεμελιώδεις αρχές της *Magna Carta*¹¹⁸. Αμφισβητούσε ότι ο γιός του Ιάκωβου ήταν πράγματι δικός του γιός και αναφερόταν στη Μαρία, κόρη του Ιάκωβου και σύζυγο του Γουλιέλμου, ως νόμιμη διάδοχο του θρόνου¹¹⁹. Στόχος της απόβασης, ισχυριζόταν ο Γουλιέλμος, ήταν η προστασία του Προτεσταντισμού, η διεξαγωγή δίκαιων εκλογών και η δημιουργία ενός νόμιμου και ελεύθερου Κοινοβουλίου το συντομότερο¹²⁰. Αξίζει να σημειωθεί ότι εντός της διακήρυξης αυτής δεν αναφέρεται πρόθεση του Γουλιέλμου για κατάληψη από τον ίδιο της βασιλικής εξουσίας, κάτι που ούτως ή άλλως δεν δήλωσε παρά μόνο μετά από αρκετό διάστημα¹²¹. Το ίδιο το σύνθημα που είχε υιοθετήσει ο Γουλιέλμος κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, δήλωνε επιγραμματικά το πλαίσιο και τον σκοπό της δράσης του: *Pro religion et libertate*¹²².

Ο Γουλιέλμος παρουσιάστηκε, μέσω της διακήρυξής του, ως θιασώτης μίας πολιτικής μεγαλύτερης, αλλά και πάλι περιορισμένης, ανοχής έναντι των

¹¹⁷William Cobbett, *Cobbett's Parliamentary History of England, from the Norman Conquest in 1066 to the year 1803*, Vol. V, T.C. Hansard, London, 1809, σελ. 1.

¹¹⁸Ο.π., σελ. 3-4.

¹¹⁹Ο.π., σελ. 9-10.

¹²⁰Ο.π., σελ. 10.

¹²¹Tony Claydon, *William III's Declaration of Reasons and the Glorious Revolution*, The Historical Journal, Vol. 39, No. 1, σ.σ. 87-108, Cambridge University Press, Μάρτιος 1996, σελ. 99.

¹²²David Onnekink, *The Anglo-Dutch favourite, The career of Hans Willem Bentinck, 1st Earl of Portland (1649-1709)*, Διδακτορική διατριβή, University of Utrecht, 2004, σελ. 35.

Dissenters και των Καθολικών. Ενδεχομένως με τη στάση του αυτή να ήθελε να στείλει ένα μήνυμα αφενός προς τις καθολικές δυνάμεις της Ευρώπης, ότι δεν θα υπάρξει βίαιος διωγμός των Καθολικών, αφετέρου προς το εσωτερικό της Αγγλίας, θέλοντας να αποφύγει ιδιαίτερες αντιδράσεις από τους Άγγλους που δεν ανήκαν στην Αγγλικανική Εκκλησία. Ιδιαίτερα προς το σκέλος των Καθολικών, το να εμφανιστεί ως ηγέτης μίας αντι-καθολικής σταυροφορίας, θα μπορούσε να διαταράξει τη σχέση του με τις συμμαχικές, στο πλαίσιο της Συμμαχίας του Augsburg, Αυστρία και Ισπανία¹²³. Εντούτοις, έπρεπε να παρουσιαστεί ως ένας ιδεατός προτεστάντης ηγεμόνας και ως εκ τούτου απομάκρυνε από το περιβάλλον του οποιονδήποτε Καθολικό (υπηρέτες κ.ά.), περιέλαβε στις αποβατικές του δυνάμεις στρατιώτες αποκλειστικά προτεσταντικού θρησκευματος, ενώ αξιοποίησε Ουγενότους αξιωματικούς με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνει εμφανής η παρουσία τους στην Αγγλία¹²⁴. Ιδιαίτερα χρήσιμες για την προτεσταντική προπαγάνδα υπέρ της απόβασης του Γουλιέλμου στάθηκαν δύο συμπτώσεις. Η απόβαση του προτεσταντικού ολλανδικού στρατού γινόταν εκατό ακριβώς χρόνια μετά την έλευση της Ισπανικής Αρμάδας (1588) στην Αγγλία, στρατιωτική εκστρατεία η οποία πρέσβευε τον Καθολικισμό και απέτυχε πλήρως στην αποστολή της. Ταυτόχρονα, η ημερομηνία απόβασης του Γουλιέλμου συνέπιπτε με την επέτειο της Συνομοσίας της Πυρίτιδας, άλλης μίας απόπειρας Καθολικών εναντίον της Αγγλίας, η οποία εξίσου απέτυχε. Οι συμπτώσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν, ώστε να συντεθεί μία εικόνα ιστορικής και θρησκευτικής συνέχειας μέσα στο χρόνο¹²⁵.

Ο Ιάκωβος απάντησε άμεσα και δημοσίως στον Γουλιέλμο, κατηγορώντας τον ότι στόχος της εκστρατείας του ήταν η αρπαγή του θρόνου και της θρησκευτικής εξουσίας¹²⁶. Ισχυρίστηκε ότι το Κοινοβούλιο δεν θα μπορούσε να συγκληθεί και να λειτουργήσει ελεύθερα, τη στιγμή που ένας ξένος στρατός βρισκόταν στην καρδιά του βασιλείου, ενώ δεσμεύτηκε ότι, με την προϋπόθεση της άμεσης αποχώρησης του ολλανδικού εκστρατευτικού σώματος, ο ίδιος θα συγκαλούσε άμεσα ελεύθερο Κοινοβούλιο¹²⁷, δέσμευση η οποία προέκυπτε και ως αποτέλεσμα πίεσης

¹²³ Colin Jager, *Common Quiet: Tolerance Around 1688*, English Literary History, Vol. 79, No. 3, σ.σ. 569-596, John Hopkins University Press, Φθινόπωρο 2012, σελ. 570.

¹²⁴ Coffey, ό.π., σελ. 197.

¹²⁵ David Onnekink, *War and Religion after Westphalia, 1648-1713*, Routledge, New York, 2016, σελ.

12.

¹²⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 15.

¹²⁷ Ό.π., σελ. 16.

αριστοκρατικών και εκκλησιαστικών κύκλων προς το πρόσωπό του¹²⁸. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ εκπροσώπων του Ιάκωβου και του Γουλιέλμου απέβησαν άκαρπες, καθώς ο Γουλιέλμος έθετε όρους απαράδεκτους για τον Ιάκωβο (αφοπλισμός όλων των Καθολικών κ.ά.)¹²⁹. Παράλληλα, ο Ιάκωβος, κατά το υπόλοιπο σύντομο χρονικό διάστημα που έμεινε στην εξουσία, χρησιμοποίησε πλήρως τον προπαγανδιστικό μηχανισμό εναντίον του Γουλιέλμου, έχοντας ως κύριο όργανο τη *London Gazette*, την εφημερίδα της αγγλικής κυβέρνησης, της οποίας η συχνότητα έκδοσης και τα αντίτυπα αυξήθηκαν θεαματικά¹³⁰.

Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της περιόδου ήταν η διασπορά πλήθους φημών, ένα αναμενόμενο φαινόμενο κατά τη διάρκεια μίας επαναστατικής φάσης, γεμάτης προπαγανδιστικής δράσης. Ιδιαίτερα ευπαθής έναντι των διαφόρων φημών ήταν η πόλη του Λονδίνου, δεδομένου ότι ο μεγάλος πληθυσμός του επέτρεπε τη με μεγάλη ταχύτητα διάδοση οποιασδήποτε είδησης και την κοινοποίησή της στην υπόλοιπη χώρα (το Λονδίνο του 1700 υπολογίζεται ότι είχε 550.000 κατοίκους, η Αγγλία συνολικά 5 εκατομμύρια, η Σκωτία 1,2 εκατομμύρια και η Ιρλανδία 2 εκατομμύρια)¹³¹. Οι δημοτικές αρχές του Λονδίνου εξέδωσαν απόφαση ήδη τον Οκτώβριο του 1688, η οποία αφορούσε στον «περιορισμό της διάδοσης ψευδών ειδήσεων». Το θέμα αυτό απαντάται συχνά στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά σε φήμες που προέρχονταν από την Ιρλανδία, και δημιουργούσε προβλήματα στη λήψη αποφάσεων, καθώς ήταν τόσο μεγάλος ο αριθμός των, αντικρουόμενων συχνά, φημών, που δεν μπορούσε να κριθεί με βεβαιότητα τι ήταν πραγματικότητα και τι όχι. Καθ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα του 1688-89, αλλά και αργότερα, φήμες για ένοπλες εξεγέρσεις, σφαγές και πολιτικές εξελίξεις δημιουργούσαν προσκόμματα στην άσκηση πολιτικής¹³².

¹²⁸ Cobbett, ό.π., σελ. 17.

¹²⁹ Ο.π., σελ. 19.

¹³⁰ Claydon, *William III's Declaration of Reasons and the Glorious Revolution*, ό.π., σελ. 91.

¹³¹ Mason, ό.π., σελ. 9.

¹³² Jason McElligott (επιμέλεια), *Fear, Exclusion and Revolution: Roger Morrice and Britain in the 1680s*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2006, σελ. 93.

Β. ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΣΚΩΤΙΑ

Ο Ιάκωβος στην αρχή της βασιλείας του είχε αντιμετωπιστεί φιλικά από το κατεστημένο της Σκωτίας. Όμως η προσπάθειά του να επηρεάσει παράγοντες της Σκωτίας μέσω εκβιασμών, απειλών και δωροδοκιών υπέρ της φιλο-καθολικής πολιτικής του, καθώς και η συνολικότερη αυθαίρετη άσκηση των εξουσιών του, σταδιακά τον αποξένωσαν από το βασίλειο. Ομάδες διαφορετικών πολιτικών αποχρώσεων συγκρότησαν ένα αντιπολιτευτικό μέτωπο, το οποίο απομόνωσε πολιτικά τον Ιάκωβο. Η αντιπολιτευτική αυτή δυναμική δεν εκφράστηκε στο αρχικό στάδιο της Ένδοξης Επανάστασης και υπήρξε εν γένει ένα κλίμα συμπαράταξης με τον Ιάκωβο, το οποίο, παράλληλα με τη ροή των γεγονότων, εξελίχθηκε σε στάση παθητικότητας έναντι του Γουλιέλμου, όχι όμως ακόμα σαφούς υποστήριξης. Κύρια αιτία της στήριξης προς τον Ιάκωβο ενδεχομένως να αποτελέσει το γεγονός, ότι ο ίδιος διέθετε το σύνολο της αγγλικής ισχύος έναντι της αδύναμης Σκωτίας, και ότι αρχικά δεν υπήρχε καμία βεβαιότητα ως προς το αποτέλεσμα της ολλανδικής επέμβασης, που σήμαινε ότι ενδεχόμενη αντίσταση κατά του Ιάκωβου μπορούσε να φέρει τη Σκωτία ενώπιον αντιποίνων, σε περίπτωση επικράτησής του¹³³. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η όποια επαναστατική δραστηριότητα εντός της Σκωτίας δεν ήταν αυτοφυής κατά την Ένδοξη Επανάσταση, αλλά αναπτύχθηκε ως ανάκλαση των εξελίξεων στην Αγγλία. Η ίδια η πρόσκληση που είχε απευθυνθεί προς τον Γουλιέλμο και τον καλούσε στην Αγγλία δεν περιελάμβανε καμία αναφορά στη Σκωτία και δεν είχε γίνει γνωστή σε σκωτσέζους ιθύνοντες, παρά μόνο σε ελάχιστους εξόριστους που βρίσκονταν στην Ολλανδία, ενώ στη Σκωτία, όταν έγινε γνωστή η ολλανδική απόβαση, δημιουργήθηκε κλίμα πανικού και ξεκίνησαν πολεμικές προετοιμασίες¹³⁴. Ενδεικτικό είναι, ότι όταν ο Ιάκωβος ενημέρωσε πολιτειακούς παράγοντες της Σκωτίας για την επικείμενη απόβαση, την οποία ο ίδιος είχε πληροφορηθεί από τον βασιλιά της Γαλλίας, υπήρξαν αμφιβολίες ως προς το αληθές της ενημέρωσης αυτής και υπόνοιες ότι αποτελούσε ένα τέχνασμα του Ιάκωβου με στόχο την επιβολή έκτακτης φορολόγησης¹³⁵.

¹³³ Robert Paul Barnes, *Scotland and the Glorious Revolution of 1688, Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 3, No. 3, σ. 116-127, The North American Conference on British Studies, Φθινόπωρο 1971, σελ. 116.

¹³⁴ Ό.π., σελ. 117.

¹³⁵ Ό.π., σελ. 118.

Μία φαινομενικά παράδοξη εξέλιξη στο θρησκευτικό πεδίο αφορούσε στη σχέση του Ιάκωβου με την Πρεσβυτεριανή Εκκλησία. Οι Πρεσβυτεριανοί της Σκωτίας είχαν ευνοηθεί από τη θρησκευτική πολιτική του Ιάκωβου και παράλληλα είχαν δεχτεί στους κόλπους τους μέλη της Επισκοπικής Εκκλησίας, όμως έκριναν ότι η πολιτική θρησκευτικής ανεκτικότητας στόχευε πρωτίστως στη διευκόλυνση και προώθηση των Καθολικών, με τελικό στόχο τη διάλυση του Προτεσταντισμού. Η πεποίθηση αυτή απέτρεψε τους Πρεσβυτεριανούς από το να ταχθούν υπέρ του Ιάκωβου¹³⁶, ενώ με την έλευση των Ολλανδών στην Αγγλία και όταν φάνηκε ότι επικρατούσαν, αυξανόμενος αριθμός αριστοκρατών και εκκλησιαστικών παραγόντων της Σκωτίας συντάχθηκε με τον Γουλιέλμο¹³⁷. Οι Πρεσβυτεριανοί επωφελήθηκαν από την απόσυρση του τακτικού στρατού από τη Σκωτία, ο οποίος κατ' εντολή του Ιάκωβου μεταφέρθηκε στην Αγγλία, ώστε να αντιμετωπιστεί η ολλανδική εισβολή. Δημιουργήθηκε πρακτικά ένα κενό ισχύος, το οποίο πρεσβυτεριανοί πολιτικοί και Επίσκοποι έσπευσαν να καλύψουν. Επίσης, ο ίδιος ο στρατός, παρότι αρχικά παρέμενε πιστός στον Ιάκωβο, άρχισε από τα τέλη Νοεμβρίου να αποσκιρτά προς τον Γουλιέλμο¹³⁸. Πρακτικά το βασιλικό πλέγμα εξουσίας στη Σκωτία κατέρρευσε.

¹³⁶ Barnes, ό.π., σελ. 119.

¹³⁷ Ό.π., σελ. 120.

¹³⁸ Ό.π., σελ. 122.

Γ. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ

Στις 11 Δεκεμβρίου περίπου τριάντα σημαίνοντες *Lords Spiritual* (μέλη του *House of Lords* με εκκλησιαστικό αξίωμα) και *Lords Temporal* (μέλη του *House of Lords* με κοσμική και αριστοκρατική ιδιότητα) δημοσιοποίησαν κοινή δήλωση (*Declaration of Exeter*), σύμφωνα με την οποία, δεδομένης της φυγής του Ιάκωβου, υποστήριζαν απόλυτα τον Γουλιέλμο, ώστε να προστατευτούν οι νόμοι, οι ελευθερίες, οι περιουσίες και η Εκκλησία και για τον περιορισμό και τον αφοπλισμό «*Παπιστών και Ιησουϊτών*». Αντίστοιχη ανακοίνωση έκανε και ο δήμαρχος του Λονδίνου¹³⁹. Η ίδια η φυγή του Ιάκωβου ευνόησε τον Γουλιέλμο, καθώς οι υποστηρικτές του πρώτου δεν διέθεταν πλέον ηγεσία, ο Ιάκωβος μπορούσε να χαρακτηριστεί φυγόμαχος, υποχωρώντας ενώπιον της απειλής και ο Γουλιέλμος παρουσιαζόταν ως η μόνη άμεση λύση στο θέμα της διακυβέρνησης και ως *de facto* ηγέτης¹⁴⁰. Την 21^η Δεκεμβρίου, εξήντα περίπου λόρδοι συναντήθηκαν με τον Γουλιέλμο, ο οποίος τους επιβεβαίωσε την πρόθεσή του για τήρηση του Νόμου και σύγκληση Κοινοβουλίου. Οι λόρδοι αποφάσισαν και πρότειναν στο σύνολο των μετεχόντων στο *House of Lords* να υιοθετήσουν την κοινή δήλωση που είχαν κάνει. Υπήρξε πλήρης συμφωνία ως προς το περιεχόμενο της δήλωσης, με μόνη ένσταση, από την πλευρά ορισμένων Επισκόπων, να αντικατασταθεί η λέξη «*revenge*», η οποία αναφερόταν στη στάση που έπρεπε να τηρήσουν έναντι των Καθολικών, από την πλησιέστερη στο χριστιανικό πνεύμα λέξη «*punishment*», ενώ ορίστηκαν νομικοί σύμβουλοι, ώστε να αποφασιστούν σύννομα οι επόμενες ενέργειες¹⁴¹. Ακολούθησε σύναξη 90 λόρδων στο Westminster στις 25 Δεκεμβρίου, οι οποίοι συνέταξαν ανακοίνωση προς τον Γουλιέλμο, μέσω της οποίας του δήλωναν ότι επιθυμούσαν να αναλάβει αυτός τη διαχείριση του δημόσιου ταμείου και των δημοσίων υποθέσεων, τόσο των πολιτικών όσο και των στρατιωτικών, ώστε να προστατευτούν η θρησκεία, τα δικαιώματα, οι νόμοι, οι ελευθερίες και οι περιουσίες των Άγγλων και να επικρατήσει ειρήνη, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις εξελίξεις στην Ιρλανδία, η οποία βρισκόταν σε αναταραχή. Ζητούσαν επίσης από τον Γουλιέλμο να στείλει επιστολές

¹³⁹ Cobbett, ό.π., σελ. 20.

¹⁴⁰ Mullet, ό.π., σελ. 472.

¹⁴¹ Ό.π., σελ. 21.

ανά την επικράτεια, ώστε να κληθούν στο Λονδίνο εκπρόσωποι των κατά τόπους πόλεων και κοινοτήτων εντός 10 ημερών¹⁴².

Ο Γουλιέλμος κάλεσε σε συνάντηση όσους ήταν μέλη του *House of Commons* επί της βασιλείας του Καρόλου Β΄ και βρίσκονταν στο Λονδίνο, όπως επίσης τον Δήμαρχο και λοιπούς άρχοντες της πόλης. Στις 26 Δεκεμβρίου, αφού συναθροίστηκαν, τους ανακοίνωσε ότι τους κάλεσε για να τον συμβουλευθούν ως προς τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να πετύχει τους διακηρυγμένους στόχους του, δηλαδή την προστασία του Προτεσταντισμού, την αποκατάσταση δικαιωμάτων και ελευθεριών και τη μόνιμη εξασφάλισή τους έναντι μελλοντικών απειλών. Οι συγκεντρωμένοι πρώην βουλευτές συγκρότησαν σώμα στο Westminster και εξέλεξαν ως πρόεδρο της συνέλευσης τον Henry Powle, ο οποίος έκλινε προς τους *Whigs*. Η ιδιαιτερότητα της κατάστασης αποτυπώθηκε στο ερώτημα που τέθηκε προς συζήτηση στην πρώτη αυτή σύγκληση και αφορούσε στο ποια εξουσιοδότηση και εξουσία πλαισίωναν τη σύναξή τους. Συμφωνήθηκε ότι η πρόσκληση του Γουλιέλμου αποτελούσε επαρκές νομικό στήριγμα. Ο Sir Robert Southwell (ανεξάρτητος βουλευτής συμπαθών τους *Tories*) έθεσε το εξίσου σημαντικό νομικά ζήτημα του πώς θα αναλάμβανε ο Γουλιέλμος τον έλεγχο της διοίκησης, ενώ δεν διέθετε τον τίτλο ή τη θέση που θα του επέτρεπε κάτι τέτοιο, κάτι στο οποίο ο Sir John Maynard, επιφανής *Whig*, απάντησε ότι η συνέλευσή τους θα διαρκούσε πολύ χρόνο, εάν περίμεναν τα μέλη της να αντιληφθεί ο Sir Robert το πώς μπορούσε να συμβαίνει αυτό¹⁴³. Πλήθος ερωτημάτων ήταν ανάγκη να απαντηθούν: Έπρεπε να προσφερθεί η εξουσία στον Γουλιέλμο για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα; Έπρεπε το *House of Commons* να συνταχθεί με τη διακήρυξη του Exeter; Η απόφαση θα έπρεπε να είναι ομόφωνη; Εν τέλει το σώμα αποφάσισε και ανακοίνωσε στον Γουλιέλμο ευχαριστίες για τον αγώνα του και τον κάλεσε να αναλάβει τη διακυβέρνηση, συμφωνώντας πλήρως με τη διακήρυξη των λόρδων¹⁴⁴. Ο Γουλιέλμος αποκρίθηκε ότι θα αναλάμβανε να διασφαλίσει την ειρήνη και θα αναλάμβανε τις κυβερνητικές ευθύνες μέχρι τη σύναξη του επόμενου Κοινοβουλίου. Στις 22 Ιανουαρίου, αφού προσήλθαν οι ανά την επικράτεια εκπρόσωποι, συνήλθε το νέο Κοινοβούλιο (*Convention Parliament*), ορίστηκαν οι πρόεδροι (*Speakers*) των δυο *Houses* (ο Henry Powle στο *Commons* και ο Marquis του Halifax στο *Lords*,

¹⁴² Mullet, ό.π.,σελ. 23.

¹⁴³ Cobbett, ό.π., σελ. 24.

¹⁴⁴ Ό.π., σελ. 25.

αμφότεροι θετικά διακείμενοι προς τους *Whigs*¹⁴⁵), καθώς και οι απαραίτητοι κοινοβουλευτικοί υπάλληλοι και αξιωματούχοι¹⁴⁶. Οι συγκυρίες επέτασσαν την άμεση παγιοποίηση της νέας κατάστασης, καθώς δεν υπήρχε βεβαιότητα για τη στάση που θα κρατούσε ο στρατός, δεδομένης της ύπαρξης στις τάξεις του πολλών αξιωματούχων που είχαν οριστεί στο παρελθόν από τον Ιάκωβο, η Ιρλανδία βρισκόταν σε χαοτική κατάσταση λόγω της σύγκρουσης Προτεστάντων και Καθολικών και υπήρχαν φόβοι ότι ενδεχόμενη κατάρρευση της κυβέρνησης θα δρομολογούσε την εγκαθίδρυση ρεπουμπλικανικού καθεστώτος στην Αγγλία¹⁴⁷. Επιπλέον, ο φόβος για το ενδεχόμενο ενός νέου εμφυλίου οδήγησε μικρή μερίδα πολιτικών στο να προτείνουν την ανάκληση, υπό προϋποθέσεις, του Ιάκωβου¹⁴⁸. Παράλληλα, κίνδυνο για τις εξελίξεις αποτελούσε το γεγονός, ότι μεταξύ των *Tories* υπήρχαν υποστηρικτές της επαναφοράς του Ιάκωβου ή τάσσονταν υπέρ των συνομιλιών με αυτόν. Η στάση αυτή εδραζόταν στην καχυποψία τους έναντι του Γουλιέλμου, ο οποίος, ενώ πίστεψαν ότι είχε παρέμβει για να εξασφαλιστεί η δημιουργία και λειτουργία ενός ελεύθερου κοινοβουλίου, εντούτοις οι εξελίξεις σχημάτιζαν σε μερικούς την εικόνα, ότι ο Γουλιέλμος επιθυμούσε απλά τη δίωξη του Ιάκωβου και την απόκτηση της βασιλικής εξουσίας¹⁴⁹. Επιπρόσθετα, ορισμένοι *Tories* προβληματίζονταν με την εύνοια με την οποία αντιμετώπιζε μέχρι τότε ο Γουλιέλμος τους *Whigs* και τους *Dissenters* και με την ψυχρότητά του έναντι των αγγλικανών ιεραρχών. Η αίσθησή τους, ότι εξελισσόταν ενός είδους θεσμικό πραξικόπημα, οδήγησε στη δημιουργία προσκομμάτων και χρονοτριβών και σε προτάσεις, όπως το Στέμμα να αποδιδόταν αποκλειστικά στη Μαίρη ή να οριζόταν αντιβασιλέας. Αφενός όμως, αυτές οι προτάσεις τους εμφάνιζαν ως ανακόλουθους, καθώς η πάγια στάση των *Tories*, ήδη από την εποχή της Κρίσης Αποκλεισμού, ήταν ότι το Κοινοβούλιο δεν μπορούσε να παρεμβαίνει σε ζητήματα διαδοχής, αφετέρου οι εξελίξεις τους έφεραν προ τετελεσμένων¹⁵⁰. Τέλος, η διαπίστωση και έμμεση απειλή του Γουλιέλμου, ότι δεν μπορούσε να παραμείνει στην Αγγλία ως επικεφαλής στρατού, χωρίς παράλληλα να διαθέτει τη βασιλική ιδιότητα, σήμαινε ότι εάν δεν ανακηρυσσόταν σύντομα βασιλιάς, θα αποσυρόταν με τον στρατό του στην

¹⁴⁵ Jenks, ό.π., σελ. 45.

¹⁴⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 26.

¹⁴⁷ John Miller, *The Glorious Revolution: "Contract" and "Abdication" reconsidered*, The Historical Journal, Vol. 25, No. 3, σ.σ. 541-555, Cambridge University Press, Σεπτέμβριος 1982, σελ. 545.

¹⁴⁸ Jenks, ό.π., σελ. 31.

¹⁴⁹ Miller, *The Glorious Revolution: "Contract" and "Abdication" reconsidered*, ό.π., σελ. 550.

¹⁵⁰ Ό.π., σελ. 550.

Ολλανδία, εξέλιξη που κατά τη δεδομένη στιγμή θα έφερνε την Αγγλία ενώπιον χάους και αναρχίας¹⁵¹.

¹⁵¹Claydon, *William III's Declaration of Reasons and the Glorious Revolution*,όπ.π.,σελ. 100.

Δ. ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ

Το νέο Κοινοβούλιο τύγχανε ευρύτατης αποδοχής. Κρίθηκε αναγκαίο να επικυρωθούν εκ νέου όλες οι αποφάσεις που είχαν παρθεί κατά την προηγούμενη περίοδο, επειδή το κοινοβουλευτικό έργο συντελούνταν χωρίς προηγούμενη βασιλική έγκριση, όπως ήταν απαραίτητο από το νόμο, ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε αμφισβήτηση της νομιμότητας των αποφάσεων που είχαν ληφθεί¹⁵². Αξίζει να σημειωθεί, ότι το Κοινοβούλιο δεν αποτελούνταν πλέον μόνο από ισχυρούς άνδρες, εύπορους ή αξιωματούχους, οι οποίοι θα μπορούσαν με το ειδικό βάρος τους να διαμορφώνουν ανεξάρτητα τις κοινοβουλευτικές αποφάσεις, αλλά από πλήθος τοπικών εκπροσώπων, οι οποίοι κόμιζαν διαφορετικές προτάσεις και επιμέρους, τοπικά ή ευρύτερα, προβλήματα προς επίλυση. Το γεγονός αυτό δημιούργησε την ανάγκη συγκρότησης ευρύτερων, άτυπων αρχικά, ομάδων βουλευτών εντός του Κοινοβουλίου, ώστε να δημιουργούνται πλειοψηφίες. Ορισμένοι βουλευτές με ισχυρή προσωπικότητα ή με ιδιαίτερες πολιτικές ικανότητες, ξεχώρισαν κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων¹⁵³. Επιπλέον, την περίοδο αυτή, θεωρήθηκε κοινός τόπος η ανάγκη για την καθιέρωση, πρακτικά και νομικά, απόλυτης και αδέσμευτης ελευθερίας του λόγου εντός του Κοινοβουλίου, ώστε να παράγεται το επιθυμητό πολιτικό αποτέλεσμα. Προϋπόθεση για την πολιτική πρόοδο ήταν η, όχι ακόμα αυτονόητη, συζήτηση όλων των θεμάτων σε βάθος, με καταγραφή αιτίων, αποτελεσμάτων, επιχειρημάτων, αντεπιχειρημάτων και με αναλύσεις των επιμέρους θεμάτων από διαφορετικές σκοπιές. Χωρίς ένα ελεύθερο πλαίσιο διαλόγου και υπό καθεστώς φόβου, δεν θα μπορούσε το Κοινοβούλιο να λειτουργήσει προς την εκπλήρωση των στόχων που είχαν τεθεί¹⁵⁴. Τα ανωτέρω έρχονταν σε αντίθεση με πρακτικές που βίωσαν βουλευτές κατά την περίοδο των Stuart, όταν υπήρχαν κατά καιρούς περιπτώσεις βουλευτών που είχαν απειληθεί ή φυλακιστεί¹⁵⁵.

Ο Γουλιέλμος απευθύνθηκε στα δύο Σώματα μέσω του γραμματέα του, λέγοντας ότι έκανε ο,τιδήποτε μπορούσε για την ειρήνη και ότι πλέον ήταν υπό την ευθύνη του Κοινοβουλίου η θεμελίωση και η μόνιμη προστασία της θρησκείας, των νόμων και

¹⁵² John Millar, *An historical view of the English Government from the Settlement of the Saxons in Britain to the Revolution in 1688*, Vol. I, Liberty Fund, Indianapolis, 2006, σελ. 640.

¹⁵³ Ο.π., σελ. 645.

¹⁵⁴ Ο.π., σελ. 646.

¹⁵⁵ Ο.π., σελ. 647.

των ελευθεριών, ενώ έκανε ιδιαίτερη αναφορά στην Ιρλανδία¹⁵⁶. Παράλληλα υπενθύμισε ότι η Ολλανδία, μεγάλο μέρος του στρατού της οποίας βρισκόταν ακόμα στην Αγγλία, βρισκόταν σε κίνδυνο (σαφής αναφορά στον γαλλικό και καθολικό κίνδυνο) και ότι ανέμενε τη στήριξη των Άγγλων Προτεσταντών¹⁵⁷. Τα δύο σώματα ευχαρίστησαν και πάλι τον Γουλιέλμο, επειδή τους έσωσε από τους Καθολικούς και την αυθαίρετη εξουσία, ενώ του προσέφεραν επισήμως, ως εκλεγμένο Κοινοβούλιο, την εξουσία της διακυβέρνησης¹⁵⁸. Ο Γουλιέλμος απάντησε λέγοντας ότι αποδέχεται την εξουσία αυτή, όχι μόνο για την ασφάλεια και την ειρήνη της Αγγλίας, αλλά ολόκληρης της Ευρώπης¹⁵⁹.

Αργότερα τον Ιανουάριο έλαβε χώρα μία συζήτηση θεμελιώδους σημασίας, η οποία αφορούσε στο εάν ο Ιάκωβος, φεύγοντας από την Αγγλία, είχε παραιτηθεί ή όχι. Ο Sir Gilbert Dolben, ο οποίος ανήκε στους *Tories*, πολλοί εκ των οποίων είχαν υιοθετήσει λιγότερο σαφή στάση έναντι των επαναστατικών εξελίξεων, ισχυρίστηκε ότι ο βασιλιάς Ιάκωβος εξέπεσε του θρόνου και ότι δεν είναι πλέον βασιλιάς της Αγγλίας και ότι εγκατέλειψε την Κυβέρνηση¹⁶⁰, ενώ ακολούθως αναζήτησε επιχειρηματολογία εντός της υπάρχουσας νομολογίας, ώστε να φανεί εάν ο Ιάκωβος έχει παραιτηθεί ή ήταν έκπτωτος¹⁶¹. Ο Dolben πρότεινε σχέδιο ψηφίσματος, σύμφωνα με το οποίο «ο βασιλιάς Ιάκωβος Β΄, έχοντας οικειοθελώς απαρνηθεί την κυβέρνηση και απαρνούμενος και εγκαταλείποντας το βασίλειο, γίνεται οικειοθελώς έκπτωτος». Ο John Arnold (*Whig*) συμφώνησε. Ο Sir Richard Temple (*Whig*) κατήγγειλε την καταστρατήγηση των εξουσιών του Κοινοβουλίου από τον Ιάκωβο, τον κατηγόρησε ότι εξαγόραζε ψήφους, ήλεγχε παρανόμως εκλογικές και κοινοβουλευτικές διαδικασίες, ενώ εγκατέλειψε τη διακυβέρνηση της χώρας, χωρίς να έχει προνοήσει για τη διάδοχη κατάσταση. Το γεγονός μάλιστα, ισχυρίστηκε ο Temple, ότι ο Ιάκωβος είχε αποδράσει έχοντας πάρει μαζί του τη Μεγάλη Σφραγίδα του βασιλείου, απαραίτητο εργαλείο επικύρωσης νόμων και διαταγμάτων, αποδείκνυε το τέλος της προηγούμενης διακυβέρνησης, ενώ εάν για οποιοδήποτε λόγο ο Ιάκωβος καλούνταν εκ νέου στο θρόνο, θα πολιτευόταν με τον ίδιο αυθαίρετο τρόπο¹⁶². Ο Christopher

¹⁵⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 32.

¹⁵⁷ Ό.π., σελ. 33.

¹⁵⁸ Ό.π., σελ. 33.

¹⁵⁹ Ό.π., σελ. 34.

¹⁶⁰ Ό.π., σελ. 36.

¹⁶¹ Ό.π., σελ. 37.

¹⁶² Ό.π., σελ. 38

Musgrave, μία από τις κυρίαρχες και πιο δραστήριες προσωπικότητες των *Tories*, δήλωσε ότι «ζω δίπλα σε ένα βασίλειο (Σκωτία), όπου δεν γνωρίζω πόσο κακοί γείτονες θα μπορούσαν να γίνουν, εάν δεν μπορέσουν να αντιληφθούν τη λογική σας. Θα ήμουν ξεκάθαρος ως προς το εάν η πρόθεση είναι να καθαιρεθεί ο Βασιλιάς, και εάν έχει απολέσει το δικαίωμα στο Στέμμα (...)», συνδυάζοντας έτσι τις εξελίξεις σε σχέση με τη Σκωτία και αναφέροντας στη συνέχεια ότι το βασίλειο βρισκόταν αντιμέτωπο με κινδύνους. Ο Thomas Wharton, ισχυρή προσωπικότητα των *Whigs*, έθεσε το θέμα με οξύτερο τρόπο, λέγοντας ότι το ερώτημα είναι εάν το Κοινοβούλιο καθαιρεί τον Βασιλιά ή αυτός παραιτείται, συμπληρώνοντας ότι σίγουρα ούτε ο ίδιος, ούτε κανένας Προτεστάντης δέχεται τον Ιάκωβο ως βασιλιά¹⁶³. Ο Sir John Maynard έθεσε το θέμα της Ιρλανδίας, κάνοντας αναφορά στους «ιερείς και Ιησούιτες», οι οποίοι προκαλούσαν εντάσεις στο νησί και είχαν συμβάλει στη σφαγή πλήθους Προτεστάντων το 1641. Έθεσε δε το ζήτημα των διωγμών των Προτεστάντων, μεταξύ των οποίων βρίσκονταν και αριστοκράτες και πρίγκιπες, στην Ισπανία, στη Γαλλία και στην Ουγγαρία, υπενθυμίζοντας το ευρύτερο πλαίσιο θρησκευτικής σύγκρουσης της εποχής¹⁶⁴. Ο Sir George Treby (*Whig*) ανέφερε ότι δεν προκάλεσε το Κοινοβούλιο το κενό στο θρόνο και ότι απλά βρέθηκε ενώπιον αυτής της κατάστασης. Ισχυρίστηκε επίσης, ότι εάν ένας βασιλιάς δεν μπορεί ή δεν επιθυμεί να ασκεί τη διακυβέρνηση, παύει να είναι βασιλιάς, οπότε δεδομένου ότι ο Ιάκωβος ούτε μπορούσε, ούτε επιθυμούσε, υπήρχε επαρκής λόγος, σύμφωνα με τον Treby, να θεωρηθεί ο θρόνος κενός. Ο Treby συμπλήρωσε, ότι επί της βασιλείας του Ιάκωβου καμία αρχή δεν βρισκόταν υπεράνω της Εκκλησιαστικής Επιτροπής, είχαν αντικατασταθεί προτεστάντες Επίσκοποι από Καθολικούς και ότι ο Ιάκωβος είχε ως πρότυπο το απολυταρχικό καθεστώς της Γαλλίας. Τέλος, εάν ο Γουλιέλμος δεν είχε σώσει την Αγγλία, και το βασίλειο και η θρησκεία του θα είχαν παραδοθεί στον Καθολικισμό¹⁶⁵. Ο Sir Thomas Clarges (*Tory*) υπενθύμισε ότι το να ανακηρυχθεί ο θρόνος κενός, αποτελούσε μία μεγάλη απόφαση με συνέπειες. Στη συνέχεια ο Sir William Williams (*Whig*) ισχυρίστηκε ότι ο Ιάκωβος, φεύγοντας για τη Γαλλία και μην αφήνοντας μία διάδοχη κατάσταση, ήταν πλέον άχρηστος θεσμικά, ενώ πρότεινε να υπάρξει ψήφισμα που να λέει ότι ο Ιάκωβος φεύγοντας από την Αγγλία της

¹⁶³ Cobbett, ό.π., σελ. 39.

¹⁶⁴ Ό.π., σελ. 40.

¹⁶⁵ Ό.π., σελ. 41.

στέρησε τον βασιλιά και την αξιοπρέπεια¹⁶⁶. Ο Sir John Somers, από τους επιφανέστερους *Whigs*, έκανε λόγο για τη φυγή του Ιάκωβου στη Γαλλία, λέγοντας ότι η πράξη αυτή ήταν ενάντια στα συμφέροντα της Αγγλίας και ότι ο ίδιος ο Ιάκωβος βρισκόταν πλέον υπό την άμεση εποπτεία του γάλλου Βασιλιά¹⁶⁷. Ο Sir John Maynard, προς επίρρωση των ανωτέρω ισχυρισμών, συμπλήρωσε ότι ο Ιάκωβος, όντας Καθολικός, ήταν ακατάλληλος για το θρόνο. Ο Sir Robert Howard (*Whig*) ανέφερε ότι η εξουσία κρίνεται από τον λαό και τον βασιλιά και ότι η κυβερνητική εξουσία εδράζεται σε μία συμφωνία, σε ένα συμβόλαιο με τον λαό και ότι ο Ιάκωβος, εάν μπορούσε, με ένα χτύπημα θα αποκεφάλιζε το κράτος και την Εκκλησία και θα εγκαθίδρυε καθολική μοναρχία. Ισχυρίστηκε ότι ο Ιάκωβος έχει παραιτηθεί του θρόνου, ότι η εξουσία του Στέμματος βρισκόταν, λόγω των συνθηκών, στα χέρια των βουλευτών, και ασκούνταν από το τρέχον Κοινοβούλιο. Επίσης, επισήμανε ότι ήταν παράδοξο το γεγονός ότι από ένα αξίωμα, εκείνο του βασιλιά, συνδεδεμένο άμεσα με τη θεία βούληση, προέκυπταν τόσες αυθαιρεσίες και παραβιάσεις των νόμων¹⁶⁸. Ο Sir Henry Capel, ηγετικό στέλεχος και από τα πλέον ένθερμα μέλη των *Whigs*, ανέφερε ότι ακουγόταν πως ο Ιάκωβος θα συγκαλούσε Κοινοβούλιο, εάν δεν μεσολαβούσαν τα επαναστατικά γεγονότα, όμως ο Καθολικισμός και ένα προτεσταντικό Κοινοβούλιο ήταν ασύμβατα¹⁶⁹. Ο Sir Robert Sawyer (*Tory*) δήλωσε ότι οι λόρδοι δεν εκπροσωπούσαν το λαό, παρά μόνο τα κτήματά τους, θέλοντας να επισημάνει τη σπουδαιότητα του *House of Commons* ως εκπροσώπου του λαού, ενώ αναφέρθηκε στις πολιτικές ελευθερίες και στον Καθολικισμό, ως έννοιες αντίθετες μεταξύ τους, δεδομένου μάλιστα ότι ο Ιάκωβος ήταν αποφασισμένος να κυβερνά χωρίς σεβασμό στους νόμους. Ο Sawyer σε αυτό το σημείο επεσήμανε ότι ο αγγλικός Προτεσταντισμός ήταν συνυφασμένος με τις εξελίξεις σε όλα τα υπόλοιπα προτεσταντικά κράτη της Ευρώπης, εισάγοντας έτσι άμεσα το θέμα του συσχετισμού των εξελίξεων στην Αγγλία με εκείνες της ηπειρωτικής Ευρώπης, κρίνοντας μάλιστα ότι ο Γουλιέλμος εξυπηρετούσε θετικά τον δεσμό αυτό¹⁷⁰. Στην επισήμανση του Sawyer ότι θα έπρεπε να επιτευχτεί μία καλύτερη και ευρύτερη σύνθεση του Κοινοβουλίου, ο Hugh Boscawen (*Tory*), βουλευτής με μακρά κοινοβουλευτική εμπειρία, απάντησε ότι εάν περίμεναν για ένα καλύτερο Κοινοβούλιο, θα έπρεπε να

¹⁶⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 42.

¹⁶⁷ Ό.π., σελ. 43.

¹⁶⁸ Ό.π., σελ. 46.

¹⁶⁹ Ό.π., σελ. 47.

¹⁷⁰ Ό.π., σελ. 48.

περιμένουν μέχρι τη Μέρα της Κρίσης, υπονοώντας ότι η συγκεκριμένη σύνθεση ήταν η βέλτιστη, δεδομένων των συνθηκών¹⁷¹. Τέλος, ο Sir Robert Howard ανέδειξε περαιτέρω τη συνεχή παρουσία του γαλλικού κινδύνου, λέγοντας ότι εάν ο γιος και διάδοχος του Ιάκωβου πέθαινε, ο γάλλος Βασιλιάς θα τον αντικαθιστούσε άμεσα με κάποιον άλλον, της αρεσκείας του, ως διεκδικητή του θρόνου,¹⁷².

Το *House of Commons* κατέληξε σε έκδοση ψηφίσματος, το οποίο συζητήθηκε και στο *House of Lords*, το οποίο διακήρυσσε ότι «Ο βασιλιάς Ιάκωβος, έχοντας επιχειρήσει να υπονομεύσει τους καταστατικούς χάρτες του βασιλείου, διαρρηγνύοντας το αυθεντικό συμβόλαιο μεταξύ του Βασιλιά και του λαού και με τη συμβουλή Ιησουϊτών και άλλων μοχθηρών ατόμων, έχοντας παραβιάσει τους θεμελιώδεις νόμους και έχοντας αποσύρει τον εαυτό του έξω από το βασίλειο, αποποιήθηκε της κυβερνητικής εξουσίας, και ο θρόνος είναι ως εκ τούτου κενός»¹⁷³.

Η έννοια του συμβολαίου δεν αποτέλεσε κεντρικό σημείο αναφοράς στο *Convention Parliament* και η συζήτηση και οι αναφορές σε αυτό ατόνησαν. Ως έννοια αναπτύχθηκε μετά τα γεγονότα της Επανάστασης, σε ένα βαθμό χάρη στις δύο πραγματείες του John Locke που σχετίζονταν με τη διακυβέρνηση. Η συζήτηση περί του συμβολαίου αποτέλεσε μέρος της διαδικασίας διαμόρφωσης του ιδεολογικού πλαισίου του κόμματος των *Whigs*, ενώ συνδέθηκε θεωρητικά με την επιτυχή έκβαση της Επανάστασης και της συμβολής των *Whigs* σε αυτήν¹⁷⁴.

Το Κοινοβούλιο συνέχισε τη συνεδρίασή του στα τέλη Ιανουαρίου, όπου ήταν κυρίαρχη η απαίτηση για γρήγορη διευθέτηση νομικών και πρακτικών ζητημάτων. Ο John Birch (*Whig*), γνωστός ως ο «σκληρότερος και τολμηρότερος ομιλητής στο Κοινοβούλιο», δήλωσε εντυπωσιασμένος από τις εξελίξεις και για το ότι σαράντα χρόνια οι Προτεστάντες αμύνονταν για τη θρησκεία τους εναντίον του Αντίχριστου, του Καθολικισμού και της τυραννίας. Ο βασιλιάς Ιάκωβος, ισχυρίστηκε, είχε ηττηθεί σε θέματα εξωτερικής πολιτικής λόγω της συμπάθειάς του προς την Καθολική Ισπανία, και ότι ο Καθολικισμός και η ειδωλολατρία ευθύνονταν για τα δεινά που είχε βιώσει η Αγγλία, και όχι η Αγγλικανική Εκκλησία ή οι *Nonconformists*¹⁷⁵. Στο *Commons* υπήρξε γενική συμφωνία ότι δεν υπήρχε νόμος που να αποκλείει έναν

¹⁷¹ Cobbett, ό.π., σελ. 49.

¹⁷² Ό.π., σελ. 50.

¹⁷³ Ό.π., σελ. 50.

¹⁷⁴ Miller, *The Glorious Revolution: "Contract" and "Abdication" reconsidered*, ό.π., σελ. 541.

¹⁷⁵ Cobbett, ό.π., σελ. 51.

Καθολικό από το θρόνο, αλλά τα ήθη, τα έθιμα και το συμφέρον της Αγγλίας υπαγόρευαν αυτόν τον αποκλεισμό¹⁷⁶. Ένας βουλευτής ανεξάρτητος, ο οποίος δεν ακολουθούσε πάγια την πολιτική των *Whigs* ή των *Tories*, ο Sir Michael Wharton, θεωρούμενος ο πλουσιότερος τότε Άγγλος, υποστήριξε ότι το Κοινοβούλιο όφειλε τα πάντα στον Γουλιέλμο και ότι χωρίς εκείνον θα γινόντουσαν είτε σκλάβοι της Παποσύνης είτε θα βρίσκονταν κρεμασμένοι, ενώ ισχυρίστηκε ότι, παρότι ως ανάλογο προηγούμενο ο γάμος της Μαρίας Α΄ με τον Φίλιππο Β΄ της Ισπανίας δεν είχε ωφελήσει την Αγγλία, η έλευση του Γουλιέλμου και της Μαίρης ως βασιλικού ζεύγους θα λειτουργούσε θετικά¹⁷⁷. Το ζήτημα της εξασφάλισης του Νόμου και του Κοινοβουλίου έναντι της βασιλικής αυθαιρεσίας τέθηκε από τον Sir William Williams, ο οποίος υπενθύμισε ότι όταν κλήθηκε ο Κάρολος Β΄ κατά την Παλινόρθωση του δόθηκαν χρήματα και εξουσία, χωρίς να εξασφαλιστούν κάποιες απαραίτητες προϋποθέσεις. Σίγουρα η δικαιοσύνη και οι δικαστικοί έπρεπε να προστατευτούν από την αυθαιρεσία¹⁷⁸. Ο Sir John Maynard εξέφρασε το πνεύμα της Συνέλευσης, λέγοντας ότι θα έπρεπε να υπάρχει νομοθεσία, η οποία δεν θα μπορούσε να αλλάζει αυθαίρετα από τον εκάστοτε βασιλιά¹⁷⁹. Αναγνωρίστηκε η ανάγκη ότι δεν αρκούσε να υπάρξει αλλαγή μόνο στο Στέμμα, αλλά και στους θεσμούς και σίγουρα ως προς τη χρηματοδότηση και τη νομοθεσία περί στρατού και ότι όλα έπρεπε να γίνουν με ταχύτητα¹⁸⁰. Ακολούθησε ψήφισμα μέσω του οποίου το *House of Commons* εξέφραζε τις ευχαριστίες του προς τον κλήρο, το στρατό και το ναυτικό. Προς τον κλήρο διότι με το κήρυγμα και τα γραπτά του συνέβαλε στον πόλεμο κατά του Καθολικισμού, ιδιαίτερα μέσω της άρνησης να αναγνωστεί η *Declaration of Indulgence* του Ιάκωβου, και της εναντίωσής του στη δράση της Εκκλησιαστικής Επιτροπής. Προς τις ένοπλες δυνάμεις διότι παρέμειναν πιστές στον Προτεσταντισμό και στον αγώνα του ενάντια στη σκλαβιά¹⁸¹.

Το *House of Lords* παρέλαβε το συγκεκριμένο ψήφισμα και διεξήγαγε συνεδρίαση σε σχέση με αυτό, με προεδρεύοντα τον Earl του Danby. Η συνεδρίαση ξεκίνησε με πνεύμα που κινούνταν ενάντια στο ψήφισμα των *Commons*, όμως έγινε αποδεκτό ως βάση συζήτησης. Οι λόρδοι κατέληξαν να δεχτούν το κενό στο θρόνο

¹⁷⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 51-52.

¹⁷⁷ Ο.π., σελ. 53.

¹⁷⁸ Ο.π., σελ. 53.

¹⁷⁹ Ο.π., σελ. 55.

¹⁸⁰ Ο.π., σελ. 57-58.

¹⁸¹ Ο.π., σελ. 58.

και εστίασαν στο εάν αυτό το κενό έπρεπε να καλυφθεί από αντιβασιλέα ή νέο βασιλιά, ψηφίζοντας οριακά υπέρ της δεύτερης λύσης¹⁸². Σε συζήτηση που ακολούθησε στις 30 Ιανουαρίου στο *House of Lords* εκφράστηκαν διάφορες απόψεις για την τρέχουσα πολιτική κατάσταση. Συζητήθηκε το εάν υπήρχε κάποιου είδους συμβόλαιο μεταξύ βασιλιά και λαού, όπως αυτό είχε αναφερθεί στο *House of Commons*. Επίσης θίχτηκε το ζήτημα του κατά πόσο η κατοχή του Στέμματος απέρρεε αποκλειστικά από ένα θεϊκής προέλευσης δικαίωμα ή εάν η πολιτική εξουσία ανήκε στην κοινότητα των ανθρώπων, αλλά δίνεται κατά παραχώρηση στον βασιλιά. Υιοθετήθηκε η δεύτερη πρόταση. Το εάν ο Ιάκωβος είχε παραβιάσει τους όρους της παραχώρησης αυτής, θεωρήθηκε προφανές, ενώ δεδομένη κρίθηκε η ανάγκη να γίνει άμεσος ορισμός βασιλιά¹⁸³. Ακολούθησαν αρκετές ημέρες συζητήσεων στα δύο *Houses*, όπως και κοινές τους συνεδριάσεις, σχετικές με τις τρέχουσες εξελίξεις και νομικά ζητήματα.

¹⁸² Cobbett, ό.π., σελ. 59.

¹⁸³ Ό.π., σελ. 59.

Ε. ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Στις 13 Φεβρουαρίου 1689 οι πρόεδροι των δύο Σωμάτων ενημέρωσαν τον Γουλιέλμο και τη Μαίρη, ότι κατέληξαν σε μία κοινή διακήρυξη, στην περίφημη *Declaration of Rights* (Διακήρυξη των Δικαιωμάτων). Σύμφωνα με τη Διακήρυξη «ο *Ιάκωβος Β΄*, με τη βοήθεια μοχθηρών συμβούλων, δικαστών και υπουργών, επιχείρησε να υποτάξει και να εξαλείψει την προτεσταντική θρησκεία και τους νόμους και τις ελευθερίες του βασιλείου, με την κατάληψη και άσκηση της εξουσίας, με το να παραγκωνίζει και να καταργεί τους Νόμους και την εκτέλεση των Νόμων, χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου (...)». Επίσης, ο Ιάκωβος κατηγορείται για την ίδρυση της Εκκλησιαστικής Επιτροπής, τη χρήση δημοσίου χρήματος προς ίδιον όφελος, για τη δημιουργία και συντήρηση μόνιμου στρατού εντός του βασιλείου σε περίοδο ειρήνης, άνευ κοινοβουλευτικής άδειας, δεχόμενος μάλιστα Καθολικούς στο στράτευμα. Επισημαίνεται επιπρόσθετα η εμπλοκή του Ιάκωβου σε υποθέσεις, οι οποίες βρίσκονταν εντός της αποκλειστικής δικαιοδοσίας του Κοινοβουλίου. Ο θρόνος κηρύχθηκε κενός, λόγω της παραίτησης του Ιάκωβου από τη διακυβέρνηση, ενώ το Κοινοβούλιο, πλήρες και ελεύθερο, εκπροσωπεί το Έθνος, έπειτα από δίκαιες εκλογές¹⁸⁴. Αξίζει να σημειωθεί, ότι στη διακήρυξη αυτή δεν περιελήφθη αναφορά σχετική με το συμβόλαιο μεταξύ άρχοντα και αρχόμενου, βασιλιά και λαού¹⁸⁵, αν και είχε απασχολήσει ως θέμα τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις και ευρύτερα την πολιτική σκέψη. Ενδεχομένως η αιτία για την έλλειψη σχετικής αναφοράς να ήταν το γεγονός, ότι μεταξύ των συντακτών της διακήρυξης και εν γένει εντός του Κοινοβουλίου δεν υπήρχε συμφωνία ως προς το περιεχόμενο και το εύρος της έννοιας αυτής. Η θείω δικαιώματι βασιλική ισχύς δεν έπαψε να αποτελεί κοινό τόπο, όμως αντιμετωπιζόταν εφεξής όχι ως μια απλώς κληρονομική ιδιότητα, αλλά ως κάτι που η Πρόνοια αξιοποιούσε και ενεργητικά τροποποιούσε στον χρόνο, παρεμβαίνοντας ανάλογα με τις περιστάσεις¹⁸⁶.

Το Κοινοβούλιο, με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων, αξίωνε τα αρχαία δικαιώματα και ελευθερίες του βασιλείου. Συγκεκριμένα, όριζε ότι η εξουσία παύσης νόμων ή εκτέλεσης των νόμων είναι παράνομη, όταν γίνεται μόνο με βασιλική έγκριση και χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου. Η εγκαθίδρυση οποιασδήποτε

¹⁸⁴ Cobbett, ό.π., σελ. 109.

¹⁸⁵ Clark, *English Society 1660-1832*, ό.π., σελ. 80.

¹⁸⁶ Ο.π., σελ. 87.

δομής της Καθολικής Εκκλησίας θεωρήθηκε παράνομη. Η χρηματοδότηση του Στέμματος, χωρίς κοινοβουλευτική έγκριση, κατέστη παράνομη. Η δημιουργία και συγκέντρωση στρατού εντός της χώρας σε καιρό ειρήνης, χωρίς κοινοβουλευτική συγκατάθεση, κηρύχθηκε παράνομη. Οι Προτεστάντες νομιμοποιούνταν να διαθέτουν οπλισμό. Οι εκλογές προς ανάδειξη μελών του Κοινοβουλίου εξασφαλίστηκε ότι θα γίνονται ελεύθερα και οι πολίτες δύνανται να απευθύνουν, χωρίς φόβο, αιτήματα προς τον βασιλιά. Η ελευθερία του λόγου, των συζητήσεων και εν γένει των διαδικασιών εντός του Κοινοβουλίου δεν θα μπορούσε να υπόκειται εφεξής σε αμφισβήτηση από κανέναν και σε καμία περίπτωση. Ως προς τα ζητήματα δικαιοσύνης, ορίστηκε ότι δεν πρέπει να επιβάλλονται πρόστιμα και ποινές χωρίς καταδίκη, ούτε να επιβάλλονται σκληρές και ασυνήθιστες τιμωρίες σε εκείνους που παρανομούν, ενώ η ελευθερία των δικαστών και των δικαστικών διαδικασιών θα ήταν εγγυημένη. Τέλος, το Κοινοβούλιο όφειλε να συνέρχεται σε τακτική βάση¹⁸⁷.

Το περιεχόμενο της διακήρυξης θεωρήθηκε ότι προσδιόριζε επακριβώς τους τρόπους, μέσω των οποίων μπορούσαν να επιτευχθούν οι δεδηλωμένοι στόχοι του Γουλιέλμου, όπως αυτοί είχαν γίνει δεκτοί από το Κοινοβούλιο. Αποφασίστηκε επίσης επισήμως, ότι ο Γουλιέλμος και η Μαίρη θα ανακηρύσσονταν βασιλείς. Όσον βρίσκονταν και οι δύο εν ζωή, την εξουσία θα ασκούσε ο Γουλιέλμος, μόνος και πλήρως, ενώ σε περίπτωση θανάτου του Γουλιέλμου, την εξουσία θα αναλάμβανε η σύζυγός του. Ως διάδοχος του βασιλικού ζεύγους οριζόταν, σε περίπτωση τεκνογονίας, το τέκνο τους, ειδικά η Άννα, αδελφή της Μαίρης¹⁸⁸. Σημαντική εξέλιξη που σχετιζόταν άμεσα με τη διακήρυξη και το πνεύμα της, ήταν η αποδέσμευση της Δικαιοσύνης από αυθαίρετες πρακτικές. Το 1689, σε συνέχεια των ανωτέρω εξαγγελιών, το Κοινοβούλιο κατήργησε τα *Prerogative Courts*, δηλαδή δικαστήρια τα οποία λειτουργούσαν στο όνομα του Στέμματος και ήταν πρακτικά αποδεσμευμένα από τις πρόνοιες και τις δεσμεύσεις των νόμων. Αποφασίστηκε ότι οι δικαστές στα κοινά δικαστήρια θα ορίζονταν αξιοκρατικά και ισόβια στο αξίωμά τους και δεν θα τοποθετούνταν από το Στέμμα. Επιπλέον, οι ένορκοι θα είχαν πλήρη ελευθερία έναντι της έδρας, ενώ καθιερώθηκε η υποχρεωτική προσκόμιση αποδείξεων και μαρτυριών στη διεξαγωγή δικών¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Cobbett, ό.π., σελ. 110.

¹⁸⁸ Ο.π., σελ. 111.

¹⁸⁹ Berman, ό.π., σελ. 9.

Ένα ζήτημα που είχε τεθεί ήδη από τα πρώτα στάδια της Ένδοξης Επανάστασης, ήταν η νομιμοποίηση της κοινοβουλευτικής σύναξης. Σύμφωνα με τον ισχύοντα νόμο, ένα κοινοβούλιο συγκαλούνταν κατόπιν πρόσκλησης του βασιλιά, αλλιώς δεν εθεωρείτο νόμιμο. Το Κοινοβούλιο που προέκυψε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης δεν είχε συγκληθεί από τον νόμιμο βασιλιά Ιάκωβο, αλλά από τον Γουλιέλμο, ο οποίος όμως δεν διέθετε βασιλική ή άλλη τυπική ισχύ. Ο ίδιος ο Γουλιέλμος απηύθυνε σχετικό ερώτημα προς το τρέχον Κοινοβούλιο, ρωτώντας εάν μπορούσε νομικά η τρέχουσα σύναξη να ανακηρυχθεί σε νόμιμο κοινοβούλιο. Στις 18 Φεβρουαρίου ο Γουλιέλμος εκφώνησε λόγο ενώπιον των δύο κοινοβουλευτικών Σωμάτων, εκφράζοντας την ικανοποίησή του για τις μέχρι τότε εξελίξεις. Υπενθύμισε παράλληλα, ότι οι συμμαχικές (προτεσταντικές) χώρες, ιδιαίτερα η Ολλανδία, αντιμετώπιζαν κινδύνους και οι διαδικασίες στην Αγγλία έπρεπε να επισπευστούν¹⁹⁰. Οι πράξεις του Κοινοβουλίου, επεσήμανε, θα ενίσχυαν τόσο τους άγγλους Προτεστάντες, όσο και εκείνους στο εξωτερικό. Ζήτησε να του δοθούν κατευθυντήριες γραμμές για την πολιτική που θα ασκούσε και κλείνοντας τον λόγο του χειροκροτήθηκε από το σύνολο της σύναξης. Αμέσως στο *House of Lords* ήρθε προς συζήτηση νομοσχέδιο, το οποίο αποσκοπούσε στην πρόληψη κάθε αμφισβήτησης και διαφωνίας που θα αφορούσε στη νομιμότητα της υπάρχουσας συνέλευσης. Το νομοσχέδιο υπερψηφίστηκε στις 19 Φεβρουαρίου και απεστάλη στο *House of Commons*¹⁹¹. Εκεί, αφού συζητήσαν σχετικά με θέματα που έθεσε ο Γουλιέλμος στον πρόσφατο λόγο του, ασχολήθηκαν με το νομοσχέδιο των λόρδων. Ο Thomas Medlicot (*Whig*) δήλωσε ότι, για να προστατευτεί η Αγγλία από οποιαδήποτε ξένη εισβολή ή εσωτερικές ταραχές, θα πρέπει να συγκεντρωθούν χρήματα, με τρόπους που συνάδουν στο κοινοβουλευτικό πνεύμα. Εάν ξεκινούσαν οι διαδικασίες εκλογής και σύγκλισης νέου κοινοβουλίου, θα χανόταν πολύτιμος χρόνος ως προς την αντιμετώπιση των τρεχουσών απειλών. Από την πλευρά των *Tories*, ο Sir Robert Sawyer πρότεινε τη σύγκλιση νέου κοινοβουλίου, δεδομένου ότι το παρόν δεν είχε την απαραίτητη νομιμοποίηση, αλλά σε περίπτωση που αποφαιζόταν το αντίθετο, δεν θα αντιδρούσε¹⁹². Ο Hugh Boscawen ανέφερε, συμβάλλοντας στην προσπάθεια θεμελίωσης της νομιμότητας του τρέχοντος Κοινοβουλίου με βάση ιστορικά

¹⁹⁰ Cobbett, ό.π., σελ. 118.

¹⁹¹ Ο.π., σελ. 119.

¹⁹² Ο.π., σελ. 119.

προηγούμενα, ότι το *Long Parliament* (1640-1660), δεν είχε περισσότερη νομιμοποίηση από το υπάρχον¹⁹³, ενώ συμπλήρωσε ότι τα ζητήματα της Ιρλανδίας και της Ολλανδίας επείγουν. Ο Sir Thomas Clarges πρότεινε μια ενδιάμεση λύση, δηλαδή τη σύγκλιση νέου κοινοβουλίου, αλλά με παράκαμψη διαφόρων τυπικών διαδικασιών, ώστε να μειωθεί ο χρόνος μεταξύ των εκλογικών διαδικασιών και της σύγκλισής του. Χαρακτήρισε τον γάλλο Βασιλιά «μεγάλο τέρας, το οποίο εισβάλλει στην Ολλανδία», ενώ ισχυρίστηκε ότι τα έκτακτα έξοδα των πολεμικών επιχειρήσεων μπορούσαν να καλυφθούν από τη απόδοση στον Γουλιέλμο των προσόδων που είχαν προϋπολογιστεί ως χορηγία προς τον Ιάκωβο. Τέλος, δήλωσε ότι έπρεπε να δημιουργηθεί νέο κοινοβούλιο, αλλιώς θα κινδύνευε η ουσία της όλης επαναστατικής προσπάθειας¹⁹⁴. Χρήματα, όπως είπε, υπήρχαν εγκεκριμένα από το Κοινοβούλιο, οι πράξεις της τρέχουσας συνέλευσης θα επικυρώνονταν σίγουρα από ένα διάδοχο και νόμιμο κοινοβούλιο, ενώ η Μεγάλη Σφραγίδα, την οποία υπεξαίρεσε ο Ιάκωβος και ήταν απαραίτητη για την εκκίνηση των εκλογικών διαδικασιών, είχε αντικατασταθεί, οπότε δεν υπήρχε λόγος να μην διεξαχθούν εκλογές¹⁹⁵. Ο σημαντικός εκπρόσωπος των *Tories* Sir Edward Seymour απευθύνθηκε στους βουλευτές λέγοντας ότι αυτοαποκαλούνταν κοινοβούλιο, ενώ σύμφωνα με το νόμο δεν ήταν. Συμπλήρωσε ότι η Ιρλανδία βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση και ότι από τη Σκωτία προέκυπταν μόνο αβεβαιότητες. Είπε δε χαρακτηριστικά, ότι ο βασιλιάς της Γαλλίας ήταν «ο Διάβολος και φάντασμα που περπατά μέσα σε κάθε κοινοβούλιο»¹⁹⁶. Τέλος, πρότεινε να λειτουργήσει η τρέχουσα σύναξη ως συμβουλευτικό σώμα μέχρι να επικρατήσει ηρεμία στην Ιρλανδία. Ο Sir John Maynard ισχυρίστηκε, από την πλευρά των *Whigs*, ότι το σύνολο των Άγγλων εκπροσωπούσαν επαρκώς και ότι νομιμοποιούνταν να αυτό-αναγορευτούν σε νόμιμο κοινοβούλιο, συμπληρώνοντας την τοποθέτησή του με τη φράση «*salus populi suprema lex esto*»¹⁹⁷. Ο βουλευτής Giles Eyre (*Whig*) προσέγγισε από μια άλλη σκοπιά τη συζήτηση, λέγοντας ότι ως πολιτικό σώμα βρισκόταν σε ένα βρεφικό στάδιο ανάπτυξης, και δεδομένου ότι οι εξελίξεις ήταν ρευστές, δεν ήταν σίγουρο εάν το διάδοχο κοινοβουλευτικό σχήμα θα ακολουθούσε τις ίδιες πολιτικές κατευθύνσεις¹⁹⁸. Ο Sir John Maynard επανήλθε, λέγοντας ότι

¹⁹³ Cobbett, ό.π., σελ. 120.

¹⁹⁴ Ό.π., σελ. 121.

¹⁹⁵ Ό.π., σελ. 122.

¹⁹⁶ Ό.π., σελ. 126.

¹⁹⁷ Ό.π., σελ. 128.

¹⁹⁸ Ό.π., σελ. 129.

υπήρχε μόνο ένα ερώτημα, το οποίο πρέπει να απαντηθεί, εάν αποτελούσαν κοινοβούλιο και, εάν ήταν, τί όφειλαν να πράξουν άμεσα, ενημερώνοντας ότι μέρος του κλήρου κήρυσσε εναντίον της τρέχουσας συνέλευσης, αντί να κηρύσσει το Ευαγγέλιο. Ο John Birch δήλωσε ότι είχε ακούσει μία αντίστοιχη κοινοβουλευτική συζήτηση σαράντα χρόνια πριν και ισχυρίστηκε ότι το Κοινοβούλιο του 1660 είχε συγκληθεί με όχι τόσο ξεκάθαρο τρόπο, όσο το τωρινό, και συνοδευόταν από πλήθος παρατυπιών, αλλά δεν είχε εγερθεί θέμα νομιμοποίησής του, επιχειρηματολογώντας έτσι υπέρ της ανάδειξης της τρέχουσας συνέλευσης σε κοινοβούλιο¹⁹⁹. Τη θέση αυτή υποστήριξε ο Sir Thomas Lee (*Whig*) λέγοντας ότι το παρόν αποτελούσε καλύτερο και περισσότερο νομιμοποιημένο κοινοβούλιο σε σχέση με εκείνο του 1660²⁰⁰. Εν τέλει υπερψηφίστηκε η πρόταση ότι «Οι *Lords Spiritual* και *Temporal* και οι βουλευτές, οι οποίοι βρίσκονται τώρα στο Westminster, αποτελούν τις δύο Βουλές του Κοινοβουλίου»²⁰¹. Ορισμένα μέλη του *House of Lords*, λόγω της διαφωνίας τους σε σχέση με τις διαδικασίες και την εξέλιξή τους, αποσύρθηκαν κατά την ψηφοφορία, δεν ορκίστηκαν ως μέλη και, οι περισσότεροι από αυτούς, ενώ καλούνταν αργότερα σε συνεδριάσεις, δεν παραβρίσκονταν²⁰².

Στη συνέλευση της 25^η Φεβρουαρίου συζητήθηκαν στο *House of Commons* οι τρέχουσες εξελίξεις. Ο Sir Thomas Clarges υποστήριξε ότι η Αγγλία είχε μεγάλη υποχρέωση έναντι της Ολλανδίας, η οποία βρισκόταν σε πόλεμο με την ισχυρότερη χώρα στον κόσμο, τη Γαλλία, και ίσως θα έπρεπε να διευρύνουν τη συμμαχία μαζί της. Η Ολλανδία έκανε σπουδαία πράγματα για την Αγγλία και έπρεπε να βοηθηθεί, αμεσότερα όμως έπρεπε να διευθετηθεί η κατάσταση στην Ιρλανδία²⁰³. Ο John Grobham Howe, τότε *Whig* και από το 1692 και έπειτα *Tory*, αναφέρθηκε σε πληροφορίες σχετικές με την Ιρλανδία, σύμφωνα με τις οποίες στρατιώτες που βρίσκονταν στο νησί αναγόρευσαν τον Ιάκωβο βασιλιά. Ο Howe θεωρούσε ότι έπρεπε, πριν δοθεί στον Γουλιέλμο χρηματοδότηση για τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις στην Ιρλανδία, να τεθούν ορισμένες προϋποθέσεις διασφάλισης ορθής διαχείρισης των χρημάτων²⁰⁴.

¹⁹⁹ Cobbett, ό.π., σελ. 131.

²⁰⁰ Ό.π., σελ. 132.

²⁰¹ Ό.π., σελ. 135.

²⁰² Ό.π., σελ. 134.

²⁰³ Ό.π., σελ. 136.

²⁰⁴ Ό.π., σελ. 137.

Ακολούθησε συζήτηση σχετική με τις χρηματικές χορηγίες προς τον Βασιλιά. Στο πλαίσιο αυτό, έπρεπε να διευθετηθεί επίσης το ζήτημα των χορηγιών προς τον Ιάκωβο. Συζητήθηκε το εάν ο Ιάκωβος δικαιούνταν τα χρήματα, τα οποία είχαν εγκριθεί ως χρηματοδότηση προς εκείνον από το προηγούμενο Κοινοβούλιο, όταν διατηρούσε ακόμα τη βασιλική εξουσία. Ως επακόλουθο προέκυπτε η ερώτηση, εάν δικαιούνταν τα χρήματα ως βασιλιάς και για το χρονικό διάστημα που κατείχε το βασιλικό αξίωμα ή ως φυσικό πρόσωπο και για ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής του. Ο βουλευτής των *Whigs* Richard Holt δήλωσε ότι ήλπιζε να μην ισχυριστούν οι συνάδελφοί του, ότι ο Ιάκωβος ήταν νεκρός ως προς το θρόνο (γιατί αρκετοί αντιμετώπιζαν την έκπτωση του Ιάκωβου από το θρόνο όπως θα αντιμετώπιζαν τη χηρεία του θρόνου σε περίπτωση θανάτου ενός εστεμμένου), αλλά ζωντανός ως προς τα έσοδά του²⁰⁵. Ο Sir George Treby ανέφερε ότι η μεταστροφή του Ιάκωβου προς τον Καθολικισμό έκανε τους βουλευτές να μιλούν με μελαγχολία, με θλίψη²⁰⁶. Την ημέρα διεξαγωγής αυτής της συζήτησης έγινε γνωστό ότι ο Ιάκωβος, μαζί με γαλλικά στρατεύματα, κατευθυνόταν προς την Ιρλανδία. Το Κοινοβούλιο ανακοίνωσε ότι οι βουλευτές «θα στηρίζουν και θα βοηθήσουν τον Βασιλιά (τον Γουλιέλμο) με τις ζωές και τις περιουσίες τους, θα υποστηρίζουν τις συμμαχίες του στο εξωτερικό, για τον περιορισμό των δυσμενών εξελίξεων στην Ιρλανδία και για την άμυνα της προτεσταντικής θρησκείας και των Νόμων του Βασιλιά»²⁰⁷.

Η σπουδαιότητα της γενικότερης συζήτησης περί της χρηματοδότησης προς το Στέμμα δεν είχε να κάνει μόνο με την σταδιακή απεξάρτηση από την εποχή του Ιάκωβου και την είσοδο σε μία νέα, αλλά και με το ότι από αυτήν προέκυψαν μερικές από τις πλέον ωφέλιμες αλλαγές που έφερε η Ένδοξη Επανάσταση. Συγκεκριμένα, το Κοινοβούλιο θέσπισε συγκεκριμένους νόμους και κανόνες σχετικά με τη διαχείριση των δημοσίων εσόδων και τη βασιλική επιχορήγηση. Επί των Stuart το Κοινοβούλιο διέθετε περιορισμένη ισχύ σε σχέση με το Στέμμα, ως προς τη διαχείριση των δημοσίων δαπανών και επενδύσεων. Το Κοινοβούλιο είχε τη δυνατότητα να εγκρίνει ή όχι χορηγίες προς τον βασιλιά, κάτι ιδιαίτερα σημαντικό σε περιόδους που διεξάγονταν ένοπλες συγκρούσεις. Δεν ήταν σπάνια όμως η συλλογή φόρων κατόπιν βασιλικής εντολής και χωρίς προηγούμενη κοινοβουλευτική συγκατάθεση. Επίσης, η δημοσιονομική πολιτική κατά τα περισσότερα χρόνια της διακυβέρνησης των

²⁰⁵ Cobbett, ό.π., σελ. 136.

²⁰⁶ Ό.π., σελ. 142.

²⁰⁷ Ό.π., σελ. 150.

Stuartπαρήγαγε ελλείμματα. Οι βασιλείς, για να ανταπεξέλθουν στα έξοδά τους, πωλούσαν βασιλικές γαίες, γεγονός που σε βάθος χρόνου επιβάρυνε έτι περαιτέρω την οικονομική τους κατάσταση, καθώς η πώληση των γαιών συνοδευόταν από την απώλεια του εισοδήματος που αυτές παρήγαγαν²⁰⁸. Η αύξηση φόρων και η λήψη δανείων κάλυπταν ουσιαστικά το πρόβλημα της χρηματοδότησης²⁰⁹. Με την Ένδοξη Επανάσταση η επιβολή νέων φόρων τέθηκε οριστικά στην αποκλειστική δικαιοδοσία του Κοινοβουλίου. Ταυτόχρονα, οι ανεξάρτητες πηγές εισοδήματος του Στέμματος περιορίστηκαν. Το Κοινοβούλιο για πρώτη φορά απέκτησε απόλυτο δικαίωμα ελέγχου, τυπικά και ουσιαστικά, επί της οικονομικής διαχείρισης και πολιτικής που ασκούσε η κυβέρνηση με τα εγκεκριμένα από το ίδιο το Κοινοβούλιο χρήματα²¹⁰. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερης συμβολικής, αλλά και πρακτικής, σημασίας, ήταν τον Μάρτιο η αναστολή του *Hearth Tax*, ενός φόρου ο οποίος αποτελούσε σημαντικό προσωπικό εισόδημα (200.000 λίρες) του Στέμματος²¹¹. Το Κοινοβούλιο κατήργησε, χωρίς να εμποδιστεί, ένα προσωπικό έσοδο του Γουλιέλμου, το οποίο επιβάρυνε περισσότερο όλων τον κλάδο της μεταποίησης, κάτι που αποτύπωνε και την πολιτική των κυρίαρχων στο *Convention Parliament Whigs*, υπέρ μίας ισχυρής παραγωγικής, εμπορικής και μεταποιητικής βάσης της χώρας, η οποία θα μπορούσε να συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας και στη χρηματοδότηση του πολέμου²¹².

Στις 14 Μαρτίου 1689 ετέθησαν προς συζήτηση στο *House of Commons* ζητήματα που απαιτούσαν άμεση επίλυση. Ιδιαίτερα συζητήθηκε το θέμα της επιχορήγησης προς τον Γουλιέλμο, σε σχέση με τις άμεσες στρατιωτικές ανάγκες. Ο Richard Hampden (*Whig*) αναφέρθηκε στις απειλές του γάλλου Βασιλιά εναντίον της Ολλανδίας, η οποία χρειαζόταν εκείνη τη στιγμή έναν ισχυρό στρατό. Στη βόρεια Ολλανδία, συμπλήρωσε, υπήρχαν λιγότεροι Προτεστάντες από ό,τι Καθολικοί, οι οποίοι δεν είχαν άλλο στήριγμα, πέρα από τη γενναιοδωρία του αγγλικού Κοινοβουλίου. Ανέφερε επίσης τη διαφορά μεταξύ των πολιτικών συστημάτων της Γαλλίας και της Ολλανδίας, παρουσιάζοντας τη διαφορετική δυναμική που

²⁰⁸ Douglas C. North & Barry R. Weingast, *Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutional Governing Public Choice in Seventeenth Century England*, *The Journal of Economic History*, Vol. 49, No. 4, σ.σ. 803-832, Cambridge University Press, Δεκέμβριος 1989, σελ. 809.

²⁰⁹ Ο.π., σελ. 810.

²¹⁰ Ο.π., σελ. 816.

²¹¹ Steven C. A. Pincus & James A. Robinson, *Institutions, property rights and economic growth, The legacy of Douglass North*, Galiani Sebastian & Senedltai (επιμελητές), Cambridge University Press, New York, 2014, σελ. 210.

²¹² Ο.π., σελ. 214.

αποκτούσαν κατά την πολεμική περίοδο. Συγκεκριμένα, ο γάλλος Βασιλιάς είχε την ευχέρεια να διατάξει και να πράξει ό,τι επιθυμούσε, άρα να συγκεντρώσει χρήματα και στρατό χωρίς καθυστέρηση και χωρίς λογοδοσία, ενώ αντίθετα η ολλανδική κυβέρνηση ακολουθούσε πιο αργές και ελεγκτικές διαδικασίες, χάνοντας πολύτιμο χρόνο²¹³. Ο Sir William Williams στήριξε την άμεση προσφορά βοήθειας προς την Ολλανδία, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι ήταν οι ολλανδοί στρατιώτες και τα ολλανδικά χρήματα που έφεραν σε πέρας την αλλαγή στην Αγγλία. Ο Thomas Papillon, βουλευτής χωρίς σαφή κομματική ταυτότητα, επεσήμανε ότι η κατάσταση στο βασίλειο γινόταν ολοένα και πιο επικίνδυνη, ότι υπήρχε μέγας εχθρός, ο οποίος επεδίωκε να καταστρέψει και την Αγγλία και την Ολλανδία, και ότι το Κοινοβούλιο χρονοτριβούσε υπερβολικά, μην έχοντας ακόμα λάβει όλες τις αποφάσεις που σχετίζονταν με τα οικονομικά ζητήματα²¹⁴. Την επόμενη ημέρα αποφασίστηκε να δοθούν 600.000 λίρες προς τον Γουλιέλμο, ώστε να καλύψει το κόστος της ολλανδικής στρατιωτικής αποστολής που βρισκόταν στην Αγγλία²¹⁵, ενώ όσοι στρατιώτες βρίσκονταν εντός του βασιλείου και στασίαζαν, έπρεπε να ανακηρυχθούν από τον Γουλιέλμο επαναστάτες και προδότες²¹⁶.

Την 16^η Μαρτίου συζητήθηκε πρόταση σχετικά με τον αφοπλισμό των Καθολικών. Ο Sir John Maynard ισχυρίστηκε, από την πλευρά των *Whigs*, ότι είχε υιοθετηθεί ιδιαίτερα ανεκτική στάση έναντι των Καθολικών. Θα όφειλαν όλοι οι Καθολικοί να αποσυρθούν στις οικίες τους και να μην εξέρχονται από αυτές χωρίς να διαθέτουν σχετική άδεια, ενώ θα έπρεπε να παραδώσουν όσα όπλα είχαν στην κατοχή τους, εκτός από όσα κρίνονταν απαραίτητα για την ασφάλεια της οικείας τους²¹⁷. Το Κοινοβούλιο θα πρέπει να τους επιτρέψει την κατ' οίκον λατρεία, αποδεικνύοντας έτσι ότι δεν είναι κακόβουλο όπως εκείνοι, αρκεί να μην υποθάλπουν ιερείς και Ιησουίτες. Ο Sir William Wogan (*Tory*) ισχυρίστηκε ότι χωρίς κάποια δικαστική καταδίκη, δεν θα ήταν σύννομος ο αφοπλισμός των Καθολικών και για να συμβεί αυτό, θα έπρεπε να υπάρξει σχετική ρήτρα στο νομοσχέδιο²¹⁸. Συμφωνήθηκε από το Σώμα να προταθεί ένα νομοσχέδιο καταδίκης και αφοπλισμού τους. Την ίδια ημέρα ο Γουλιέλμος εκφώνησε ομιλία σε κοινή σύναξη των δύο *Houses*, κατά την οποία

²¹³ Cobbett, ό.π., σελ. 176.

²¹⁴ Ό.π., σελ. 176.

²¹⁵ Ό.π., σελ. 179.

²¹⁶ Ό.π., σελ. 182.

²¹⁷ Ό.π., σελ. 182.

²¹⁸ Ό.π., σελ. 183.

έδωσε τη συγκατάθεσή του στο νομοσχέδιο για την αναστολή του *Habeas Corpus Act* και αναφέρθηκε στη θρησκευτική πολιτική, τοποθετούμενος υπέρ των *Dissenters* και λέγοντας ότι σίγουρα το Κοινοβούλιο θα αποδεικνυόταν επαρκές στην πολιτική του έναντι των Καθολικών, αλλά παράλληλα θα έπρεπε να διευκολύνει όλους τους Προτεστάντες²¹⁹.

Τις ημέρες εκείνες αποβιβάστηκε στην Ιρλανδία ο Ιάκωβος, ο οποίος ήθελε να αξιοποιήσει την πλειοψηφικά καθολικού θρησκευματος Ιρλανδία ως μέσο για την επιστροφή του στον αγγλικό θρόνο. Η σύγκρουση μεταξύ Καθολικών και Προτεστάντων κάλυπτε το σύνολο της έκτασης της νήσου, ενώ δύο οργανωμένοι στρατοί αντιπαρατίθενταν, εντός των οποίων βρίσκονταν διάφορων εθνικοτήτων στρατιώτες με ηγήτορες στρατηγούς διεθνούς κύρους. Ο πόλεμος στην Ιρλανδία, παρότι συνέβαινε στην περιφέρεια της Ευρώπης, αποτελούσε πεδίο σύγκρουσης πανευρωπαϊκής σημασίας²²⁰. Γαλλικός στρατός και νηοπομπές στήριζαν τις επιχειρήσεις του Ιάκωβου, βοήθεια χωρίς την οποία οι καθολικοί Ιρλανδοί δεν θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την αγγλική ισχύ. Με τη στάση αυτή, η Γαλλία επετύγχανε τόσο να στηρίξει τον σύμμαχό της Ιάκωβο στην προσπάθειά του να επιστρέψει στον θρόνο, όσο και να αναγκάζει τον Γουλιέλμο να διατηρεί στρατό στα βρετανικά νησιά σε βάρος της ηπειρωτικής του άμυνας²²¹. Πράγματι, ο πόλεμος στην Ιρλανδία, όπως γίνεται σαφές και από τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, έγινε το κεντρικό ζήτημα της αγγλικής πολιτικής.

Λίγες ημέρες μετά, έχοντας εισέλθει στο Δουβλίνο, ο Ιάκωβος συγκάλεσε το τοπικό Κοινοβούλιο. Ο ίδιος ο Ιάκωβος, ο οποίος αναγνωριζόταν ως νόμιμος βασιλιάς, κήρυξε την έναρξη των κοινοβουλευτικών διαδικασιών, γεγονός πρωτοφανές και μοναδικό στην ιστορία του ιρλανδικού Κοινοβουλίου²²². Υποσχέθηκε την ψήφιση νόμων για το καλό του συνόλου των υπηκόων του, ενώ σε μία αποστροφή του λόγου του ενώπιον του Κοινοβουλίου, χαρακτήρισε τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ ως τον «πλέον χριστιανό βασιλιά»²²³. Οι νόμοι τους οποίους ψήφισε

²¹⁹ Cobbett, ό.π., σελ. 184.

²²⁰ Harman Murtagh, *The Williamite War 1689-91, History Ireland*, Vol. 1, No. 1, σ.σ. 39-42, History Ireland Ltd, Άνοιξη 1993, σελ. 39.

²²¹ Murtagh, ό.π., σελ. 41.

²²² J. Roderick O' Flanagan, *Annals, anecdotes, traits and traditions of the Irish parliaments, 1172 to 1800*, M. H. Gill and Son, Dublin, 1895, σελ. 50.

²²³ O' Flanagan, ό.π., σελ. 52.

το συγκεκριμένο Κοινοβούλιο ακυρώθηκαν από το αγγλικό Κοινοβούλιο με τη λήξη του πολέμου²²⁴.

Στις 22 Μαρτίου το *House of Commons* επανήλθε στο ζήτημα του πολέμου στην Ιρλανδία. Καταγράφηκαν διαφορετικές απόψεις ως προς τη χρηματοδότηση των πολεμικών επιχειρήσεων και συγκεκριμένα σε ποιον χρονικό ορίζοντα θα εκτείνονταν. Ο χρονικός προσδιορισμός επιβαλλόταν αφενός για να διατηρείται μία ισορροπία μεταξύ Κοινοβουλίου και Βασιλιά, καθώς το Κοινοβούλιο θα έπρεπε να αποφασίζει ανά τακτά χρονικά διαστήματα για τη χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων του δεύτερου, αφετέρου για να ελέγχονται επαρκώς τα δημόσια έξοδα. Ταυτόχρονα όμως, ήταν σαφές ότι η χρηματοδότηση έπρεπε να μην περιορίζεται κάθε φορά σε πολύ στενό χρονικό εύρος, καθώς η αποφασιστικότητα και η σταθερή δέσμευση της Αγγλίας στην πολεμική προσπάθεια ενδεχομένως θα αμφισβητούνταν από άλλα κράτη και ξένους Προτεστάντες²²⁵. Ο πόλεμος θα είχε μεγάλη διάρκεια και ο γάλλος Βασιλιάς δεν θα εγκατέλειπε την πάγια πολιτική του να κρατά το αγγλικό Κοινοβούλιο σε συνεχή εγρήγορση, όπως έκανε και σε άλλες χώρες, δήλωσε ο Richard Hampden²²⁶. Το *House of Commons* αποφάσισε υπέρ συγκεκριμένης επιχορήγησης προς τον Βασιλιά, επιμερισμένης επακριβώς ως προς τις ανάγκες που θα κάλυπτε (πολεμοφόδια, μεταφορά στρατευμάτων κ.ά.), ενώ ορίστηκε ότι θα κάλυπτε ανάγκες έξι μηνών και, εάν κρινόταν απαραίτητο, έξι μηνών επιπλέον²²⁷.

Τον ίδιο μήνα, σύμφωνα με την επιθυμία του Γουλιέλμου, παρουσιάστηκε νομοσχέδιο στο *House of Lords* για την κατάργηση και αντικατάσταση των προηγούμενων Όρκων Κυριαρχίας και Αφοσίωσης (*Oaths of Supremacy and Allegiance*) προς τον εκάστοτε βασιλιά. Ο Γουλιέλμος αιτήθηκε να αιτιολογηθεί επαρκώς η ακύρωση των προηγούμενων όρκων και να παύσει η υποχρέωση της λήψης θείας κοινωνίας της Αγγλικανικής Εκκλησίας ως προαπαιτούμενου για την ανάληψη δημοσίων αξιωμάτων. Το δεύτερο αίτημα του Γουλιέλμου απορρίφθηκε με

²²⁴Ο' Flanagan, ό.π., σελ. 56.

²²⁵Cobbett, ό.π., σελ. 194.

²²⁶Ο.π., σελ. 195.

²²⁷Ο.π., σελ. 195-196.

μεγάλη πλειοψηφία²²⁸, γεγονός που έδειχνε με σαφήνεια την παγιωμένη στάση του Κοινοβουλίου υπέρ της αγγλικανικής υπεροχής.

Στις 25 Μαρτίου ο Γουλιέλμος ζήτησε από τα δύο κοινοβουλευτικά Σώματα να συσχεφθούν επί τη βάσει διαμόρφωσης μίας πολιτικής παροχής αμνηστίας. Δήλωσε ότι επιθυμούσε να απαλλάξει το λαό του από ποινές και διακρίσεις και για αυτό ήταν απαραίτητη μια γενική αμνήστευση, ενώ θα έπρεπε δια νόμου να οριστούν οι περιπτώσεις εκείνες που δεν θα απολάμβαναν αμνηστίας. Στο *House of Commons* υπήρξε γενική συμφωνία περί της ανάγκης επιβολής αμνηστίας, όμως θα έπρεπε η πολιτική αυτή να ασκηθεί με προσοχή²²⁹, ενώ αποφασίστηκε να σχηματιστεί ειδική επιτροπή που θα ασχολούνταν με το συγκεκριμένο ζήτημα²³⁰. Στις αρχές Απριλίου σχετικό νομοσχέδιο (*Bill of Indemnity*) κατατέθηκε στο *House of Commons* και συζητήθηκε και στο *House of Lords*.

Στο πεδίο της θρησκευτικής πολιτικής, ο Γουλιέλμος δεν είχε κατορθώσει να επιβάλει τη στάση του σχετικά με τους *Dissenters* και για αυτό πρότεινε στο *House of Lords* νομοσχέδιο (*Bill of Union and Comprehension*), το οποίο περιείχε σημεία της δικής του πολιτικής πρότασης. Οι Lords στις 4 Απριλίου συζήτησαν και έκριναν ότι ήταν στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Αγγλίας να αποφασίσει ποια ήταν τα όρια της ανεκτικότητας που θα έπρεπε να υιοθετηθούν έναντι των *Dissenters*²³¹.

²²⁸ Cobbett, ό.π., σελ. 196.

²²⁹ Ο.π., σελ. 198.

²³⁰ Ο.π., σελ. 199.

²³¹ Ο.π., σελ. 212.

Ζ. ΟΡΚΟΣ ΚΑΙ ΣΤΕΨΗ ΤΟΥ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΥ

Στα τέλη Μαρτίου το Κοινοβούλιο συζήτησε και συμφώνησε επί του όρκου, τον οποίο θα έπρεπε να δώσει ο νέος Βασιλιάς κατά τη στέψη του. Ο όρκος είχε ως εξής:

Υπόσχεται ειλικρινά και ορκίζεται να κυβερνάς το λαό του βασιλείου της Αγγλίας και των κτήσεων που ανήκουν σε αυτό, σύμφωνα με τα θεσπίσματα του Κοινοβουλίου και τους Νόμους και τα Έθιμα αυτού; Θα επιτρέπεις, με όλη σου τη δύναμη, ο Νόμος και η Δικαιοσύνη να εφαρμόζονται, με έλεος, σε κάθε σου κρίση; Θα διατηρήσεις στο μέγιστο της δύναμής σου τους Νόμους του Θεού, τις αληθινές εντολές του Ευαγγελίου και την προτεσταντική μεταρρυθμισμένη θρησκεία, όπως έχει εγκαθιδρυθεί από το Νόμο; Και θα διατηρήσεις για τους Επισκόπους και τον κλήρο του βασιλείου και για τις εκκλησίες που είναι υποταγμένες στην εξουσία τους όλα εκείνα τα δικαιώματα και προνόμια, όσα από το Νόμο σχετίζονται ή θα σχετιστούν με αυτά ή με οποιοδήποτε από αυτά;

Ο Βασιλιάς, αφού θα είχε απαντήσει θετικά στις ανωτέρω ερωτήσεις και θα είχε δηλώσει ότι όλα αυτά υποσχόταν να τα κάνει, θα ακουμπούσε το χέρι του στο Ευαγγέλιο και θα έλεγε ότι όλα εκείνα, τα οποία υποσχέθηκε, θα τα ασκούσε και θα τα διατηρούσε με τη βοήθεια του Θεού²³². Η στέψη έλαβε χώρα στις 11 Απριλίου 1689²³³. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η κοινοβουλευτική επιτροπή, η οποία ήταν υπεύθυνη για ό,τι αφορούσε στην τελετή της στέψης, επέλεξε να διατηρήσει κάποια στοιχεία της τυπικής διαδικασίας, τα οποία είχαν υιοθετηθεί κατά την τελετή στέψης του Καρόλου Β΄. Η επιλογή αυτή έγινε με σκοπό να δηλωθεί σε συμβολικό επίπεδο η αδιάσπαστη συνέχεια και η νομιμότητα της βασιλικής διαδοχής και έτσι, εκτός του συνολικότερου ζητήματος περί νομιμότητας, να ικανοποιηθεί η ευαισθησία των *Tories*, οι οποίοι έκριναν ότι έπρεπε η όλη διαδικασία ανάρρησης του Γουλιέλμου στο θρόνο να γίνει νομότυπα. Ο Γουλιέλμος, αξιοποιώντας την περίσταση για να επιβεβαιώσει εκ νέου τον τρόπο με τον οποίο θα πολιτευόταν, δηλαδή σε σύμπνοια με το Κοινοβούλιο, προσκάλεσε όλα τα μέλη του Κοινοβουλίου στην τελετή της στέψης, προβλέποντας ειδικές θέσεις για αυτά, και ταυτόχρονα τα προσκάλεσε στον επακόλουθο εορτασμό. Ήταν η πρώτη φορά από το 1485, που τα μέλη του *House of Commons* παραβρέθηκαν στην τελετή της βασιλικής στέψης. Σημαντικότερο, και όχι

²³² Cobbett, ό.π., σελ. 211.

²³³ Ο.π., σελ. 215.

συμβολικής μόνο σημασίας, ήταν το γεγονός ότι το Κοινοβούλιο διαμόρφωσε για πρώτη φορά, με εξαίρεση τον όρκο του Εδουάρδου Β΄ το 1308, τον όρκο στέψης, ενώ ο κανόνας διαχρονικά ήταν ότι η διαμόρφωση του κειμένου του όρκου υπαγόταν ως ευθύνη σε εκκλησιαστικούς άνδρες. Το Κοινοβούλιο εν προκειμένω αποφάσισε μόνο του τη σύνταξη του όρκου και τις διαδικασίες της τελετής, χωρίς να υπάρξει οποιαδήποτε ένσταση για αυτό από την πλευρά του βασιλικού ζεύγους²³⁴.

²³⁴Lois G. Schworer, *The Revolution of 1688-1689, Changing Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, σελ. 117-118.

Η. Η ΣΚΩΤΙΑ ΣΥΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟ

Τον Απρίλιο μία σημαντική εξέλιξη έλαβε χώρα στη Σκωτία. Το Κοινοβούλιο της Σκωτίας αποφάσισε να συνταχθεί με τον Γουλιέλμο, αποκηρύσσοντας τον Ιάκωβο και με απόφασή του (*Scottish Claim of Right*) απέκλεισε από τη βασιλική διαδοχή οποιονδήποτε Καθολικό²³⁵. Η σχέση της Σκωτίας με την Αγγλία αποτελούσε ανέκαθεν ακανθώδες ζήτημα και η ένωση των δύο Στεμμάτων στο πρόσωπο του Ιάκωβου Α΄ (Ιάκωβου ΣΤ΄ στη Σκωτία) το 1603 προκάλεσε προβληματισμούς καθ' όλη τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα, ως προς τη φύση αυτής της ένωσης, η οποία προκαλούσε ιδιαίτερη ανησυχία στη Σκωτία, σχετικά με την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της έναντι του ισχυρού γείτονά της²³⁶. Ο Ιάκωβος Α΄ τοποθετούνταν υπέρ μίας ευρύτερης ένωσης νόμων και ανθρώπων εντός ενός ενιαίου βασιλείου²³⁷, όμως τα παραδείγματα της Ουαλίας και της Ιρλανδίας, οι οποίες είχαν υποφέρει κατά τη διάρκεια της αγγλικής κυριαρχίας, αποτελούσαν κακό προηγούμενο²³⁸. Στο πλαίσιο της Ένδοξης Επανάστασης συνέλευση σκοτσέζων εκπροσώπων, στην οποία την πλειοψηφία κατείχαν οι *Whigs*, έφτασε να προτείνει το 1689 ότι «όπως τα δύο βασίλεια είναι ενωμένα σε μία κεφαλή και σε έναν μονάρχη, έτσι θα έπρεπε να γίνουν ένα πολιτικό σώμα, ένα έθνος, εκπροσωπούμενο σε ένα κοινοβούλιο». Η πρόταση αυτή αποτύπωνε την επιθυμία της οριστικής εξασφάλισης για τη Σκωτία των νεοαποκτηθεισών πολιτικών και θρησκευτικών ελευθεριών, όπως αυτές εγκαθιδρύονταν στην Αγγλία. Τα κοινοβούλια όμως των δύο βασιλείων, υπό την εποπτεία ενός σαφώς πιο αδύναμου σε σχέση με το παρελθόν Στέμματος, ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια πιο ανεξάρτητες πορείες, εκπροσωπώντας διαφορετικά συμφέροντα, όπως ανάγλυφα αποτύπωσε η απόφαση της Αγγλίας για αποκλεισμό της Σκωτίας από το εμπορικό σύστημα Αγγλίας-αποικιών²³⁹.

²³⁵ Mason, ό.π., σελ. 20.

²³⁶ Ο.π., σελ. 2.

²³⁷ Ο.π., σελ. 4.

²³⁸ Ο.π., σελ. 5.

²³⁹ Ο.π., σελ. 21.

Θ. ΣΥΝΕΧΙΣΗΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Στις 19 Απριλίου το Κοινοβούλιο ζήτησε εκ νέου από τον Γουλιέλμο εξασφάλιση της θέσης της Εκκλησίας²⁴⁰. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τον νέο Βασιλιά να συγκαλέσει την Εκκλησιαστική Σύνοδο, ώστε να διερευνηθούν ζητήματα σχετικά με τους *Dissenters*. Ο Γουλιέλμος απάντησε στο αίτημα αυτό, δηλώνοντας την πίστη του στο ότι μια πολιτική διευκόλυνσης των *Dissenters* θα συνέβαλλε στην ενίσχυση της Εκκλησίας, ενώ δεσμεύτηκε ότι θα συγκαλούσε άμεσα τη Σύνοδο.

Την ίδια ημέρα διεξήχθη συζήτηση στο *House of Commons* σχετικά με τις προτάσεις του *House of Lords* επί του νομοσχεδίου περί των Όρκων. Ο Sir John Thompson (*Whig*) ισχυρίστηκε ότι ενδεχόμενες αλλαγές στον όρκο των Επισκόπων θα μπορούσαν να εγείρουν την κατηγορία κατά του Γουλιέλμου, ότι δεν εμπιστευόταν επαρκώς τους Επισκόπους. Ο Sir Thomas Dyke (*Tory*) αντέδρασε, λέγοντας ότι εάν έπρεπε να αποδοθεί κάπου αυτή η κατηγορία, σίγουρα θα έπρεπε να αποδοθεί στους συμβούλους του Βασιλιά και όχι στον ίδιο²⁴¹. Ο Lawrence Carter (*Whig*) στήριξε την άποψη ότι όλοι θα έπρεπε να ορκιστούν με νέο όρκο προς τον Γουλιέλμο, όπως έκαναν τα μέλη του Κοινοβουλίου, καθώς η αφοσίωση οφειλόταν σε ένα πρόσωπο και παράλληλα η Εκκλησία δεν θα μπορούσε να έχει δύο επικεφαλής, παράδοξο που θα δημιουργούσε η στάση μερικών Επισκόπων και πολιτικών να παραμείνουν πιστοί στο όρκο προς τον τέως βασιλιά Ιάκωβο²⁴². Ο Sir Thomas Lee δήλωσε ότι μέχρι τότε δεν εξαιρούνταν κανείς από την ορκωμοσία προς τον εκάστοτε νέο βασιλιά. Θα ήταν περίεργο, είπε, η υποχρέωση αυτή να αφορά μόνο λαϊκούς και χαμηλόβαθμους κληρικούς, ενώ οι Επίσκοποι να έχουν την ευχέρεια, ενώ παραμένουν δεσμευμένοι με όρκο προς τον Ιάκωβο, να διατηρούν θέσεις στο *House of Lords*, κάτι καθόλου αποδεκτό²⁴³. Ο Sir William Williams συμπλήρωσε ότι εάν υπήρχε διαφοροποίηση ως προς το ποιος θα ορκιζόταν ή όχι προς τον νέο Βασιλιά, τότε θα υπήρχαν διχασμοί στην κοινωνία και για αυτόν τον λόγο θα έπρεπε όλοι να ορκιστούν εκ νέου. Μία διαφορετική άποψη εκφράστηκε από τον Sir Robert Cotton (*Whig*), ο οποίος, παρότι διαφωνούσε με την πρόταση του *House of Lords* για την ουσιαστικά ταυτόχρονη ισχύ δύο ξεχωριστών όρκων, εντούτοις ισχυρίστηκε ότι λόγω των έκτακτων αναγκών, θα ήταν θανάσιμα επικίνδυνο εκείνη τη στιγμή να υπάρξουν

²⁴⁰ Cobbett, ό.π., σελ. 217.

²⁴¹ Ο.π., σελ. 218.

²⁴² Ο.π., σελ. 219.

²⁴³ Ο.π., σελ. 220.

διαφωνίες μεταξύ των δύο *Houses*, οπότε πρότεινε να ψηφιστεί η πρόταση των λόρδων. Τον κίνδυνο για δημιουργία διχαστικού κλίματος εντός της Εκκλησίας με αφορμή το θέμα των όρκων επεσήμανε ο Charles Godolphin (προσκειμένος στους *Tories*), υπενθυμίζοντας στους βουλευτές ότι βρίσκονταν εκεί, ώστε να αποτρέψουν αυτόν τον κίνδυνο²⁴⁴. Την πρόταση των λόρδων αρνήθηκε και ο Hugh Boscawen, θεωρώντας ότι οι Επίσκοποι που θα παρέμεναν πιστοί στον όρκο τους προς τον Ιάκωβο ήταν δυνάμει συνομιλητές του. Το *House of Commons* κατόπιν της συζήτησης εξέδωσε ανακοίνωση, η οποία κατέγραφε την επίσημη θέση του σχετικά με τους Όρκους. Συγκεκριμένα υποστηριζόταν ότι ο όρκος προς τον Βασιλιά αποτελούσε νομική υποχρέωση, ότι ο όρκος των υψηλά ιστάμενων στην εκκλησιαστική ιεραρχία θα έπρεπε να είναι αυστηρότερος, καθώς βρίσκονταν σε θέσεις ευθύνης και εξουσίας και λειτουργούσαν ως κοινωνικά πρότυπα, ότι οι Όρκοι θα έπρεπε να δίνονται δημόσια, ότι θα έπρεπε να υπάρχουν ποινές έναντι των αρνούμενων τον νέο όρκο, ότι η απαλλαγή Επισκόπων θα προκαλούσε ενδεχομένως σχίσματα εντός της Εκκλησίας και του κράτους και θα δημιουργούσε τον κίνδυνο αντιδράσεων ή ταραχών έναντι του Βασιλιά και της κυβέρνησης²⁴⁵. Σε συνεδρίαση του *House of Lords* διαπιστώθηκε διαφωνία με τις απόψεις του *House of Commons* και στην ανωτέρω ανακοίνωση δόθηκε η απάντηση ότι ο κλήρος δεν θα έπρεπε να εξαιρεθεί από τους νέους Όρκους, αλλά παράλληλα θα έπρεπε να υπάρξει μία ιδιαίτερη πρόνοια και μεταχείριση²⁴⁶. Η στάση αυτή προκάλεσε αντιδράσεις στο *House of Commons*. Συγκεκριμένα, ο Sir Henry Goodricke (*Tory*) διέβλεπε μια προσπάθεια των λόρδων να αποδοθεί στον Βασιλιά και στους συμβούλους του η εξουσία να εξαιρεί, κατά το δοκούν, υπόχρεους σε όρκο από την υποχρέωση αυτή²⁴⁷. Ο John Grobham Howe δήλωσε ότι οι λόρδοι ενδεχομένως έκαναν τις συγκεκριμένες προτάσεις χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του Γουλιέλμου, ενώ σε μια περίοδο κατά την οποία κυκλοφορούσαν έντονα φήμες συνομωσίας και κάποιοι Επίσκοποι συνέχιζαν να προσεύχονται υπέρ του Ιάκωβου, η άρνηση του νέου όρκου θα ήταν κάτι ιδιαίτερα επικίνδυνο²⁴⁸. Κατόπιν κοινής συνεδρίασης των δύο *Houses*, το σχετικό με τους Όρκους νομοσχέδιο (*Bill of Oaths*) έγινε αποδεκτό και από τα δύο Σώματα, με την προσθήκη ρήτρας προταθείσας από τους λόρδους, σύμφωνα με την οποία ο Βασιλιάς

²⁴⁴ Cobbett, ό.π., σελ. 221.

²⁴⁵ Ο.π., σελ. 222.

²⁴⁶ Ο.π., σελ. 224.

²⁴⁷ Ο.π., σελ. 225.

²⁴⁸ Ο.π., σελ. 226.

θα διατηρούσε το δικαίωμα να επιτρέψει σε Επισκόπους, όχι περισσότερους από δώδεκα, να μην πάρουν τον νέο όρκο²⁴⁹. Η συντριπτική πλειοψηφία των δέκα χιλιάδων κληρικών της Αγγλίας ορκίστηκε σύμφωνα με τους νέους όρκους²⁵⁰, ενώ άρνηση λήψης των νέων όρκων μέχρι την 1^η Αυγούστου του 1689 θα σήμαινε έκπτωση από το εκκλησιαστικό αξίωμα²⁵¹. Η σπουδαιότητα των εξελίξεων των σχετικών με τους Όρκους, οι οποίοι αφορούσαν κοσμικούς και εκκλησιαστικούς αξιωματούχους, έγκειται στο ότι το Κοινοβούλιο ουσιαστικά αποφάσισε ότι η ανατροπή ενός βασιλιά, όχι μόνο μπορούσε να νομιμοποιηθεί, αλλά και ότι ο όρκος πίστης προς αυτόν ακυρωνόταν με την πτώση του και ότι δεν σχετιζόταν τόσο με το πρόσωπο, όσο με τη βασιλική ιδιότητα, η οποία για να είναι σεβαστή, όφειλε να βρίσκεται σε αρμονία με το Νόμο.

Στις 24 Απριλίου, κατόπιν συζητήσεων, το *House of Commons* εξέδωσε ανακοίνωση σχετική με τις αγγλο-γαλλικές σχέσεις. Η ανακοίνωση ανέφερε ότι ο γάλλος Βασιλιάς μετερχόταν καταστροφικών πολιτικών, οι οποίες κινούνταν ενάντια στο εμπόριο, στη γαλήνη και στο συμφέρον του αγγλικού βασιλείου. Ιδιαίτερα η εισβολή στην Ιρλανδία και η υποστήριξη των εκεί επαναστατών ήταν πηγές μεγάλης ανησυχίας. Ο γάλλος Βασιλιάς έπρεπε να παύσει να αποτελεί απειλή για την ειρήνη της Χριστιανοσύνης, για το εμπόριο και την ευημερία του αγγλικού βασιλείου. Σε περίπτωση που ο Γουλιέλμος αποφάσιζε να βρεθεί σε ανοιχτό πόλεμο με τη Γαλλία, το Κοινοβούλιο δήλωνε ότι θα τον στήριζε πλήρως²⁵². Η απάντηση του Γουλιέλμου, δύο ημέρες μετά, ανέφερε ότι ουσιαστικά είχε ήδη κηρυχθεί πόλεμος από τη Γαλλία εναντίον της Αγγλίας, ώστε πλέον δεν ετίθετο θέμα επιλογής από την πλευρά του, αλλά η πολεμική δράση αποτελούσε πλέον αναπόφευκτη ανάγκη για την άμυνα της χώρας. Την 7^η Μαΐου έκανε επίσημη κήρυξη πολέμου εναντίον της Γαλλίας, αναγνωρίζοντας ότι η στήριξη του Κοινοβουλίου συνέβαλε σε αυτό²⁵³.

Στις 8 Μαΐου συζητήθηκε στο *House of Commons* το ζήτημα της διαδοχής και τί θα έπρεπε να γίνει σε περίπτωση θανάτου του Γουλιέλμου, της συζύγου του και της αδελφής της. Με τον νόμο περί διαδοχής (*Bill of Right and Succession*) επιχειρούνταν να αποφευχθεί οποιοδήποτε μελλοντικό κενό στο θρόνο, γιατί, όπως δήλωσε στη

²⁴⁹ Cobbett, ό.π., σελ. 235.

²⁵⁰ Pincus, ό.π., σελ. 404.

²⁵¹ Mullet, ό.π., σελ. 464.

²⁵² Cobbett, ό.π., σελ. 234.

²⁵³ Ο.π., σελ. 247.

συζήτηση ο William Ettrick (*Tory*), εάν ο θρόνος έμενε κενός και δεν υπήρχε σειρά διαδοχής, τότε θα υπήρχε ο κίνδυνος κατάρρευσης τον κυβερνητικών δομών²⁵⁴. Τον φόβο κατάρρευσης της Μοναρχίας και δημιουργίας αβασίλευτης Δημοκρατίας ελλείψει σαφώς ορισμένης διαδοχής, επεσήμανε ο Sir Thomas Clarges²⁵⁵. Οι συζητήσεις περί του θέματος απασχόλησαν πολλές κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις, όμως κατά τη συγκεκριμένη, και ενώ δεν ήταν το κύριο θέμα συζήτησης, εκδόθηκε απόφαση, η οποία απαγόρευε την αμφισβήτηση νόμων και αμνηστιών που εκδόθηκαν ή αποφασίστηκαν πριν την 1^η Ιουνίου 1689²⁵⁶, κίνηση δηλωτική της συνεχούς προσπάθειας του Κοινοβουλίου να μην τεθεί σε αμφισβήτηση το έργο της ευαίσθητης αυτής περιόδου.

Οι αποφάσεις του Κοινοβουλίου σχετικά με τους Όρκους, οδήγησαν στην αποβολή δύο μελών του, του Sir Henry Monson (*Whig*) και του Lord Fanshaw, οι οποίοι δεν δέχτηκαν να ορκιστούν και διεξήχθη συζήτηση σχετικά με το πώς θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν και κλήθηκαν σε απολογία. Σχετικά με τον Sir H. Monson, ο Sir Thomas Clarges δήλωσε ότι, εφόσον δεν ορκίστηκε, δεν είχε θέση στο *House of Commons* και δεν θα έπρεπε να παρευρεθεί καν εντός της αίθουσας για να δώσει εξηγήσεις. Ο Sir John Thompson ζήτησε επιείκεια για τον Monson και να του δοθεί ένα χρονικό περιθώριο ώστε να σκεφτεί και να αποφασίσει τη στάση του, όπως αντίστοιχα είχε δοθεί περιθώριο τριών μηνών στους Επισκόπους για το θέμα²⁵⁷. Ο Sir Thomas Littleton (*Whig*) δήλωσε ότι θα πρέπει να βρεθεί αντικαταστάτης του Monson, εάν επέμενε στη θέση του. Το ότι η βουλευτική θέση του Monson θα ήταν κενή, εάν αρνούνταν τον όρκο, ήταν η άποψη και του Sir Thomas Lee, ο οποίος όμως ζήτησε και αυτός να δοθεί χρόνος στον βουλευτή να σκεφτεί την απόφασή του. Ακολούθησε η κλίση του Monson προς ακρόαση από το Σώμα, όπου εκ νέου αρνήθηκε τον όρκο. Σύμφωνα με τον John Arnold (*Whig*) η παράνομη αυτή στάση του βουλευτή έπρεπε να οδηγήσει στην τιμωρία του, η οποία θα λειτουργούσε ως παράδειγμα για άλλους. Ταυτόχρονα όμως, η εντιμότητα του βουλευτή, η ψήφος του κατά του Ιάκωβου κατά την Κρίση Αποκλεισμού και η φιλική του στάση έναντι της τωρινής κυβέρνησης αναφέρθηκαν προς υπεράσπισή του από τον Edward Montagu (ανεξάρτητος), ενώ ο Thomas Pelham (*Whig*) και ο Sir Thomas Clarges αναφέρθηκαν

²⁵⁴ Cobbett, ό.π., σελ. 250.

²⁵⁵ Ο.π., σελ. 251.

²⁵⁶ Ο.π., σελ. 253.

²⁵⁷ Ο.π., σελ. 253.

εξίσου στον έντιμο κοινοβουλευτικό του βίο, ζητώντας απλή αποπομπή του και όχι επιβολή περαιτέρω ποινών, όπως και εν τέλει αποφασίστηκε από το Σώμα²⁵⁸. Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε σε σχέση με τον Lord Fanshaw και ελήφθη η ίδια απόφαση²⁵⁹.

Στις 14 Μαΐου συνεχίστηκε σε κοινοβουλευτική επιτροπή η συζήτηση σχετικά με το *Bill of Indemnity*. Θεμελιώδες ζήτημα ήταν ο προσδιορισμός εκείνων που δεν θα απολάμβαναν αμνηστίας. Από ορισμένους βουλευτές προτάθηκε να χρησιμοποιηθεί ως πρότυπο αντίστοιχος νόμος που είχε ψηφιστεί επί της βασιλείας του Καρόλου Β΄ και να οριστούν βάσει αυτού όσοι θα εξαιρούνταν από την αμνηστία. Σύμφωνα με τον William Sacheverell (*Whig*) τα εγκλήματα κατά του κράτους δεν έπρεπε να συγχωρούνται, οπότε έπρεπε να οριστεί το ποιες πράξεις δεν συγχωρούνταν, ώστε να βρεθεί ποιοι θα εξαιρούνταν της αμνηστίας²⁶⁰. Στη συζήτηση ετέθη το ουσιώδες ερώτημα, εάν η αμνήστευση θα έπρεπε να αφορά πρόσωπα ή πράξεις. Σύμφωνα με τον Sir Joseph Tredenhams (*Tory*), υπήρχαν πολλοί που είχαν παρανομήσει, όμως στόχος του Κοινοβουλίου ήταν να εγκαθιδρυθεί στην κοινή συνείδηση η νέα κυβέρνηση και όχι να υπάρξουν μαζικές διώξεις, αλλά κάποιες παραδειγματικές τιμωρίες²⁶¹. Ο Sir Robert Cotton ισχυρίστηκε ότι εάν κατηγορούσαν πράξεις, και όχι πρόσωπα, τότε οι καταδίκες θα ήταν τόσο εκτεταμένες, που ο φόβος που θα δημιουργούνταν στον πληθυσμό θα έθετε σε κίνδυνο την εσωτερική ειρήνη και ασφάλεια. Ο William Harbord (*Whig*) αναφέρθηκε στο παράδοξο του να τιμωρεί το Κοινοβούλιο εκείνους που δεν έλαβαν τους νενομισμένους όρκους, αλλά να αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο για το εάν θα τιμωρήσει εκείνους που αποκήρυξαν τον Θεό²⁶², κάνοντας έμμεση αναφορά σε συνεργάτες και υποστηρικτές του Ιάκωβου. Η καταστροφή της κυβέρνησης θα ήταν το αποτέλεσμα της απόδοσης ή μη αμνηστίας βάσει πράξεων, σύμφωνα με τον John Hawles (*Whig*), ενώ ο Sir Richard Temple ισχυρίστηκε ότι θα ήταν λάθος να οριστεί η αμνηστία στη βάση συμμετοχής κάποιου σε ένα έγκλημα, καθώς διαφορετικοί άνθρωποι μετείχαν σε διαφορετικό βαθμό στα ίδια εγκλήματα²⁶³. Αφού η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από το ζήτημα του εύρους της αμνηστίας και την ισορροπία μεταξύ απόδοσης δικαιοσύνης και επίδειξης ελέους,

²⁵⁸ Cobbett, ό.π., σελ. 254.

²⁵⁹ Ο.π., σελ. 255.

²⁶⁰ Ο.π., σελ. 255.

²⁶¹ Ο.π., σελ. 256.

²⁶² Ο.π., σελ. 257.

²⁶³ Ο.π., σελ. 258.

αποφασίστηκε ότι έπρεπε πρώτα να οριστούν τα εγκλήματα, για τα οποία κάποιοι θα αμνηστεύονταν, ώστε να εμπεδωθεί αίσθημα δικαιοσύνης²⁶⁴.

²⁶⁴ Cobbett, ό.π., σελ. 260.

I. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΠΕΡΙ ΑΝΟΧΗΣ

Την άνοιξη του 1689 συζητήθηκαν στο *House of Commons* δύο σημαντικά νομοσχέδια, τα οποία αφορούσαν στη θρησκευτική πολιτική. Το *Comprehension Bill* και το *Bill of Indulgence*, τα οποία στόχευαν στον προσδιορισμό των ελευθεριών των *Nonconformists*. Προσπάθειες που έγιναν για την κατάργηση του *Corporation Act* του 1661 και για την απόσυρση συγκεκριμένων διατάξεων του *Test Act* του 1673 απέβησαν άκαρπες. Αφού τα νομοσχέδια συζητήθηκαν στο *Commons*, απεστάλησαν στο *House of Lords*, όπου τροποποιήθηκαν σε αρκετά σημεία. Η πλειοψηφική ομάδα των *Whigs* στο *House of Commons* επανήλθε με ένα ακόμα ριζοσπαστικότερο νομοσχέδιο, το οποίο απέδιδε επιπλέον ελευθερίες σε μεταρρυθμισμένες, εκτός της Αγγλικανικής, εκκλησίες. Αφού εν τέλει, εν μέσω διαφωνιών, οι προηγούμενες νομοθετικές προτάσεις κατέπεσαν, τα δύο Σώματα συμφώνησαν και ψήφισαν τον Μάιο το *Act for exempting Their Majesties Protestant Subjects, dissenting from the Church of England, from the Penalties of certain Laws*, το περίφημο *Toleration Act* του 1689²⁶⁵. Στη συζήτηση που έγινε στις 17 Μαΐου και οδήγησε στην ψήφιση του νόμου, βουλευτές πλαισίωσαν τον πολιτικό τους λόγο και με αναφορές σε θρησκευτικά δόγματα, χρησιμοποιώντας τα ως επιχειρήματα, ενδεικτικό του πόσο το θρησκευτικό πλαίσιο ήταν συνδεδεμένο με την ευρύτερη πολιτική. Ο Sir Henry Goodricke δήλωσε ρητά ότι όσοι δεν δέχονταν να δώσουν όρκο στον Βασιλιά, δεν έπρεπε να απολαμβάνουν επιείκειας, ενώ αναφέρθηκε στο ότι οι Quakers δεν συνέδραμαν στην άμυνα της Αγγλίας, ήταν ύποπτοι για σχέσεις με τον Καθολικισμό και ήταν γνωστό ότι είχαν υιοθετήσει ιησουϊτικές συνήθειες. Ο Paul Foley (*Whig*) χαρακτήρισε λάθος τον συλλογισμό αυτό και υπενθύμισε ότι απαγορευόταν στους Quakers να κηρύσσουν εναντίον της Εκκλησίας της Αγγλίας, ενώ ο Sir Thomas Clarges απέτρεψε τους βουλευτές να χρησιμοποιούν επιχειρηματολογία που σχετίζεται με τη φράση «σύμφωνα με τις Ιερές Γραφές», γιατί ανοιγόταν έτσι ένα τεράστιο πεδίο προστριβών. Ο John Birch επεσήμανε ότι οι Quakers στάθηκαν μαζί με το Κοινοβούλιο κατά τη διάρκεια της πρόσφατης επανάστασης και υποστήριξε ότι θα μπορούσαν να συνυπάρξουν, συν τω χρόνω, σε ευρύτερα πλαίσια²⁶⁶. Οι Quakers θα μπορούσαν να πιστεύουν σε ο,τι επιθυμούν, δήλωσε ο William Ettrick, αλλά θα έπρεπε να περιοριστεί η δυνατότητά τους να γράφουν κατά της Εκκλησίας της

²⁶⁵ Clark, *English Society 1660-1832*, ό.π., σελ. 81.

²⁶⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 263.

Αγγλίας και δεν θα έπρεπε να τους επιτραπεί να επηρεάζουν το λαό με ασάφειες και φιλονικίες²⁶⁷. Σύμφωνα με τον Sir Robert Howard, η δυσκολία στην άσκηση της θρησκευτικής πολιτικής δεν έγκειτο στο να πουν σε κάποιον «απαγορεύεται να γράψεις εναντίον του τάδε», αλλά στο να του πουν να μην πιστεύει σε αυτό. Ο Sir Thomas Clarges πρότεινε να ψηφιστεί ένας νόμος περί θρησκευτικής επιείκειας με διάρκεια ισχύος τα επτά χρόνια και να κρίνει κάποιο επόμενο κοινοβούλιο, ανάλογα με την εμπειρία που θα έχει προκύψει, ποια πολιτική θα πρέπει να ασκηθεί περαιτέρω. Με την πρόταση αυτή διαφώνησε ο Sir Robert Howard, λέγοντας ότι ,εάν ετίθετο χρονικός περιορισμός, η πολιτική επιείκειας θα ατονούσε στο πέρασμα του χρόνου και θα προκαλούνταν καχυποψία μεταξύ των *Dissenters*, ιδιαίτερα στη σκιά των όσων προηγήθηκαν και έζησαν τα περασμένα χρόνια. Ο Sir Thomas Clarges αντέδρασε, λέγοντας ότι το να υπαγορεύει η ανάγκη της στιγμής το πλαίσιο της κοινοβουλευτικής δραστηριότητας ήταν αντικοινοβουλευτικό και ότι με την πρότασή του η Εκκλησία της Αγγλίας θα διευρυνόταν²⁶⁸. Τη διαφωνία του στην πρόταση του Clarges εξέφρασε και ο Sir Henry Capel, ισχυριζόμενος ότι εάν ήταν να τεθεί χρονικός περιορισμός, τότε καλύτερα θα ήταν να μην ασκηθεί καμία πολιτική επιείκειας. Ο μόνος τρόπος να γίνουν οι *Dissenters* επικίνδυνοι, είπε, ήταν να τεθεί αυτός ο περιορισμός, ενώ ήταν γνωστό ότι επί του Ιάκωβου Β΄ είχαν γενικά καλή συμπεριφορά. Στην Ιρλανδία ήδη γινόταν λόγος για ευρεία θρησκευτική επιείκεια και ο Capel θεωρούσε απαράδεκτο που στο αγγλικό Κοινοβούλιο το θέμα δεν είχε ακόμα διευθετηθεί. Αντίθετα, ο Charles Godolphin ισχυρίστηκε ότι οι *Dissenters* θα μπορούσαν να καταχραστούν την ελευθερία που θα τους παρέχόταν και σε επτά χρόνια να έκαναν στασιαστικές κινήσεις²⁶⁹. Εν τέλει το νομοσχέδιο υπερψηφίστηκε.

Με το *Toleration Act* του 1689 περίπου μισό εκατομμύριο²⁷⁰ Άγγλοι, κανένας όμως Καθολικός, θα απολάμβαναν πιο εκτεταμένης, όχι όμως πλήρους, θρησκευτικής ανεκτικότητας. Ήταν ελεύθεροι πλέον να διατηρούν ευκτήριους οίκους και να ιδρύουν σχολεία, όμως ένα πλήθος απαγορεύσεων σχετικών με τη δημόσια ζωή συνέχισε να υφίσταται. Ως προς τους Καθολικούς της Ιρλανδίας, με τη λήξη του πολέμου γνώρισαν διώξεις, ενώ οι καθολικοί ιερείς αντικατέστησαν στην πράξη την ιρλανδική αριστοκρατία ως ηγετική ομάδα και ως σύμβολα ενότητας της ιρλανδικής

²⁶⁷ Cobbett, ό.π.,σελ. 264.

²⁶⁸ Ο.π., σελ. 265.

²⁶⁹ Ο.π., σελ. 266.

²⁷⁰ Jager, ό.π., σελ. 571.

κοινωνίας, γεγονός που συσχέτισε τον αγώνα κατά της αγγλικής εξουσίας με τον Καθολικισμό²⁷¹. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η θρησκευτική πολιτική, όπως ασκήθηκε από το 1689 και έπειτα, αν και εξασφάλισε οριστικά την ύπαρξη και το κύρος της Εκκλησίας της Αγγλίας, εντούτοις δημιούργησε συνθήκες θρησκευτικού ανταγωνισμού. Ξεκίνησε μία περίοδος έντασης του θρησκευτικού κηρύγματος από διαφορετικές θρησκευτικές ομάδες, πιο ανοιχτού και δημόσιου διαλόγου σχετικά με χριστιανικές ομολογίες, εντός ενός περιβάλλοντος θρησκευτικών διαφοροποιήσεων²⁷². Επιπλέον, οι αγγλικανοί επίσκοποι ενεπλάκησαν στις κομματικές συγκρούσεις και στήριζαν κομματικές πολιτικές. Η άμεση εμπλοκή τους στις πολιτικές και κομματικές διεργασίες οδήγησε στη σταδιακή υποχώρηση της ανεξαρτησίας τους, καθώς αυτή απορροφήθηκε σε ένα βαθμό από την πρόσδεση εκκλησιαστικών ανδρών στα πολιτικά και κομματικά παίγνια²⁷³. Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι περισσότεροι από τους επισκόπους, οι οποίοι ορίστηκαν από τον Γουλιέλμο και μετείχαν και στο *House of Lords*, ήταν υποστηρικτές των *Whigs*²⁷⁴ και είχαν στενές σχέσεις με *Dissenters*²⁷⁵. Πολλοί εξ αυτών ήταν υπέρμαχοι της θρησκευτικής ανεκτικότητας, με στόχο την αρμονική ένταξη των *Dissenters* στο πολιτικό οικοδόμημα, ει δυνατόν και την ένταξή τους στην Εκκλησία της Αγγλίας, ουσιαστικά επιδιώκοντας τον έλεγχο επί αυτών²⁷⁶. Ορισμένοι *Tories* ισχυρίζονταν πλέον ότι η Εκκλησία της Αγγλίας δεχόταν επίθεση. Η νόμιμη πλέον δράση των προτεστάντων *Nonconformists* άνθισε, τα μέλη της Εκκλησίας της Αγγλίας σταδιακά μειώνονταν, ενώ υπήρχαν ανησυχητικές επιθέσεις εναντίον της μέσω του Τύπου, καθώς μετά το 1695 οι έντυπες εκδόσεις δεν ενέπιπταν στην κρατική λογοκρισία. Επιπρόσθετη πηγή ανησυχίας αποτέλεσε το γεγονός, ότι πλέον αρκετοί *Dissenters* μετείχαν των αγγλικανικών ιερουργιών, ώστε να μπορούν να καταλαμβάνουν αξιώματα, όμως συνέχιζαν παράλληλα να μετέχουν στη λειτουργική ζωή των δικών τους ομολογιών²⁷⁷.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη της θρησκευτικής πολιτικής την ίδια περίοδο στη Σκωτία και η επίδραση σε αυτήν των αποφάσεων της Αγγλίας περί

²⁷¹ Stein & Donaded, ό.π., σελ. 10.

²⁷² Jager, ό.π., σελ. 578.

²⁷³ Ο.π., σελ. 576.

²⁷⁴ Pincus, ό.π., σελ. 423.

²⁷⁵ Ο.π., σελ. 427.

²⁷⁶ Ο.π., σελ. 429.

²⁷⁷ Borus, ό.π., σελ. 125.

ανεκτικότητας και των γενικότερων πολιτικών εξελίξεων. Εν γένει, κατά τη διάρκεια της Ένδοξης Επανάστασης και αργότερα, η Πρεσβυτεριανή Εκκλησία είχε ταχθεί υπέρ του Γουλιέλμου και η Επισκοπική Εκκλησία υπέρ του Ιάκωβου²⁷⁸. Η δεύτερη μάλιστα, η οποία χαρακτηριζόταν από το πνεύμα της μη αντίστασης έναντι των αρχών και της παθητικής υπακοής και θεωρώντας αδιαπραγμάτευτη την κληρονομική διαδοχή ως θεϊκό δικαίωμα, συνέβαλε αποφασιστικά στην ιδεολογική συγκρότηση των κινημάτων υπέρ του Ιάκωβου και των απογόνων του²⁷⁹. Ο Γουλιέλμος, θεωρώντας αρχικά ότι η Πρεσβυτεριανή Εκκλησία είχε την απόλυτη στήριξη των Σκωτσέζων, είχε εγκαταλείψει τις επαφές με τους Επισκοπικούς, γεγονός το οποίο τους απομάκρυνε έτι περαιτέρω από τον ίδιο, ενώ θορύβησε και την Εκκλησία της Αγγλίας, δεδομένου ότι δημιουργούνταν δυναμική συγκρότησης μίας έντονα αντιπολιτευτικής, θρησκευτικά και πολιτικά, κοινότητας στη Σκωτία²⁸⁰. Σύμφωνα με δήλωση του Γουλιέλμου, μια διακυβέρνηση στελεχωμένη από Πρεσβυτεριανούς ήταν η καταλληλότερη για τη Σκωτία, όμως θα ήταν καλό αυτή να συνεργάζεται και με τις υπόλοιπες ομάδες, εκφράζοντας έτσι τη στάση του περί μεγαλύτερης ανεκτικότητας, και οι μετέχοντες της Επισκοπικής Εκκλησίας θα έπρεπε να τυγχάνουν της αντίστοιχης αντιμετώπισης των *Dissenters* στην Αγγλία και να μετέχουν σε αξιώματα, εφόσον δέχονταν τους νενομισμένους όρκους²⁸¹. Ενώ η Αγγλικανική Εκκλησία επιθυμούσε ευρύτερο άνοιγμα προς τους *Dissenters*, κάτι που το 1689 αποτράπηκε λόγω διαφωνίας των *Tories*²⁸², οι Πρεσβυτεριανοί της Σκωτίας αντέδρασαν σε μέτρα περαιτέρω ανοχής έναντι της Επισκοπικής Εκκλησίας μέχρι το 1695. Αυτή η στάση αφενός έδωσε ένα επιπλέον επιχείρημα στους υποστηρικτές του Ιάκωβου, διότι οι μετέχοντες της Επισκοπικής Εκκλησίας βρίσκονταν υπό πίεση, αφετέρου ένας αριθμός εξ αυτών προσέβλεπε με ελπίδα προς τον Γουλιέλμο προσωπικά, ως αγγελιαφόρο μίας ευρύτερης ελευθερίας²⁸³. Τον χειμώνα του 1689-1690 αγγλικοί επίσκοποι μεσολάβησαν στον Γουλιέλμο υπέρ της Επισκοπικής

²⁷⁸ Tristram Clark, *The Williamite episcopalians and the Glorious Revolution in Scotland*, Records of the Scottish Church History Society, Vol. 24, No. 1, σ.σ. 35-51, Scottish Church History Society Publications, 1990, σελ. 33.

²⁷⁹ Ο.π., σελ. 34.

²⁸⁰ Clark, *The Williamite Episcopals and the Glorious Revolution in Scotland*, όπ.π., σελ. 38.

²⁸¹ Ο.π., σελ. 39.

²⁸² Ο.π., σελ. 40.

²⁸³ Ο.π., σελ. 40.

Εκκλησίας, όμως υπήρξε πλήρης επικράτηση της θέσης των Πρεσβυτεριανών, ισχυρών ήδη από τα χρόνια της Παλινόρθωσης²⁸⁴.

²⁸⁴ Clark, *The Williamite Episcopalians and the Glorious Revolution in Scotland*, ό.π., σελ. 45.

ΙΑ. ΑΝΑΣΤΟΛΗ ΤΟΥ *HABEAS CORPUS ACT*

Στις 22 Μαΐου συζητήθηκε νομοσχέδιο περί της αναστολής του *Habeas Corpus Act* (*Habeas Corpus Suspension Bill*), νόμου ο οποίος προφύλασσε τους υπηκόους από την αυθαίρετη σύλληψη και κράτησή τους. Σύμφωνα με τον βουλευτή Hampden (δεν είναι σαφές αν πρόκειται για τον Richard ή John Hampden, αμφότεροι *Whigs*), το *Habeas Corpus Act* ήταν ανάγκη να ανασταλεί για ένα διάστημα, λόγω των κινδύνων που αντιμετώπιζε η βορειοδυτική Αγγλία από οργανωμένους και επικίνδυνους Ιρλανδούς και άλλους που είχαν απελευθερωθεί από τις φυλακές. Ο Sir Robert Napier (*Tory*) ισχυρίστηκε ότι δεν έπρεπε να ανασταλεί ο νόμος, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι «αυτή την ερωμένη μας (το *Habeas Corpus Act*), εάν την αποχωριστούμε δύο φορές, θα γίνει μία κοινή πόρνη», θέλοντας να δείξει ότι, εάν ένας τόσο θεμελιώδους σημασίας νόμος ενεργοποιούνταν και αναστελλόταν επανειλημμένως, θα έχανε τη σημασία του. Την αναγκαιότητα αναστολής του νόμου υποστήριξε ο Hugh Boscawen, αναφερόμενος σε πληροφορίες που έρχονταν από τη βόρεια Αγγλία, σύμφωνα με τις οποίες κάτοικοι των συνόρων συνεργάζονταν με εξεγερμένους Σκωτσέζους. Ένα μικρό τρυπάνι, είπε, αρκεί για να σπάσει ένα φράγμα. Το ίδιο υποστήριξε και ο Sir John Lowther (*Whig*), αναφερόμενος στην ύπαρξη στρατιωτών στη βόρεια Αγγλία, οι οποίοι κινούνταν υπέρ του Ιάκωβου²⁸⁵. Αντίθετα, ο Sir Joseph Tredenham δήλωσε ότι ο μεγαλύτερος φόβος του ήταν να νομοθετηθεί από το Κοινοβούλιο οτιδήποτε θα κινούνταν εναντίον των ελευθεριών των Άγγλων. Εάν ο λαός έβλεπε ότι η κυβέρνηση δεν ήταν σταθερή στις απόψεις της, δηλαδή υπέρ της εγγύησης των πολιτικών ελευθεριών, τότε η στήριξη προς αυτήν θα ήταν χλιαρή. Εάν δεν μπορούσε να υπάρξει εμπιστοσύνη σε αυτά τα θέματα, δεν θα μπορούσε να υπάρξει ευρύτερα. Ο βουλευτής πρότεινε να παραμείνει το Κοινοβούλιο δεσμευμένο στους υπάρχοντες νόμους και να μην τους παραβεί. Ο John Birch διαφώνησε με όσους ισχυρίζονταν ότι η κυβέρνηση είχε εγκαθιδρυθεί επαρκώς και τελεσίδικα και άρα δεν χρειαζόνταν επιπλέον μέτρα προστασίας της, ενώ αντίθετα έκρινε ότι προτού βελτιωθεί η κατάσταση, θα χειρότερε. Ήδη, είπε, η γενική κατάσταση στην Αγγλία ήταν χειρότερη μίας εμπόλεμης κατάστασης και όφειλαν να αντιμετωπίσουν με οξύτητα τους εχθρούς της κυβέρνησης, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο την αναστολή του *Habeas Corpus Act* μέχρι τουλάχιστον το Νοέμβριο του 1689²⁸⁶. Ο Sir Robert

²⁸⁵ Cobbett, ό.π., σελ. 267.

²⁸⁶ Ο.π., σελ. 268.

Sawyer εκδήλωσε την ανησυχία του για το γεγονός ότι το νομοσχέδιο που συζητούνταν δεν απαιτούσε αποδείξεις, αλλά μόνο υπόνοιες παράνομης δράσης, ώστε να καταδικαστεί κάποιος. Συμπλήρωσε δε, ότι ενδεχόμενη επιστροφή του Ιάκωβου θα σήμαινε την καταστροφή της Αγγλίας. Σύμφωνα με τον William Ettrick, η καλή πίστη που είχε επιδείξει ο αγγλικός λαός απέναντι στην κυβέρνηση θα χανόταν με την ψήφιση της αναστολής του νόμου, ενώ αυτή η καλή πίστη ήταν που διασφάλιζε την ασφάλεια της κυβέρνησης. Χαρακτήρισε δε το *Habeas Corpus Act* ως την ισχυρότερη άμυνα εναντίον της καταπίεσης. Σε εντονότερους τόνους τοποθετήθηκε ο Sir Robert Cotton, ο οποίος θεωρούσε την ψήφο υπέρ της αναστολής του νόμου ως πράξη προδοσίας έναντι των ζηλευτών ελευθεριών των Άγγλων. Επεσήμανε τη διαφορά μεταξύ του ελεύθερου υπηκόου και του δούλου, λέγοντας ότι ο πρώτος είχε το προνόμιο της υπαγωγής του σε νόμους, ενώ ο δεύτερος υπόκειται σε κατά το δοκούν μεταχείριση. Για αιώνες, συμπλήρωσε, δεν είχε κατατεθεί στο Κοινοβούλιο αντίστοιχη πρόταση, που να καταπατά τις ελευθερίες, ενώ ζήτησε η ισχύς του νόμου να μην ανασταλεί ούτε για μία ώρα²⁸⁷. Ανάλογα τοποθετήθηκε ο βουλευτής Roberts, θεωρώντας ότι με την αναστολή της ισχύος του νόμου η κυβέρνηση πρακτικά θα αποκτούσε την νομιμοποιημένη εξουσία να αυθαιρετεί και όλες οι ελευθερίες θα αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο αναστολής τους. Ο John Hawles, υπέρ της προταθείσας αναστολής, ισχυρίστηκε ότι η αναστολή του νόμου ήταν κατάλληλη για περιόδους, όπως η τρέχουσα, κατά τις οποίες υπήρχαν εσωτερικοί και εξωτερικοί εχθροί. Αναγνώρισε την κρισιμότητα του γεγονότος, ότι για μία τέτοια ενέργεια απαιτούνταν πλέον πράξη του Κοινοβουλίου και όχι κάποια αυθαίρετη κυβερνητική ή βασιλική απόφαση. Η αναστολή θα γινόταν νόμιμα και για περιορισμένο χρονικό διάστημα, σε αντίθεση με παλαιότερες εμπειρίες. Ο Sir Christopher Musgrave θα καταψήφισε, καθώς έκρινε ότι οι υφιστάμενοι νόμοι κατά των παρανόμων και των επαναστατών ήταν επαρκείς για την αντιμετώπισή τους. Την χαρά του για την ανησυχία και το ενδιαφέρον που εκδήλωναν οι βουλευτές για μία τόσο σημαντική απόφαση εκδήλωσε ο Sir Henry Capel, συμπληρώνοντας ότι έπρεπε να προσφέρουν στην κυβέρνηση την απαραίτητη ευελιξία ενώπιον των υφιστάμενων κινδύνων, στηρίζοντας την αναστολή του *Habeas Corpus*²⁸⁸. Ο Sir Thomas Clarges χαρακτήρισε το προτεινόμενο νομοσχέδιο ως το πιο αντίθετο στη λογική και το πιο καταστροφικό που είχε κατατεθεί σε κοινοβούλιο και δήλωσε ότι δεν έπρεπε

²⁸⁷ Cobbett, ό.π., σελ. 269-270.

²⁸⁸ Ο.π., σελ. 270.

λόγω παροδικών αναγκαιοτήτων να προβούν στην αναστολή²⁸⁹. Κατά τη συζήτηση έγιναν γνωστές αναφορές από την Ιρλανδία, σύμφωνα με τις οποίες κάποιοι στρατιώτες που είχαν σταλεί από την αγγλική κυβέρνηση είχαν μεταστραφεί υπέρ του Ιάκωβου, γεγονός ιδιαίτερα ανησυχητικό για το Κοινοβούλιο²⁹⁰, δεδομένου του γεγονότος ότι στα τέλη Μαΐου ολόκληρη η Ιρλανδία, εκτός από τις πόλεις Londonderry και Enniskillen στον ιρλανδικό βορρά, βρίσκονταν στα χέρια των Ιακωβιτών, των υποστηρικτών του Ιάκωβου²⁹¹. Στη συνεδρίαση της 25^{ης} Μαΐου, όπου συνεχίστηκε η συζήτηση, ο Charles Godolphin (*Tory*) επεσήμανε ότι λίγο καιρό πριν, επί Ιάκωβου, το Κοινοβούλιο κατήγγειλε την κυβέρνηση για αυθαιρεσίες και ότι τώρα τα ίδιο κινούνταν προς την κατεύθυνση εγκαθίδρυσης δια νόμου αυθαίρετης κυβέρνησης. Ο Sir Christopher Musgrave ανέφερε ότι υπήρχαν ταραχές, όμως η Αγγλία διέθετε καλό στόλο και καλούς αξιωματικούς και ότι ήταν δυνατό η χώρα να προστατευθεί από ξένους εχθρούς. Οι μόνοι που δικαιολογημένα θα μπορούσαν να δημιουργούν φόβο ήταν οι Καθολικοί εντός της χώρας, οι οποίοι δεν είχαν ακόμη εξουδετερωθεί, όμως και αυτός ο κίνδυνος μπορούσε να αντιμετωπιστεί από τον υπάρχοντα στρατό, και έτσι δεν υπήρχε λόγος να ψηφιστεί το προτεινόμενο νομοσχέδιο²⁹². Επιπλέον διαφωνούσε με την προοπτική να γίνονται δεκτές καταγγελίες εδραιωμένες μόνο σε υποψίες. Η ύπαρξη δε προηγούμενης πολιτικής συνεννόησης με το γειτονικό βασίλειο (Σκωτία), ότι θα απολάμβανε και αυτό την προστασία του *Habeas Corpus* στον ίδιο βαθμό με την Αγγλία, θα δημιουργούσε περαιτέρω προβλήματα. Η Σκωτία βρισκόταν και εκείνη σε πολεμικό αναβρασμό και θα ήταν επικίνδυνο να δοθεί η εντύπωση ότι δεν θα τηρούνταν τα υπεσχημένα, δηλαδή η οριστική καθιέρωση του *Habeas Corpus*²⁹³. Ο Hugh Boscawen ισχυρίστηκε ότι η πρόταση νόμου απείχε πολύ από το να υποβαθμίσει το αγγλικό Κοινοβούλιο στο επίπεδο του αντίστοιχου της Γαλλίας, όπου ο μονάρχης έπραττε κατά την επιθυμία του και εν πολλοίς ανεξέλεγκτος, ενώ αντίθετα στην Αγγλία η διαδικασία εποπτευόταν από τη νομοθετική εξουσία και μάλιστα η αναστολή θα ίσχυε για μικρό χρονικό διάστημα²⁹⁴. Ο νόμος εν τέλει υπερψηφίστηκε.

²⁸⁹ Cobbett, ό.π.,σελ. 271.

²⁹⁰ Ο.π., σελ. 272.

²⁹¹ Pincus, ό.π., σελ. 269.

²⁹² Cobbett, ό.π., σελ. 274.

²⁹³ Ο.π., σελ. 275.

²⁹⁴ Ο.π., σελ. 276.

ΙΒ. ΣΥΝΕΧΙΣΗΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Μια ιδιαίτερη στιγμή στο Κοινοβούλιο απετέλεσε η αίτηση που απηύθυνε σε αυτό ο Titus Oates και συζητήθηκε στις 23^{ης} Μαΐου. Ο Oates ήταν ένα από τα πρόσωπα που σημάδεψαν την κρίση της *Παπιστικής Συνωμοσίας* του 1678, καθώς ήταν εκείνος που είχε προσφέρει τα ψεύτικα στοιχεία και τις ψευδείς μαρτυρίες, οι οποίες πυροδότησαν την κρίση. Επί Ιάκωβου Β΄ είχε φυλακισθεί και βασανισθεί και τώρα αιτούνταν τόσο την αποφυλάκισή του, όσο και χρηματική υποστήριξη για να ανταπεξέλθει σε διάφορα προβλήματα υγείας που προέκυψαν από τον εγκλεισμό και βασανισμό του²⁹⁵. Η αίτησή του αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία σε μία περίοδο κατά την οποία το Κοινοβούλιο συζητούσε περί της γενικής αμνηστίας και των εξαιρέσεών της, δεδομένου ότι έπρεπε να κριθεί ως καταδικασμένος για ψευδορκία και ψευδομαρτυρία. Επιπλέον, η αντιμετώπιση του Oates, δεδομένης της εμπλοκής του στην *Παπιστική Συνωμοσία*, θα μπορούσε να ενεργοποιήσει συγκεκριμένα ανακλαστικά τόσο εντός της Εκκλησίας της Αγγλίας και του ρωμαιοκαθολικού κόσμου, όσο και στο *House of Lords*, το οποίο είχε ταχθεί κατά της απαλλαγής του. Εν τέλει το *House of Commons* αποφάσισε σε επόμενη συνεδρίαση την ακύρωση των καταδικαστικών αποφάσεων που είχαν επιβληθεί στον Oates ως σκληρών και παρανόμων²⁹⁶.

Το *House of Commons* αποφάσισε στις 23 Μαΐου σχετικά με το ποιοι θα εξαιρούνταν από την αμνηστία που θα παρείχε το *Bill of Indemnity*. Συγκεκριμένα εξαιρούνταν όσοι στην πράξη είχαν ακυρώσει την ισχύ των νόμων (δικαστικοί, βασιλικοί σύμβουλοι κ.ά.), όσοι είχαν καταδιώξει τους Επτά Επισκόπους (οι Επίσκοποι που είχαν αρνηθεί το 1688 να αναγνώσουν δημοσίως τη διακήρυξη του Ιάκωβου περί επιείκειας), όσοι μετείχαν στις δράσεις της Εκκλησιαστικής Επιτροπής που είχε εγκαθιδρύσει ο Ιάκωβος, όσοι συνέβαλαν στην αυθαίρετη συλλογή χρημάτων χωρίς κοινοβουλευτική άδεια, όσοι μετείχαν στη διατήρηση μόνιμου στρατού σε περίοδο ειρήνης χωρίς προηγούμενη κοινοβουλευτική συγκατάθεση, όσοι επέβαλαν παράνομα ποινές και υπέρογκα χρηματικά πρόστιμα και, τέλος, συγκεκριμένοι σύμβουλοι των Καρόλου Β΄ και Ιάκωβου Β΄²⁹⁷.

²⁹⁵ Cobbett, ό.π., σελ. 277.

²⁹⁶ Ο.π., σελ. 296.

²⁹⁷ Ο.π., σελ. 278.

Την 1^η Ιουνίου διεξήχθη συζήτηση σχετική με την ανεπαρκή προστασία και στήριξη του Londonderry, σημαντικής πόλης της βόρειας Ιρλανδίας. Ο φόβος για τις εξελίξεις στο νησί ήταν έκδηλος και συμπυκνώθηκε στη δήλωση του Sir William Leveson Gower (*Tory*), ο οποίος ισχυρίστηκε ότι εάν η Ιρλανδία χανόταν, θα ακολουθούσε η Αγγλία. Η συζήτηση εστίασε σε επιχειρησιακά και διαχειριστικά λάθη που είχαν συντελεστεί στο μέτωπο της Ιρλανδίας και αναγνωρίστηκε η ανάγκη δημιουργίας ειδικής επιτροπής²⁹⁸. Το Σώμα αποφάσισε να συγκροτηθεί αυτή η επιτροπή, η οποία ως κύριο έργο θα είχε τη διεξαγωγή έρευνας σχετικής με τις καθυστερήσεις που είχαν παρατηρηθεί στην αποστολή βοήθειας προς την Ιρλανδία²⁹⁹.

Η συζήτηση για το *Bill of Indemnity* συνεχίστηκε στις 3 και 4 Ιουνίου και το ζήτημα της αμνηστίας σχετιζόταν άμεσα με τις ευρύτερες πολεμικές εξελίξεις. Ο John Grobham Howe δήλωσε ότι ο αγγλικός στόλος εκείνη την περίοδο δεν ήταν ανεπτυγμένος στα θαλάσσια μέτωπα, ενώ ο αντίστοιχος γαλλικός βρισκόταν σε κίνηση. Συμπλήρωσε ότι έπρεπε όσοι ήταν σύμβουλοι του Ιάκωβου και βρίσκονταν ακόμα σε θέσεις συμβούλων κοντά στον Γουλιέλμο να απομακρυνθούν, καθώς δεν ήταν κατάλληλοι για σύμβουλοι, υπονοώντας ότι εκείνοι ευθύνονταν για τα προβλήματα στη διεξαγωγή του πολέμου. Ο Sir John Guise (*Whig*) συμπλήρωσε ότι ενώ οι Ολλανδοί συνέδραμαν στον αγώνα με ολόκληρες νηοπομπές, οι Άγγλοι δεν είχαν καμία ανεπτυγμένη³⁰⁰. Ο Sir William Williams, επανερχόμενος στο ζήτημα της αμνηστίας, δήλωσε ότι υπήρχε κίνδυνος, λόγω της πολιτικής συγκεκριμένων προσώπων που βρίσκονταν στην κυβέρνηση, να ομοιάσει το αγγλικό Κοινοβούλιο στο αντίστοιχο γαλλικό και να καταλήξει να εγκρίνει χρήματα κατά κυβερνητική εντολή³⁰¹. Ακολούθησε συζήτηση σχετικά με το εάν θα μπορούσε η αμνήστευση κάποιου προσώπου να οδηγηθεί σε έφεση ενώπιον του Βασιλιά ή δικαστηρίων και αποφασίστηκε ότι η απόφαση αμνήστευσης δεν θα μπορούσε να εφεσιβληθεί³⁰². Η συζήτηση συνεχίστηκε στις 12 Ιουνίου. Ο John Birch αναφέρθηκε στο Κοινοβούλιο που διαχειρίστηκε την *Παπιστική Συνωμοσία* και πρότεινε να ξεχαστούν όσα λάθη έγιναν τότε και να αποδοθεί ευχαριστία προς τον Θεό, επειδή τότε δεν εξελίχθηκαν τα πράγματα χειρότερα, υπονοώντας προφανώς το ενδεχόμενο ενός εμφυλίου. Ο Sir

²⁹⁸ Cobbett, ό.π., σελ. 281.

²⁹⁹ Ο.π., σελ. 284.

³⁰⁰ Ο.π., σελ. 285.

³⁰¹ Ο.π., σελ. 286.

³⁰² Ο.π., σελ. 289.

Thomas Clarges αναγνώρισε ότι το προαναφερθέν Κοινοβούλιο έπραξε πολλά υπέρ του Προτεσταντισμού, όμως το μεγάλο του λάθος ήταν ότι ήταν γεμάτο με ανθρώπους που στηρίζονταν στην Αυλή και εξέφρασε την ελπίδα ότι αυτό δεν θα ξανασύμβαινε. Ο Sir John Maynard υπερθεμάτισε, λέγοντας ότι δεν θα έπρεπε να δίνουν αναφορά σε κανέναν εκτός του Κοινοβουλίου, για ό,τι συμβαίνει εντός του Κοινοβουλίου³⁰³. Ακολούθως έγιναν πολλές αναφορές στο Κοινοβούλιο της περιόδου του Ιάκωβου. Ο Charles Godolphin δήλωσε ότι δεν μπορούσε να δικαιολογήσει ο,τιδήποτε έκανε εκείνο το Κοινοβούλιο, αλλά αναγνώριζε ότι υπερασπίστηκε τον Προτεσταντισμό και κατέστειλε δύο εξεγέρσεις και δεν θα επιθυμούσε τα μέλη του να ερευνηθούν για τις πράξεις τους. Αντίθετα, ο Sir William Williams πρότεινε να ερευνηθούν, όπως θα έπρεπε να ερευνάται κάθε κοινοβούλιο, όπως και το τρέχον. Ο John Grobham Howe δήλωσε ότι για να είναι ισχυρό το νέο πολιτικό οικοδόμημα, ήταν απαραίτητα τα καινούργια θεμέλια και για αυτό θα πρότεινε να εξαιρεθούν λίγοι από τη γενική αμνηστία³⁰⁴. Στην αναφορά του Sir John Guise σε συγκεκριμένη δίκη, όπου οι δικαστές είχαν λειτουργήσει εκτός νόμου και για αυτό το λόγο θα έπρεπε να εξαιρεθούν της αμνηστίας και να τιμωρηθούν παραδειγματικά, ο Howe απάντησε ότι οι δικαστές ήταν απλά όργανα μίας πολιτικής και ότι η εξαίρεση από την αμνηστία θα έπρεπε να αφορά εκείνους που τους συμβούλευαν να πράξουν παράνομα, εννοώντας υψηλά ιστάμενους πολιτικούς και βασιλικούς συμβούλους. Πλησίον της άποψης αυτής κινήθηκε ο Marquis του Winchester, ο οποίος πρότεινε να εξεταστούν ένας προς έναν όλοι όσοι είχαν υπάρξει σύμβουλοι του Ιάκωβου και να κρίνουν ανά περίπτωση τη χορήγηση αμνηστίας, κάτι που θα ήταν σύμφωνο με την αρχική διακήρυξη του Γουλιέλμου, στην οποία γινόταν λόγος για τους κακούς συμβούλους του Ιάκωβου. Ο Sir Thomas Lee συμφώνησε, ότι οι σύμβουλοι έπρεπε να εξεταστούν ο καθένας ξεχωριστά και όχι ως σύνολο³⁰⁵. Κατόπιν μακράς συζήτησης σχετικά με το ποιοι δικαστικοί θα εξετάζονταν, ώστε να τους αποδοθούν κατηγορίες ή αμνηστία, ο Thomas Coningsby (*Whig*) ανέφερε ότι το *Bill of Indemnity* αποκαλείτο πλέον «ένα φάντασμα που περπατά», καταδεικνύοντας έτσι το πόσο είχε καθυστερήσει η λήψη αποφάσεων σε σχέση με την αμνηστία. Εν τέλει πρόταση για δημιουργία επιτροπής

³⁰³ Cobbett, ό.π., σελ. 297.

³⁰⁴ Ο.π., σελ. 298.

³⁰⁵ Ο.π., σελ. 299.

που θα εξέταζε τα ανωτέρω ζητήματα κατανηφίστηκε και το *House of Commons* αποφάσισε να κληθούν προς εξέταση συγκεκριμένοι δικαστές³⁰⁶.

Στις 13 Ιουνίου διεξήχθη συζήτηση σχετική με διακήρυξη του Ιάκωβου, ο οποία είχε δημοσιευτεί εκείνες τις μέρες. Πριν αναγνωστεί η διακήρυξη στο Κοινοβούλιο, ο βουλευτής Hampden επεσήμανε ότι υπήρχαν κι άλλοι τρόποι να καταστρέψει κανείς μία κυβέρνηση, εκτός του να εγείρει στρατούς. Το Κοινοβούλιο όφειλε να είναι σε θέση να χαρακτηρίζει προδοσία, ό,τι ισοδυναμούσε με προδοσία, εννοώντας τη σύνταξη και κυκλοφορία τέτοιων διακηρύξεων. Η διακήρυξη του Ιάκωβου έκανε αναφορά σε κάποιους, χωρίς να κατονομάζει, οι οποίοι λόγω προσωπικής φιλοδοξίας δεν ενδιαφέρονταν για το ότι οδηγούσαν το βασίλειο στη σκλαβιά. Ο Ιάκωβος υποστήριξε ότι με την άφιξή του στην Ιρλανδία μπόρεσε να αναδείξει τα λάθη τους και να αποδείξει ότι κύριο μέλημά του ήταν η προστασία των προτεσταντών υπηκόων του, η υπεράσπιση της θρησκείας τους και η εξασφάλιση των περιουσιών και των ελευθεριών τους, δεδομένης της τοποθέτησης από τον ίδιο πιστών σε αυτόν Προτεσταντών σε θέσεις ευθύνης³⁰⁷. Ακολούθως ισχυρίστηκε ότι όλοι οι *Dissenters* που βρίσκονταν υπό την εξουσία του απολάμβαναν ελευθερία συνείδησης χωρίς να δεινοπαθούν, ενώ εγγυάτο την απόδοση πλήρους αμνηστίας, εφόσον επέστρεφε στην Αγγλία. Την ευθύνη για τη συνέχιση της σύγκρουσης και τον θάνατο ανθρώπων την απέδιδε αποκλειστικά στους αντιπάλους του³⁰⁸. Η διακήρυξη συντάχθηκε στις 18 Μαΐου στο Δουβλίνο και την υπέγραψε ο Ιάκωβος ως νόμιμος βασιλιάς, αναφέροντας ότι βρίσκεται στο πέμπτο έτος της βασιλείας του. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η αναφορά του Ιάκωβου σε ευρύτατη ουσιαστικά παραχώρηση θρησκευτικής ελευθερίας, αποτυπώνει την τάση που υπήρχε στην πολιτική ρητορική ορισμένων ομάδων να επιδιώκεται πλειοδοσία ως προς το θέμα της θρησκευτικής ανεκτικότητας, ώστε ο πολιτικός αντίπαλος να εμφανίζεται ως μη ανεκτικός³⁰⁹.

Μετά την ανάγνωση της διακήρυξης, ο William Garraway (*Whig*) δήλωσε ότι το Κοινοβούλιο διέθετε ονόματα ανθρώπων, οι οποίοι διακινούσαν αντίτυπά της. Σε περίπτωση που θα υπήρχε νομοθετική πρόνοια εναντίον τέτοιων πράξεων, θα μπορούσαν οι διώξεις να ξεκινήσουν από αυτά τα πρόσωπα, κάτι που ήλπιζε ότι θα δημιουργούσε μεγάλο φόβο μεταξύ των υποστηρικτών του Ιάκωβου και θα είχε

³⁰⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 302.

³⁰⁷ Ο.π., σελ. 302.

³⁰⁸ Ο.π., σελ. 304.

³⁰⁹ Jager, ό.π., σελ. 590.

πρακτικό αποτέλεσμα. Ο Sir William Williamsείπε ότι δεν ήταν απαραίτητα τα ονόματα για να ασκηθούν διώξεις, αλλά αρκούσαν οι περιγραφές των προσώπων. Ο Sir John Maynard ζήτησε την άμεση επιβολή ποινών, κατά τα νόμιμα, και όχι χρονοβόρες διαδικασίες, δεδομένου ότι η διάδοση της διακήρυξης αποτελούσε πράξη εσχάτης προδοσίας. Το να απαγγελθούν άμεσα κατηγορίες και να επιβληθούν άμεσα ποινές βρήκε σύμφωνο τον Sir Thomas Clarges λόγω της επικινδυνότητας των στιγμών. Αντίθετα, οι βουλευτές Sir Robert Roward και Sir Henry Capel ζήτησαν να μην υιοθετηθούν έκτακτες και γρήγορες διαδικασίες, ώστε να εξασφαλιστεί η ορθότητα της διαδικασίας και των αποφάσεων. Εν τέλει το Σώμα αποφάσισε ότι όσοι διέδιδαν τη διακήρυξη θα κατηγορούνταν για εσχάτη προδοσία³¹⁰.

Στις 14 Ιουνίου κλήθηκαν προς εξέταση από το Κοινοβούλιο δικαστικοί, οι οποίοι είχαν κατηγορηθεί για την εφαρμογή στο παρελθόν της «dispensing power», ότι εφαρμόσαν δηλαδή παράνομα το βασιλικό προνόμιο της απαλλαγής ατόμων ή ομάδων από την ισχύ ορισμένων νόμων³¹¹. Ορισμένοι δικαστές είχαν εφαρμόσει αυθαίρετα τη βασιλική αυτή προνομία, ενώ άλλοι, αρνούμενοι να την εφαρμόσουν, είχαν διωχθεί κατά τη βασιλεία του Ιάκωβου. Σε επόμενες συνεδριάσεις κρίθηκε εάν οι εν λόγω δικαστικοί θα συμπεριλαμβάνονταν στη γενική αμνηστία ή όχι.

Την ίδια ημέρα το *House of Commons* εξέδωσε ανακοίνωση προς τον Γουλιέλμο, σχετική με τους ιρλανδούς Προτεστάντες. Σύμφωνα με την ανακοίνωση, οι προτεστάντες γαιοκτήμονες και αριστοκράτες της Ιρλανδίας είχαν εκτεθεί σε μεγάλα δεινά, λόγω του ζήλου τους για τον Προτεσταντισμό, της υπηρεσίας τους προς τον Γουλιέλμο, της αγάπης τους προς το έθνος και του ενδιαφέροντος της Αγγλίας για την Ιρλανδία και ήταν οι μόνοι από τους Προτεστάντες που είχαν καταστραφεί από την πρόσφατη επανάσταση (αναφέρεται ως «late happy Revolution»). Το Κοινοβούλιο προέτρεπε να ενταχθούν αυτοί οι Προτεστάντες στον τοπικό στρατό, ενώ όσοι δεν ήταν σε θέση να υπηρετήσουν στρατιωτικά, θα έπρεπε να τοποθετηθούν σε πολιτικές θέσεις. Θα έπρεπε επιπρόσθετα να τους δοθεί επιπλέον χρηματική επιχορήγηση και να υπάρξει σταθερή πλέον χρηματοδότηση προς αυτούς³¹². Τέλος, το Κοινοβούλιο πρότεινε στον Γουλιέλμο να απευθύνει έκκληση σε όσους Προτεστάντες και Καθολικούς είχαν εγκαταλείψει το νησί να επιστρέψουν και

³¹⁰ Cobbett, ό.π., σελ. 305.

³¹¹ Ο.π., σελ. 308.

³¹² Ο.π., σελ. 314.

να δημεύσει τις περιουσίες όσων δεν θα ανταποκρίνονταν σε αυτή την έκκληση, προς ανακούφιση του συνόλου³¹³.

Στις 18 Ιουνίου το *House of Lords* απέστειλε στο *House of Commons* προς συζήτηση σχέδιο ανακοίνωσης προς τον Γουλιέλμο, σχετικής με την εξασφάλιση της στρατιωτικής προστασίας ορισμένων νήσων. Συγκεκριμένα, στην ανακοίνωση αναγνωρίζεται η σπουδαιότητα των νησιών Isle of White, Guernsey και Jersey, τα οποία βρίσκονται μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας, ο μεγάλος κίνδυνος που αντιμετώπιζαν λόγω του πολέμου με τη Γαλλία, και ζητείται η αποστολή σε αυτά στρατού και προμηθειών³¹⁴. Επίσης, το Κοινοβούλιο ζητούσε την επικύρωση νομοθετικής πράξης, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε οι Καθολικοί που βρίσκονταν στην Αγγλία να περιορίσουν τις μετακινήσεις τους σε ακτίνα τριών μιλίων από τις οικείες τους, να αφοπλιστούν, να παραδώσουν τα άλογά τους και να ελεγχθεί κατά πόσο Προτεστάντες κατέχουν προσωρινά οπλισμό ή άλογα που ανήκαν στην πραγματικότητα σε Καθολικούς. Όλα αυτά ήταν ανάγκη να γίνουν άμεσα³¹⁵. Στη συζήτηση που ακολούθησε επί της πρότασης του *House of Lords*, ο William Garraway τάχθηκε κατά, λέγοντας ότι η έκκληση αυτή προκαλούσε την εντύπωση ότι ο Γουλιέλμος λειτουργούσε ακόμα ως *Statdholder* της Ολλανδίας και όχι ως βασιλιάς της Αγγλίας, και ότι δεν είχε αντίληψη της αγγλικής πραγματικότητας. Εξίσου κατά τάχθηκε ο Sir Joseph Tredenham, διότι θεωρούσε ότι δεν ήταν αποδεκτό μέσω της ανακοίνωσης αυτής να φανερωθεί δημόσια η αδύναμη θέση στην οποία βρισκόταν η κυβέρνηση. Ο Sir Christopher Musgrave θεώρησε ότι η συγκεκριμένη ανακοίνωση ήταν βαρύνουσας σημασίας και υπενθύμισε ότι ήταν προϊόν εργασίας επιτροπής του *House of Lords* και ότι δεν ήταν σύνηθες να διαχειρίζεται το *House of Commons* ζητήματα επί τη βάση της όποιας εμπιστοσύνης έναντι των λόρδων. Πρότεινε να υπάρξει πρώτα ενημέρωση των βουλευτών σχετικά με τα ζητήματα που θίγονταν στην ανακοίνωση και κατόπιν να λάμβαναν αποφάσεις. Ο Sir Henry Goodricke ενημέρωσε το Σώμα ότι ο αγγλικός στόλος κινούνταν εκείνη τη στιγμή προς τη Βρέστη (βορειοδυτική Γαλλία) και ότι δεν υπήρχαν επαρκή μέσα για να σταλεί στρατός στα νησιά, ενώ εάν δεν γινόταν αυτό άμεσα, θα βρίσκονταν ενώπιον τεράστιου κινδύνου³¹⁶. Η ανάγκη περαιτέρω χρηματοδότησης του στόλου

³¹³ Cobbett, ό.π., σελ. 315.

³¹⁴ Ο.π., σελ. 329.

³¹⁵ Ο.π., σελ. 330.

³¹⁶ Ο.π., σελ. 330.

απασχόλησε τη συνέλευση. Ο John Grobham Howe ισχυρίστηκε ότι εάν υπήρχαν αρκετά ολλανδικά πλοία στη διάθεσή τους, τότε το αίτημα προς τον Γουλιέλμο δεν θα είχε νόημα. Την ανάγκη να δρα ο στόλος όχι μόνο σε πολεμικές επιχειρήσεις, αλλά και ως προστάτης των εμπορικών θαλάσσιων οδών, επεσήμανε ο Sir John Elwill (*Whig*), και ότι έπρεπε να δημιουργηθούν νηοπομπές συνοδείας των εμπορικών πλοίων. Αναφέρθηκε επίσης στις εκτεταμένες οχυρώσεις και προετοιμασίες που γίνονταν στη Γαλλία και ότι αυτές ήγειραν τον φόβο μίας ενδεχόμενης απόβασης στην Αγγλία. Ο κίνδυνος αυτός γινόταν εντονότερος, δεδομένης της ανεπάρκειας της αγγλικής πολιτοφυλακής και της κακής κατάστασης στην οποία βρισκόταν το Pendennis Castle, σημαντικό αμυντικό οχυρό στη νοτιοδυτική Αγγλία, το οποίο θα ήταν εύκολος στόχος σε περίπτωση γαλλικής ή ιρλανδικής επίθεσης³¹⁷. Ο John Birch αναφέρθηκε στην ανάγκη συλλογής πληροφοριών σχετικά με το πόσα πλοία μπορούσαν να διατεθούν, κατάλληλα ή ακατάλληλα, ενώ ο Sir John Maynard υποστήριξε ότι έπρεπε να γίνει έλεγχος ως προς την επάρκεια των πληρωμάτων, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι μέχρι πρότινος, για να καλυφθούν θέσεις αξιωματικών στα πλοία, αρκούσε να απαντηθεί η ερώτηση εάν κάποιος ήταν άνθρωπος του Θεού και κατόπιν αναλάμβανε ή όχι μία θέση, όμως αυτό δεν ήταν πλέον αρκετό. Το ζήτημα του αιτήματος προς τον Γουλιέλμο παραπέμφθηκε σε επιτροπή³¹⁸.

Στις 19 Ιουνίου το *House of Commons* επανήλθε στο θέμα του προσδιορισμού της βασιλικής διαδοχής, ενώ είχε προηγηθεί διαφωνία με το *House of Lords* ως προς το εάν ο οίκος του Ανόβερου και συγκεκριμένα η προτεστάντισσα πριγκίπισσα Σοφία έπρεπε να οριστεί ως διάδοχος. Ο Sir John Lowther (*Whig*) πρότεινε να μην οριστεί ως διάδοχος, δεδομένου ότι στο πέραςμα του χρόνου γίνονται επαναστάσεις και αλλαγές που ενδεχομένως να έκαναν αυτήν την επιλογή προβληματική, ενώ δεν μπορούσε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο της μεταστροφής της εν λόγω πριγκίπισσας στον Καθολικισμό. Την επάρκεια των περιορισμών που είχαν ήδη τεθεί ως προς τη διαδοχή στήριξε ο Sir Rowland Gwynn (*Whig*), ενώ αντίθετα ο William Sacheverell ρώτησε εάν ήταν πρόθεση του Κοινοβουλίου να βρεθούν στον θρόνο Καλβινιστές ή Λουθηρανοί, όπως θα μπορούσε να συμβεί βάσει του ό,τι είχε αποφασιστεί μέχρι τη

³¹⁷ Cobbett, ό.π., σελ. 331.

³¹⁸ Ο.π., σελ. 332.

στιγμή εκείνη, οι οποίοι θα αρνούσαν τις ιερουργίες της Εκκλησίας της Αγγλίας. Η συζήτηση δεν κατέληξε σε απόφαση³¹⁹.

Εμβόλιμα στις τρέχουσες συνεδριάσεις έγινε ενημέρωση του *House of Commons*, κατ' εντολή του Γουλιέλμου, σχετικά με την ανεύρεση εγγράφων, τα οποία είχαν προδοτικό περιεχόμενο. Τα έγγραφα αυτά βρέθηκαν στην κατοχή ατόμων, τα οποία έπλεαν με κλεμμένο πλοίο από το Liverpool προς την Ιρλανδία. Ο John Grobham Howe δήλωσε ότι ήταν καιρός για δράση και ότι πολλοί πρώην αξιωματούχοι του Ιάκωβου βρίσκονταν ακόμα εν ενεργεία, επισημαίνοντας την ανάγκη απομάκρυνσής τους λόγω του κινδύνου που ενδεχομένως αποτελούσαν³²⁰. Ο Richard Hampden ανέφερε ότι ο Γουλιέλμος θεωρούσε τα έγγραφα αυτά μεγάλης σημασίας, καθώς αφορούσαν σε συνωμοσία και εισβολή κατά της Αγγλίας, ενώ θα έπρεπε να οργανωθεί καλά η πολιτοφυλακή και να δοθεί στον Βασιλιά οποιαδήποτε ενίσχυση χρειαζόταν. Ακολούθησαν διαφωνίες σχετικά με το εάν οι χρηματικές χορηγίες που είχαν εγκριθεί από το Κοινοβούλιο για τις πολεμικές δραστηριότητες υπόκειντο σε καλή ή όχι διαχείριση. Ο John Grobham Howe επεσήμανε ότι δεν υπήρχε επαρκής δράση κατά των Καθολικών και ότι γινόταν κακοδιαχείριση. Συμπλήρωσε ότι όποιος είχε ισχυριστεί ότι ο Ιάκωβος «δεν είχε παραιτηθεί του θρόνου» και ότι «ο θρόνος δεν είναι κενός», αναφερόμενος σε τοποθετήσεις πολιτικών και βασιλικών συμβούλων που είχαν γίνει κατά την ευαίσθητη περίοδο της μετάβασης προς τη βασιλεία του Γουλιέλμου, δεν ήταν άξιος εμπιστοσύνης και ήταν ακατάλληλος για σύμβουλος του Γουλιέλμου. Το βασιλικό συμβούλιο, κατέληξε, περιελάμβανε πρόσωπα ακατάλληλα³²¹. Ακολούθησε συζήτηση που αφορούσε στην οικονομική διαχείριση του πολέμου, στην οποία αντέδρασε ο John Smith (*Whig*), λέγοντας ότι ενώ έγινε γνωστό ότι υφίσταται συνωμοσία, περιέργως η συζήτηση περιστράφηκε και πάλι περί του θέματος της χρηματοδότησης. Οι Καθολικοί μετείχαν όλοι στη συνωμοσία, είπε, και ορισμένοι Προτεστάντες συντάσσονταν με αυτούς. Μεγαλύτερη αυστηρότητα έναντι των Καθολικών ήταν απαραίτητη και, εάν χρειαζόταν, θα έπρεπε να δημευτούν οι περιουσίες τους³²². Ο Sir William Williams ανέφερε ότι η Αγγλία διέθετε επάρκεια ανδρών και χρημάτων και ότι αυτό που απουσίαζε ήταν η σωστή διαχείρισή τους. Για τη θεραπεία του προβλήματος πρότεινε

³¹⁹ Cobbett, ό.π., σελ. 339.

³²⁰ Ο.π., σελ. 341.

³²¹ Ο.π., σελ. 342.

³²² Ο.π., σελ. 343.

τη σύσταση κοινής επιτροπής των *House of Commons* και *House of Lords*, η οποία θα εξέταζε και θα αναλάμβανε διαχειριστικά ζητήματα. Ο William Garraway αναγνώρισε το διαχειριστικό πρόβλημα, θέτοντας παράλληλα το ερώτημα με τίνος την εντολή ή άδεια είχαν επιστραφεί άλογα σε Καθολικούς, ενώ αυτό δεν αποτελούσε Κοινοβουλευτική πολιτική. Στηλίτευσε επίσης την προηγούμενη πρόταση του Sir William Williams, λέγοντας ότι δεν είχε προταθεί ξανά κάτι ανάλογο, να αναλάβει δηλαδή το Κοινοβούλιο, μέσω της κοινής επιτροπής, διαχειριστικές αρμοδιότητες οι οποίες βρίσκονταν ξεκάθαρα εντός της βασιλικής δικαιοδοσίας. Ο John Birch αναφέρθηκε στον κίνδυνο απώλειας δέκα χιλιάδων στρατιωτών, οι οποίοι βρίσκονταν στην Ιρλανδία. Ο Ιάκωβος, ισχυρίστηκε, δεν διέθετε μεγάλη στρατιωτική δύναμη, όμως εάν δεν έστελναν επιπλέον άνδρες στην Ιρλανδία, το νησί θα μπορούσε να χαθεί και δεν θα ήταν δυνατόν να ανακτηθεί. Στο τέλος της συζήτησης, το *House of Commons* αποφάσισε να απευθύνει στον Γουλιέλμο τις εξής προτάσεις: έπρεπε άμεσα να γίνουν συλλήψεις Καθολικών ή θεωρούμενων ως Καθολικών, έπρεπε να κατασχεθούν τα όπλα και τα άλογα των Καθολικών και όσοι Προτεστάντες διατηρούσαν στην κατοχή τους όπλα και άλογα Καθολικών θα έπρεπε να θεωρούνται εχθροί του Βασιλιά³²³.

Στις 22 Ιουνίου διεξήχθη συζήτηση με θέμα τις αποτυχίες που είχαν καταγραφεί στη συνολική αντιμετώπιση του ιρλανδικού ζητήματος. Το *House of Commons* αποφάσισε και ζήτησε από το βασιλικό συμβούλιο να του παραδοθούν αντίγραφα των βιβλίων στα οποία καταγράφονταν στοιχεία και εντολές σχετικές με την Ιρλανδία, ώστε να διαπιστωθεί εάν και σε ποιο βαθμό γινόταν κακοδιαχείριση των μέσων και των χρημάτων τα οποία ενέκρινε το Κοινοβούλιο³²⁴.

Την περίοδο αυτή κατατέθηκαν στο *House of Commons* πολλές αιτήσεις είτε ιδιωτών είτε φορέων. Αυτές οι αιτήσεις αφορούσαν είτε περιπτώσεις ανθρώπων που είχαν καταδικαστεί για διάφορους λόγους επί Ιάκωβου και ζητούσαν επανεξέταση των υποθέσεών τους και απαλλαγή τους, είτε περιπτώσεις φορέων οι οποίοι, στο πλαίσιο της συνολικότερης πολιτικής αναδιαμόρφωσης της εποχής, εξέφραζαν τις θέσεις τους σε σχέση με τις διαμορφούμενες από το Κοινοβούλιο πολιτικές. Ενδεικτική ήταν η αίτηση στις 25 Ιουνίου του δημοτικού συμβουλίου του Λονδίνου, το οποίο αιτούνταν όλοι οι Προτεστάντες να δύνανται, χωρίς εξαιρέσεις, να

³²³ Cobbett, ό.π., σελ. 344.

³²⁴ Ο.π., σελ. 348.

υπηρετούν τη χώρα και τον Βασιλιά, χωρίς να περιορίζονται από τα *Test Acts*³²⁵, πρόταση που γινόταν σε μία περίοδο αναζήτησης από το Κοινοβούλιο μίας οριστικής λύσης σε σχέση με τη θρησκευτική ανεκτικότητα.

Στις 28 Ιουνίου ο Γουλιέλμος απηύθυνε λόγο σε σύναξη των δύο Σωμάτων. Ανέφερε ότι υπήρχαν νομοσχέδια τα οποία έπρεπε σύντομα να ψηφιστούν, ώστε να εξασφαλιστεί η ασφάλεια του έθνους και ο ίδιος να είναι ελεύθερος να ασχοληθεί με ό,τι αφορούσε στην Ιρλανδία, ενώ τα μέλη του Κοινοβουλίου να μπορούσαν με περισσότερη άνεση να εξασφαλίσουν την ειρήνη και να οργανώσουν καλύτερα την πολιτοφυλακή. Εξήρε το έργο του *House of Commons* ως προς τη συνεχή παροχή χορηγιών και προμηθειών σε σχέση με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, ενώ δήλωσε ότι δεν αμφέβαλε ότι τα μέλη του ήταν έτοιμα να προσφέρουν ακόμα περισσότερα, εάν ήταν ανάγκη³²⁶. Η ανάγκη αυτή, λόγω την εξελίξεων, ίσως δημιουργούνταν νωρίτερα από όσο θα περίμεναν οι βουλευτές, είπε, όμως ο αληθέστερος κριτής αυτής της ανάγκης, θα ήταν οι ίδιοι οι βουλευτές. Δήλωσε την προθυμία του να στηρίζει την προσπάθεια του Κοινοβουλίου να ερευνήσει τη μέχρι τότε διαχείριση των χρημάτων που είχαν εγκριθεί για τον πόλεμο, λέγοντας ότι είχε διατάξει να μεταφερθούν στο Κοινοβούλιο οι σχετικοί λογαριασμοί και ότι θα γινόταν σαφές ότι ελάχιστα χρήματα χρησιμοποιήθηκαν σε οτιδήποτε άλλο, εκτός της χρηματοδότησης του στρατού και του ναυτικού. Υπενθύμισε τέλος, ότι οι βουλευτές έπρεπε να εγκρίνουν σύντομα μία επαρκή χορηγία προς την Ολλανδία και ότι δεν αμφέβαλε ότι θα φρόντιζαν ταυτόχρονα και για την επάρκεια της χορηγίας προς το πρόσωπό του³²⁷. Κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση που ακολούθησε τη βασιλική ομιλία, ο Sir Thomas Clarges δήλωσε ότι προς το παρόν δεν ήταν γνωστές στο Κοινοβούλιο λεπτομέρειες περί εκκρεμών ή καθυστερημένων πληρωμών, σχετιζόμενων με τα δημόσια οικονομικά, οι οποίες θα γίνονταν γνωστές τον επόμενο χειμώνα, οπότε το Κοινοβούλιο δεν θα μπορούσε να απαντήσει με σαφήνεια στον Βασιλιά σε σχέση με την οικονομική διαχείριση και τις οικονομικές του απαιτήσεις. Ο Sir John Thompson, στηρίζοντας την άμεση χρηματοδότηση, επεσήμανε ότι έπρεπε να πράξουν δίκαια για τη χώρα τους και τους Ολλανδούς, οι οποίοι είχαν έρθει στην Αγγλία τόσο για τη δική τους προστασία, όσο και των Άγγλων, λόγω των μεγάλων πολεμικών προετοιμασιών του γάλλου Βασιλιά. Ο Sir Christopher Musgrave διαφώνησε,

³²⁵ Cobbett, ό.π., σελ. 359.

³²⁶ Ο.π., σελ. 368.

³²⁷ Ο.π., σελ. 369.

λέγοντας ότι οι Ολλανδοί δεν αντιμετώπιζαν, προς το παρόν, κάποιο μεγάλο πόλεμο στον τόπο τους, ενώ το Κοινοβούλιο είχε να διαχειριστεί τον πόλεμο στην Ιρλανδία και την ευρύτερη σύγκρουση με τη Γαλλία³²⁸. Ακολούθησε συζήτηση σχετική με τις χρηματοδοτικές ανάγκες τις περιόδου, της στάσης των Ολλανδών και περί της ανάγκης ελέγχου της οικονομικής διαχείρισης.

Στις 3 Ιουλίου το *House of Commons* αποφάσισε τη δημιουργία επιτροπής διερεύνησης συγκεκριμένων φαινομένων κακοδιαχείρισης. Συγκεκριμένα, η επιτροπή θα εξέταζε το γιατί ο ολλανδικός στόλος δεν είχε αναπτυχθεί νωρίτερα, γιατί δεν είχε ενωθεί με τον αγγλικό στόλο νωρίτερα και γιατί ο αγγλικός στόλος παρουσίαζε σημαντικά λειτουργικά και διαχειριστικά προβλήματα. Αποφασίστηκε επίσης να προταθεί στον Γουλιέλμο η δημιουργία ενός ταμείου πιστώσεων, το οποίο θα συγκέντρωνε χρήματα προς ανακούφιση των ιρλανδών Προτεστάντων που έβρισκαν καταφύγιο στην Αγγλία³²⁹, κάτι στο οποίο ο Γουλιέλμος απάντησε θετικά.

Στις 11 Ιουλίου η επιτροπή του *House of Commons*, η οποία εξέταζε τις προτάσεις του *House of Lords* σε σχέση με το ζήτημα της βασιλικής διαδοχής, εξέδωσε ανακοίνωση με τις αποφάσεις της. Συγκεκριμένα, εξέφρασε τη διαφωνία της με το να υπάρχει δεσμευτική αναφορά στην παράδοση του Στέμματος στον οίκο του Ανόβερου, διότι δεν ήταν κάτι που είχε περιληφθεί στη διακήρυξη του Κοινοβουλίου, η οποία είχε συνοδεύσει την αναγόρευση του Γουλιέλμου και της συζύγου του σε βασιλείς, ενώ ο περαιτέρω περιορισμός του πλαισίου διαδοχής ενδεχομένως να έφερνε επικίνδυνα αποτελέσματα. Συμπληρωματικά, στην ανακοίνωση γινόταν αναφορά στο βασιλικό προνόμιο της εξαίρεσης ατόμων ή ομάδων από νομικές δεσμεύσεις (*dispensing power*), το οποίο χαρακτηρίζονταν επικίνδυνο ως προς την εμπορική δραστηριότητα, καθώς θα μπορούσαν να δημιουργηθούν αθέμιτα μονοπώλια, αφού κάποιοι θα μπορούσαν να εξαιρεθούν από περιορισμούς που θα συνέχιζαν να ισχύουν για ανταγωνιστές τους³³⁰.

Στις 12 Ιουλίου το *House of Commons* έλαβε απόφαση σχετική με την περιουσία της συζύγου του Ιάκωβου. Συγκεκριμένα, οι γαίες και τα εισοδήματά της θα μεταφέρονταν στον Γουλιέλμο και στη σύζυγό του Μαίρη. Επιπρόσθετα, αποφασίστηκε ότι τα εισοδήματα του βασιλικού ζεύγους θα ήταν ελεύθερα

³²⁸ Cobbett, ό.π., σελ. 369.

³²⁹ Ο.π., σελ. 378.

³³⁰ Ο.π., σελ. 380.

οποιασδήποτε φορολογικής ή άλλης επιβάρυνσης. Αποφασίστηκε επίσης, ότι όσοι συνέβαλαν στην καθυστέρηση αποστολής βοήθειας στην Ιρλανδία και όσοι συμβούλευαν τον Βασιλιά να μην παραδώσει στο Κοινοβούλιο τα βιβλία και τους λογαριασμούς που είχε ζητήσει προς έλεγχο, θα ανακηρύσσονταν εχθροί του Βασιλιά και της Αγγλίας³³¹. Ακολούθησε συζήτηση με θέμα την αποπομπή των Marquis του Halifax και Marquis του Carmarthen από το βασιλικό συμβούλιο, αλλά διακόπηκε.

Στις 16 Ιουλίου το *House of Lords* απήντησε στην ανακοίνωση του *House of Commons* σχετικά με τη βασιλική διαδοχή. Σύμφωνα με την ανακοίνωση, αποτελούσε διαχρονική πρακτική η διαδοχή να ορίζεται πέραν των περιορισμών που έθετε μία διακήρυξη, ενώ περαιτέρω προσδιορισμός του πλαισίου της διαδοχής δεν θα δημιουργούσε κινδύνους, αλλά το αντίθετο. Αυτό θα εξασφάλιζε το να μην υπάρξει ποτέ καθολικός βασιλιάς στην Αγγλία, καθώς υπήρχαν πολλοί στη σειρά διαδοχής, οι οποίοι ήταν Καθολικοί. Τον μεγαλύτερο όμως κίνδυνο αποτελούσαν εκείνοι που υποκρίνονταν ότι ήταν Προτεστάντες, ενώ στην πραγματικότητα ήταν Καθολικοί. Η υπαγωγή του Στέμματος στον Οίκο του Ανόβερου θα σήμαινε ότι εξασφαλιζόταν η προτεσταντική διαδοχή. Το *House of Commons* απήντησε αρνητικά στην ανακοίνωση του *House of Lords* και ορίστηκε διεξαγωγή κοινής συνεδρίασης των δύο Σωμάτων για το θέμα³³².

Στα τέλη Ιουλίου σημειώθηκε μία ιδιαίτερη επιτυχία στο ιρλανδικό μέτωπο. Ο στρατηγός Percy Kirke, ο οποίος είχε αποσταλεί από το Κοινοβούλιο προς ανακούφιση του πολιορκούμενου Londonderry, κατόρθωσε μετά από προσπάθεια έξι εβδομάδων να σπάσει τον κλοιό των πολιορκητών (28 Ιουλίου), ενώ οι Ιακωβίτες υποχώρησαν από την ευρύτερη περιοχή. Η σπουδαιότητα της νίκης αυτής έγκειται στο ότι αφενός υπήρξε μία πρώτη νίκη συμβολικής σημασίας, αφετέρου εκμηδενίστηκε προς το παρόν η δυνατότητα διέλευσης των Ιακωβιτών προς τη Σκωτία μέσω της βόρειας Ιρλανδίας. Τα νέα της νίκης διαδόθηκαν στην Αγγλία και προκάλεσαν ενθουσιασμό³³³.

Τον Αύγουστο συζητήθηκε στο Κοινοβούλιο νομοσχέδιο που προέβλεπε τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων ορισμένων προσώπων (*Bill of Attainder*). Ο νόμος θα έδινε το δικαίωμα στο Κοινοβούλιο να κηρύσσει συγκεκριμένα άτομα ή

³³¹ Cobbett, ό.π., σελ. 381.

³³² Ο.π., σελ. 382.

³³³ Pincus, ό.π., σελ. 271.

ομάδες ατόμων ένοχα για κάποια εγκλήματα, συνήθως χωρίς δίκη, και θα απογύμνωνε τους κατηγορούμενους από πολιτικά δικαιώματα, τίτλους και περιουσιακά στοιχεία. Διεξήχθη συζήτηση μεταξύ των δύο Σωμάτων, η οποία όμως σταμάτησε λόγω της αντίδρασης των λόρδων, επειδή οι κατηγορίες που απαγγέλλονταν στα πρόσωπα εναντίον των οποίων θα ενεργοποιούνταν ο νόμος, είχαν στοιχειοθετηθεί βάσει ελλείπων στοιχείων³³⁴.

Στις 20 Αυγούστου έλαβε χώρα ειδική τελετή στο Κοινοβούλιο, παρουσία του Βασιλιά, κατά την οποία οι ψηφισμένοι νόμοι της προηγούμενης περιόδου θα λάμβαναν την τυπική βασιλική έγκριση. Ο Πρόεδρος του *House of Commons*, απευθυνόμενος στον Γουλιέλμο, δήλωσε ότι το Κοινοβούλιο έλαβε υπόψη του τη στήριξη που παρείχε η Ολλανδία προς το πρόσωπό του, για την εγκαθίδρυση των αρχαίων δικαιωμάτων και ελευθεριών στα βασίλεια που βρίσκονταν υπό το αγγλικό Στέμμα. Η Ολλανδία υποστήριξε τους Άγγλους με την αποστολή στρατού και στόλου, ενώ η ίδια απειλούνταν με εισβολή από τη Γαλλία. Ο Πρόεδρος ανακοίνωσε την προσφορά επιπλέον επιχορήγησης προς τις ολλανδικές στρατιωτικές δυνάμεις και τη διευθέτηση παλαιότερων χρηματικών οφειλών του Καρόλου Β΄. Ο Γουλιέλμος ζήτησε από το Κοινοβούλιο να αναστείλει τις εργασίες του μέχρι τις 20 Σεπτεμβρίου και να μην συνέλθει εκ νέου, παρά μόνο εάν υπήρχαν επείγουσες ανάγκες³³⁵.

³³⁴ Cobbett, ό.π., σελ. 401.

³³⁵ Ο.π., σελ. 402.

ΙΓ. ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ

Στις 19 Οκτωβρίου ο Γουλιέλμος κήρυξε την επανέναρξη των κοινοβουλευτικών εργασιών και απηύθυνε λόγο προς τα δύο Σώματα. Κατ' εξαίρεση ο λόγος αυτός ήταν γραμμένος από τον ίδιο τον Βασιλιά, παρότι το σύνηθες ήταν ο βασιλικός λόγος να διαμορφώνεται από τους βασιλικούς συμβούλους, και μάλιστα τον έγραψε στη γαλλική γλώσσα, καθώς, κατά δήλωσή του δεν ήταν σπουδαίος γνώστης της αγγλικής. Ο Γουλιέλμος δήλωσε ότι η προηγούμενη κοινοβουλευτική περίοδος διήρκησε μακρό χρονικό διάστημα και ότι ήταν ατυχές που στην αρχή της βασιλείας του ο ίδιος ζητούσε τόσο μεγάλες χρηματικές χορηγίες, όμως αυτές ήταν αναγκαίες και κατευθύνονταν μόνο προς τις πολεμικές δραστηριότητες. Ανέφερε επίσης, ότι αυτό δεν γινόταν λόγω προσωπικών του φιλοδοξιών, αλλά υπήρχε ανάγκη να βρίσκεται αντιμέτωπος με εκείνους που σχεδίαζαν να συντρίψουν τη θρησκεία και τις πολιτικές ελευθερίες. Ο ίδιος, είπε, είχε εκτεθεί για να διασωθεί το έθνος από τους εχθρούς, οι οποίοι απειλούσαν όχι μόνο την ελευθερία των Άγγλων, αλλά και τον Προτεσταντισμό εν γένει, του οποίου η Εκκλησία της Αγγλίας αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα στηρίγματα και για την άμυνα του οποίου ήταν και πάλι έτοιμος να διακινδυνεύσει τη ζωή του. Επιπλέον, ενημέρωσε το Κοινοβούλιο ότι τον επόμενο μήνα θα έπρεπε ο ίδιος να παρευρεθεί σε γενική συνέλευση των ολλανδικών αρχών στη Χάγη, η οποία θα αφορούσε στις εξελίξεις σε σχέση με τη Γαλλία. Ενόψει αυτής της σημαντικής συνάντησης, ζήτησε από το Κοινοβούλιο να τον ενημερώσει άμεσα σχετικά με τις προθέσεις του, σε σχέση με τη Γαλλία και τον πόλεμο, πριν ο ίδιος καταλήξει στις δικές του αποφάσεις. Επεσήμανε ότι εάν δεν υπήρχε ξεκάθαρη στάση υποστήριξης της προσπάθειάς του από το Κοινοβούλιο, τότε θα δημιουργούταν αμφιβολίες στους Ολλανδούς για το μέλλον του πολέμου³³⁶. Δήλωσε ότι τα οικονομικά στοιχεία που ζητούσε το Κοινοβούλιο ήταν διαθέσιμα, ώστε να ελεγχθεί πλήρως η οικονομική διαχείριση της κυβέρνησής του. Τέλος, ζήτησε από τους βουλευτές να επισπεύσουν τις διαδικασίες για την ψήφιση του *Bill of Indemnity*, με στόχο να ειρηνεύσει το εσωτερικό της χώρας και να μπορέσουν να ασχοληθούν με άλλα ζητήματα. Ο λόγος του Γουλιέλμου έγινε ενθουσιωδώς δεκτός με

³³⁶ Cobbett, ό.π., σελ. 403.

χειροκροτήματα, με μόνη εξαίρεση τον Sir Thomas Clarges, ο οποίος είχε ορισμένες, δευτερεύουσας σημασίας, ενστάσεις³³⁷.

Στις 23 Οκτωβρίου ξεκίνησαν οι κοινοβουλευτικές εργασίες. Το *House of Commons* αποφάσισε και ανακοίνωσε ότι θα στήριζε τον Γουλιέλμο και τους συμμάχους του στον πόλεμο κατά της Γαλλίας και σε ό,τι αφορούσε την Ιρλανδία. Απηύθυνε επίσης έκκληση προς τον Βασιλιά να συντάξει μία έκθεση σχετική με τις πολεμικές εξελίξεις προς ενημέρωση του Κοινοβουλίου³³⁸.

Στις 26 Οκτωβρίου αποφασίστηκε η σύλληψη των Earls of Salisbury και Peterborough με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Κατηγορούνταν ότι αρνήθηκαν να λάβουν τους νενομισμένους όρκους και ότι είχαν συμμαχήσει με την Εκκλησία της Ρώμης και φυλακίστηκαν στον Πύργο του Λονδίνου. Οι ίδιες κατηγορίες απαγγέλθηκαν κατά του Earl του Castlemain, ο οποίος οδηγήθηκε δύο μέρες μετά στον Πύργο.

Την 1^η Νοεμβρίου ψηφίστηκε η δημιουργία ειδικής επιτροπής, η οποία θα εξέταζε λογαριασμούς που σχετιζόνταν με στρατιωτικά έξοδα. Θα εξετάζονταν όλα τα έξοδα που είχαν γίνει κατά τη διάρκεια του περασμένου έτους και ιδιαίτερα όσα αφορούσαν αγγλικές και ολλανδικές μονάδες που εδράζονταν στην Αγγλία και αγγλικές δυνάμεις που στάθμευαν στην Ολλανδία και στην Ιρλανδία³³⁹.

Στις 2 Νοεμβρίου διεξήχθη συζήτηση στο *House of Commons* σχετική με τον πόλεμο. Ο Sir Thomas Clarges εξέφρασε την άποψη, ότι ο στρατός ήταν υπέρ το δέον πολυάριθμος. Υπενθύμισε ότι η πολιτική κοινής άμυνας μεταξύ Αγγλίας και Ολλανδίας αναγόταν σε σχετική συνθήκη που είχε συναφθεί επί του Καρόλου Β', ενώ αναφέρθηκε στο γεγονός ότι κανείς από τους συμμάχους της Αγγλίας δεν ήταν δεσμευμένος να στηρίζει την πολεμική προσπάθεια στην Ιρλανδία. Ο William Garraway επεσήμανε την ασάφεια που υπήρχε σχετικά με τον αριθμό των στρατιωτών που βρίσκονταν στην Αγγλία, στην Ιρλανδία και στη Σκωτία. Η άποψη ότι δεν χρειαζόταν η συνδρομή του ολλανδικού στρατού, εκφράστηκε από τον Sir Edward Seymour. Η συζήτηση συνεχίστηκε με αντεγκλήσεις σχετικά με το πόσες χιλιάδες στρατού ήταν απαραίτητο να υπάρχουν στην Αγγλία και στην Ιρλανδία, εάν

³³⁷ Cobbett, ό.π., σελ. 404.

³³⁸ Ο.π., σελ. 405.

³³⁹ Ο.π., σελ. 406.

θα έπρεπε οι στρατιώτες να είναι Άγγλοι ή Ολλανδοί, πόσοι άγγλοι στρατιώτες θα έπρεπε να αποσταλούν στην Ολλανδία και ποια θα ήταν η στάση της Δανίας στο πλαίσιο αυτό³⁴⁰. Ο Sir John Wildman (Whig), αφού επεσήμανε ότι η Γαλλία εθεωρείτο από καιρό από το *House of Commons* ως η πηγή της δουλείας και ότι το Κοινοβούλιο ήταν ο υπερασπιστής της Αγγλίας έναντι του Καθολικισμού και της δουλείας, εξέφρασε την ανησυχία του για το ότι η Ολλανδία θα μπορούσε να εξαγοραστεί από τη Γαλλία και να συνάψει ξεχωριστή ειρήνη. Ο πόλεμος, δήλωσε, ήταν ανάγκη να διεξαχθεί δυναμικά και να δοθεί στον Γουλιέλμο ό,τι εκείνος έκρινε απαραίτητο για τη συνέχιση του πολέμου. Ο William Garraway επεσήμανε ότι εάν δεν διακυβευόταν το στέμμα της Ισπανίας, η Αγγλία δεν θα είχε τη βοήθεια των συμμάχων της και ότι ο γερμανός Αυτοκράτορας θα σύναπτε ξεχωριστή ειρήνη. Πρότεινε να δοθεί επαρκής χρηματοδότηση για τον πόλεμο, αλλά δήλωσε ότι δεν έτρεφε αυταπάτες για τη συνολικότερη εικόνα των εξελίξεων³⁴¹. Η αναφορά του Garraway στον γερμανό Αυτοκράτορα Λεοπόλδο Α΄ πράγματι ανακλούσε μια δεδομένη κατάσταση. Η συμμαχία του Γουλιέλμου με τον Λεοπόλδο τον Μάιο του 1689, στο πλαίσιο του σχηματισμού της *Grand Alliance*, έγινε κατόπιν υπόσχεσης του Γουλιέλμου, ότι θα στήριζε τον Λεοπόλδο στο ζήτημα της Ισπανικής Διαδοχής, ενώ συμφώνησαν στην ανάγκη επιστροφής στη συνοριακή δομή της ευρωπαϊκής ηπείρου, όπως αυτή ήταν πριν τις αλλαγές που επήλθαν ως αποτέλεσμα της πολιτικής του Λουδοβίκου ΙΔ΄. Ο Λεοπόλδος από την πλευρά του μετέφερε τον κύριο όγκο του στρατού του, ο οποίος βρισκόταν στην Ουγγαρία, στα σύνορα με τη Γαλλία³⁴². Είναι φανερό, ότι το οικοδόμημα της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία με τη σειρά της επηρέαζε την ισορροπία ισχύος στην Ευρώπη, βρισκόταν σε άμεση συνάφεια με τις πολιτικές επιλογές στο εσωτερικό της Αγγλίας. Το *House of Commons* αποφάσισε εν τέλει να εγκρίνει επιπλέον χρηματοδότηση δύο εκατομμυρίων λιρών για τη συνέχιση του πολέμου³⁴³.

Στις 7 Νοεμβρίου συνήλθε επιτροπή του *House of Commons* με στόχο την ανεύρεση τρόπων χρηματοδότησης των πολεμικών εξόδων. Αποφασίστηκε η επιβολή επιπλέον φόρων επί της περιουσίας και σε επιμέρους επαγγελματικές ομάδες³⁴⁴.

³⁴⁰ Cobbett, ό.π., σελ. 407-408.

³⁴¹ Ο.π., σελ. 409.

³⁴² Treasure, ό.π., σελ. 228.

³⁴³ Cobbett, ό.π., σελ. 411.

³⁴⁴ Ο.π., σελ. 417.

Επιπλέον φόρος θα επιβαλλόταν και στους Εβραίους, οι οποίοι διέμεναν στην Αγγλία, γεγονός που οδήγησε στην κατάθεση εκ μέρους τους σχετικού παραπόνου προς το Κοινοβούλιο³⁴⁵. Την επόμενη ημέρα αποφασίστηκε επίσης ότι η αποπληρωμή μίας σειράς προστίμων που είχαν επιβληθεί έπρεπε να επισπευστεί, ώστε να συγκεντρωθούν άμεσα επιπλέον χρήματα για τον πόλεμο³⁴⁶. Ο John Birch πρότεινε τη δήμευση των περιουσιών ιρλανδών επαναστατών ως μέσο χρηματοδότησης, ενώ αποφασίστηκαν επιμέρους τροποποιήσεις της φορολογικής πολιτικής, με στόχο την αύξηση των φορολογικών εσόδων³⁴⁷.

Στις 11 Νοεμβρίου συζητήθηκαν θέματα σχετικά με την Ιρλανδία. Αποφασίστηκε να απευθυνθεί αίτηση προς τον Γουλιέλμο, με την οποία θα ζητούνταν η συγκρότηση ομάδας κατάλληλων προσώπων, η οποία θα έπρεπε να σταλεί στην Ιρλανδία, ώστε να καταγραφούν με σαφήνεια τα δεδομένα και οι ανάγκες που είχαν προκύψει³⁴⁸.

Στις 15 Νοεμβρίου ένα ιδιαίτερο πολιτικό ζήτημα απασχόλησε το *House of Commons*. Δύο βουλευτές, οι οποίοι εκπροσωπούσαν τον δήμο του Stockbridge και ανήκαν στον αστικό κόσμο, είχαν κριθεί ένοχοι για δωροδοκία και διαφθορά. Το Σώμα συζήτησε εάν θα έπρεπε το Stockbridge να διαλυθεί ως διοικητική δομή και να απορροφηθεί από άλλες γειτονικές. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, αυτό θα σήμαινε ότι δύο βουλευτικές θέσεις που ανήκαν σε αστούς, θα μεταφέρονταν σε Ιππότες. Ο Sir William Williams έκρινε ότι εάν συνέβαινε η διάλυση του Stockbridge, θα ακολουθούσαν στο μέλλον ατελείωτες διαδικασίες διαλύσεων και συγχωνεύσεων δήμων και διοικητικών ενοτήτων και πρότεινε να μην προχωρήσουν σε αυτό. Ο Sir Edward Seymour δήλωσε ότι ήταν παράδοξο το Κοινοβούλιο να επηρεάζει τις τοπικές διοικητικές δομές και τα δικαιώματά τους στην κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Σύμφωνα με τον Sir John Trevor (*Tory*) αυτό θα ήταν κάτι πρωτάκουστο, εάν συνέβαινε, ενώ συμπλήρωσε ότι η ασφάλεια του έθνους εδραζόταν ανέκαθεν στην εκπροσώπηση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων εντός του Κοινοβουλίου, υπονοώντας ότι δεν έπρεπε να στερηθεί το Κοινοβούλιο της παρουσίας δύο εκπροσώπων του αστικού κόσμου³⁴⁹. Το γεγονός ότι το

³⁴⁵ Cobbett, ό.π., σελ. 444.

³⁴⁶ Ο.π., σελ. 417.

³⁴⁷ Ο.π., σελ. 418.

³⁴⁸ Ο.π., σελ. 419.

³⁴⁹ Ο.π., σελ. 434.

Stockbridge δεν ήταν ο πρώτος δήμος στον οποίο αποκαλυπτόταν σκάνδαλο δωροδοκίας από βουλευτές, αλλά ότι ήταν ο πρώτος που εξετάζοταν ως προς αυτό, επεσήμανε ο Heneage Finch (*Tory*), ο οποίος διερωτήθηκε εάν θα έπρεπε να διαλυθούν όλοι οι δήμοι λόγω των φαινομένων δωροδοκίας. Η συζήτηση έληξε χωρίς απόφαση³⁵⁰. Εκτός των επιπλοκών που θα δημιουργούσε η προταθείσα διάλυση της συγκεκριμένης διοικητικής δομής, ιδιαίτερα σε αυτή την ευαίσθητη πολιτικά περίοδο, ενδεχομένως θα δημιουργούσε ένα κακό προηγούμενο σε σχέση με την εκπροσώπηση του αστικού κόσμου, εγείροντας ένα σημαντικό πολιτικό ζήτημα. Το 1688 το 25% των αγγλικών οικογενειών σχετιζόταν με εμπορικές δραστηριότητες ή με βιομηχανικής κλίμακας παραγωγή, ενώ παρήγε το 33% του εθνικού εισοδήματος³⁵¹, δεδομένα που συνοδεύονταν από την αύξηση της ισχύος του αστικού κόσμου και της επιθυμίας του για εκπροσώπηση. Η αναντιστοιχία μεταξύ των αριθμών αυτών και του ποσοστού εκπροσώπησης στο Κοινοβούλιο ήταν σαφής. Κατά τον 17^ο αιώνα το αγγλικό Κοινοβούλιο χαρακτηριζόταν ως «*landed Parliament*», δεδομένης της κυριαρχίας σε αυτό εκπροσώπων της γαιοκτησίας. Μόνο το 10% των βουλευτών σχετιζόταν με το εμπόριο και η μέριμνα υπέρ της έγγειας ιδιοκτησίας κυριαρχούσε σε σχετικές συζητήσεις³⁵².

Στις 2 Δεκεμβρίου το *House of Commons* συζήτησε σχετικά με την αποστολή ομάδας επιτόπιας έρευνας στην Ιρλανδία. Ο Γουλιέλμος απάντησε θετικά στο αίτημα του Σώματος για τη δημιουργία της ομάδας αυτής και πρότεινε στο Κοινοβούλιο να επιλέξει άτομα της αρεσκείας του. Οι βουλευτές αποφάσισαν ότι κανένας εξ αυτών δεν θα τοποθετούνταν στην εν λόγω ομάδα, απαρνήθηκαν το δικαίωμα να ορίσουν τα μέλη της και έδωσαν το ελεύθερο στον Γουλιέλμο να προβεί στη συγκρότησή της³⁵³. Την ίδια ημέρα αποφασίστηκε η εξαίρεση των Quakers από τη διπλή φορολόγηση στην οποία ήταν μέχρι τότε υπόχρεοι³⁵⁴.

Στο *House of Commons* συζητήθηκε στις 14 Δεκεμβρίου η κατάσταση του έθνους. Ο Richard Holt δήλωσε ότι η τιμή και η ασφάλεια του Βασιλιά και του βασιλείου εξαρτιόνταν από τις αποφάσεις της ημέρας εκείνης. Πρότεινε να

³⁵⁰ Cobbett, ό.π., σελ. 435.

³⁵¹ Geoffrey M. Hodgson, *1668 and all that: Property rights, the Glorious Revolution and the rise of British capitalism*, Journal of Institutional Economics, No. 13, σ.79-107, Millennium Economics Ltd, Μάρτιος 2017, σελ. 91.

³⁵² Pincus, ό.π., σελ. 88.

³⁵³ Cobbett, ό.π., σελ. 472.

³⁵⁴ Ο.π., σελ. 473.

αναλογιστούν οι βουλευτές τις αποτυχίες που συνέβησαν το περασμένο έτος και επεσήμανε ότι υπήρχαν ελλείψεις που έπρεπε να καλυφθούν. Ο Paul Foley επιθυμούσε να ερευνηθούν οι αιτίες που συνέβαλαν στο να μην έχει ακόμη τερματιστεί η σύγκρουση στην Ιρλανδία, ενώ επεσήμανε ότι, παρότι η Αγγλία διέθετε στόλο, στην Ιρλανδία συνέχιζαν να καταφθάνουν πολεμοφόδια από τη Γαλλία. Ο στόλος ήταν ανοργάνωτος και δεν υπήρχε καμία φροντίδα για την προστασία των εμπορικών πλοίων. Οι υπουργοί, είπε, συμπεριφέρονταν σαν όργανα της Γαλλίας³⁵⁵. Κατέληξε λέγοντας, ότι, εάν η κυβέρνηση αποτύγχανε, θα έπεφταν όλοι μαζί της και ταυτόχρονα και ο Προτεσταντισμός³⁵⁶. Στη συνέχεια της συζήτησης εκφράστηκαν απόψεις περί της οικονομικής κατάστασης, στρατιωτικών στοιχείων και φόβων σχετικά με τους *Dissenters*. Ο William Garraway αντέδρασε, λέγοντας ότι η συζήτηση θα έπρεπε να αφορά υποθέσεις εξωτερικής πολιτικής, την Ιρλανδία, τη Σκωτία και τους συμμάχους και όχι πάλι λογαριασμούς και χρήματα. Ο Richard Hampden ανταπάντησε ότι χρέος του Κοινοβουλίου ήταν να παρέχει τους άνδρες και τα χρήματα για τον πόλεμο, ενώ εξέφρασε τον φόβο του, ότι ο γάλλος Βασιλιάς ήταν περισσότερο ισχυρός από ό,τι αντιλαμβανόταν το Κοινοβούλιο³⁵⁷. Ο Sir Edward Seymour δήλωσε ότι δεν γνώριζε εάν η ατελέσφορη διαχείριση του πολέμου από τους συμβούλους του Γουλιέλμου ήταν προϊόν άγνοιας ή φιλικής στάσης έναντι του Ιάκωβου³⁵⁸, κάτι στο οποίο απάντησε ο Sir John Trevor, λέγοντας ότι έπρεπε οι υποθέσεις αυτές να αφεθούν πλήρως στη σοφή κρίση του Βασιλιά. Οι βουλευτές, είπε, δεν έπρεπε να υποδεικνύουν στον Βασιλιά εάν πρέπει ή όχι να υποπτεύεται κάποιους συμβούλους του. Αποφασίστηκε από τη συνέλευση να παρουσιαστεί στον Γουλιέλμο η άποψη του Κοινοβουλίου περί της κακοδιαχείρισης του στρατού, του στόλου και του ιρλανδικού ζητήματος και να του προταθεί να αναθέσει τη διαχείριση αυτή σε άτομα εμπιστοσύνης³⁵⁹.

Ακολούθησε συζήτηση σχετική με το θέμα της διαδοχής και υπήρξε τελική συμφωνία μεταξύ των δύο Σωμάτων του Κοινοβουλίου. Υπερψηφίστηκε δε η ακόλουθη ιδιαίτερης σημασίας ρήτρα, και μάλιστα χωρίς ενστάσεις: οι βασιλείς και οι βασίλισσες της Αγγλίας θα υπάγονταν στις υποχρεώσεις του *Test Act*, τις οποίες θα

³⁵⁵ Cobbett, ό.π., σελ. 473.

³⁵⁶ Ο.π., σελ. 474.

³⁵⁷ Ο.π., σελ. 478.

³⁵⁸ Ο.π., σελ. 480.

³⁵⁹ Ο.π., σελ. 481.

εκπλήρωναν κατά την πρώτη κοινοβουλευτική συνέλευση της βασιλείας τους, ενώ σε περίπτωση που βασιλιάς ή βασίλισσα μεταστρεφόταν στον Καθολικισμό, οι υπήκοοί του/της αυτομάτως θα απαλλάσσονταν από τον όρκο πίστης προς εκείνον/εκείνη³⁶⁰.

Στις 16 Δεκεμβρίου ο Γουλιέλμος παραβρέθηκε στο *House of Lords*, όπου έδωσε επισήμως τη βασιλική συγκατάθεση σε ψηφισμένα νομοθετήματα και στο *Bill of Rights and Succession*, καθιστώντας οριστικά καταστατικό νόμο όσα είχαν διακηρυχθεί με το *Declaration of Rights*, και οριοθετώντας περαιτέρω τους κανόνες της βασιλικής διαδοχής³⁶¹. Μαζί εγκρίθηκε και ο όρκος (*Oath of Allegiance and Supremacy*), τον οποίο θα όφειλαν να δίνουν οι κοσμικοί και εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι προς το Στέμμα. Ο όρκος ήταν διττός και αποτελούταν από τα εξής μέρη:

A) Εγώ, ο X, υπόσχομαι ειλικρινά και ορκίζομαι, ότι θα είμαι πιστός και θα είμαι αληθινά υποταγμένος στις εξουσιές τους, βασιλιά Γουλιέλμο και βασίλισσα Μαίρη. Ας με βοηθήσει ο Θεός.

B) Εγώ, ο X, ορκίζομαι, ότι από την καρδιά μου αποστρέφομαι και απεχθάνομαι και αποκηρύσσω, ως ασεβές και αιρετικό, το δόγμα και τη θέση, ότι «πρίγκιπες αφορισμένοι ή αποκηρυγμένοι από τον Πάπα ή οποιαδήποτε αρχή της επισκοπής τη Ρώμης, μπορούν να καθαιρεθούν ή να δολοφονηθούν από υπηκόους τους, ή από οποιονδήποτε άλλον». Και δηλώνω, ότι κανένας ξένος πρίγκιπας, έθνος, ιεράρχης, κράτος ή ηγεμόνας, έχει ή θα μπορούσε να έχει, οποιαδήποτε δικαιοδοσία, ισχύ, ανωτερότητα, υπεροχή ή εξουσία, εκκλησιαστική ή πνευματική, εντός αυτού του βασιλείου. Ας με βοηθήσει ο Θεός³⁶².

Μέχρι τις 27 Ιανουαρίου, οπότε ο Γουλιέλμος ζήτησε τη διάλυση του τρέχοντος Κοινοβουλίου, διεξήχθησαν συζητήσεις περί διαφόρων θεμάτων, όπως η ετήσια χορηγία προς τον Βασιλιά και προς την πριγκίπισσα Άννα, καθώς επίσης συνεχίστηκε και η συζήτηση περί του θέματος της αμνηστίας. Ο Γουλιέλμος, την ημέρα της παύσης των εργασιών, επικύρωσε συγκεκριμένες κοινοβουλευτικές αποφάσεις και εκφώνησε λόγο, με τον οποίο ευχαρίστησε το Κοινοβούλιο για τη στήριξή του σχετικά με τον πόλεμο και ανακοίνωσε ότι θα μετέβαινε αυτοπροσώπως

³⁶⁰ Cobbett, ό.π., σελ. 482.

³⁶¹ Ο.π., σελ. 483.

³⁶² Ο.π., σελ. 486.

στην Ιρλανδία. Ο μόνος τρόπος ελάφρυνσης των υπηκόων του από τα υπέρμετρα φορολογικά βάση, είπε, ήταν η γρήγορη ανακατάληψη της Ιρλανδίας, για την οποία αμέσως θα προετοιμαζόταν. Επιβεβαίωσε ενώπιον του Κοινοβουλίου ότι θα συνέχιζε τον αγώνα για τη διατήρηση της θρησκείας, των νόμων και των ελευθεριών του έθνους και, τέλος, ανακοίνωσε τη λήξη της τρέχουσας κοινοβουλευτικής περιόδου. Το Κοινοβούλιο επανήλθε, κατόπιν εκλογών και με νέα σύνθεση, στις 20 Μαρτίου 1690³⁶³. Ο Γουλιέλμος αποβιβάστηκε στην Ιρλανδία τον Ιούνιο του 1690. Ήταν επικεφαλής ενός πολυεθνικού στρατού, αποτελούμενου από άγγλους, ολλανδούς, δανούς, σκωτσέζους, γερμανούς και ουγενότους στρατιώτες, γεγονός που αποτύπωνε τη διεθνή διάσταση του ιρλανδικού πολέμου. Στις 30 Ιουνίου επετεύχθη αποφασιστική νίκη κοντά στην πόλη Drogheda. Ο στρατός του Ιάκωβου αποσύρθηκε άτακτα, ο ίδιος φυγαδεύτηκε στη Γαλλία και σύντομα το μεγαλύτερο μέρος της Ιρλανδίας βρέθηκε υπό την κατοχή του Γουλιέλμου, ο οποίος επέστρεψε στην Αγγλία. Μόνο η πόλη Limerick αντιστάθηκε πλέον του ενός έτους³⁶⁴. Η νίκη στην Ιρλανδία απετέλεσε αποφασιστικής σημασίας γεγονός για το επαναστατικό καθεστώς της Αγγλίας και προκάλεσε κύμα χαράς στην Αγγλία και στην Ολλανδία. Όμως, στο ενδιαμέσο χρονικό διάστημα, η συντριπτική ήττα του αγγλο-ολλανδικού στόλου το καλοκαίρι του 1690 και η υπεροχή της Γαλλίας στο θαλάσσιο μέτωπο, είχε αφήσει εκτεθειμένη την Αγγλία στη σχεδιαζόμενη γαλλική εισβολή στο νησί³⁶⁵. Το σενάριο αυτό αποτράπηκε, από το γεγονός ότι το δουκάτο της Σαβοΐας, το οποίο είχε ενταχθεί στη Συμμαχία τον Μάιο του 1690³⁶⁶, υποχρέωσε τη Γαλλία να αποσπάσει στρατό που προοριζόταν για την εισβολή στην Αγγλία στο μέτωπο με τη Σαβοΐα, ματαιώνοντας έτσι οριστικά το σχέδιο εισβολής³⁶⁷. Η νίκη στην Ιρλανδία σήμανε την επικράτηση των Προτεσταντών στο νησί. Για τα επόμενα εκατό χρόνια οι προτεστάντες Ιρλανδοί μονοπωλούσαν τις δημόσιες θέσεις και την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, ενώ εφαρμόστηκαν δρακόντειοι νόμοι κατά των Καθολικών. Την περίοδο που ακολούθησε, καταγράφηκε μαζική έξοδος δεκάδων χιλιάδων καθολικών Ιρλανδών προς την Ευρώπη³⁶⁸.

³⁶³ Cobbett, ό.π., σελ. 539.

³⁶⁴ Pincus, ό.π., σελ. 272.

³⁶⁵ Ο.π., σελ. 274.

³⁶⁶ Pincus, ό.π., σελ. 275.

³⁶⁷ Ο.π., σελ. 276.

³⁶⁸ Murtagh, ό.π., σελ. 42.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Α. ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

Οι εκλογές από τις οποίες προέκυψε το Κοινοβούλιο του 1690 ήταν ελεύθερες, χωρίς παρουσία στρατιωτών στα εκλογικά κέντρα, και χαρακτηρίστηκαν από έντονες κομματικές συγκρούσεις³⁶⁹. Ο κοινοβουλευτικός χάρτης άλλαξε και οι *Tories* αποτέλεσαν την πλειοψηφική ομάδα. Ο Γουλιέλμος, ο οποίος από το καλοκαίρι του 1689 συναντούσε δυσκολίες στη συνεργασία του με τους *Whigs*, επεδίωξε ευρύτερη συνεργασία με τους *Tories*³⁷⁰, και ήδη από το μέσον του 1689 και έως το 1693 οι *Tories* κυριαρχούσαν στη διοίκηση και στις γραφειοκρατικές δομές³⁷¹. Το νέο Κοινοβούλιο παρήγαγε πλήθος νομοθετημάτων, σημαντικό μέρος των οποίων αφορούσε χρηματοδοτικές ανάγκες του βασιλείου (*Money Acts*), μέσω των οποίων δόθηκαν χορηγίες προς το Στέμμα της τάξης των πέντε εκατομμυρίων λιρών, ποσού τεράστιου για την εποχή, ενώ δύο νομοθετήματα απαγόρευαν το εμπόριο με τη Γαλλία. Σημαντικότερη εξέλιξη αποτέλεσε ψήφισμα, σύμφωνα με το οποίο ορίστηκε η δημιουργία σώματος κοινοβουλευτικών επιθεωρητών, οι οποίοι θα επέβλεπαν τους κυβερνητικούς λογαριασμούς, κάτι που έγινε ευμενώς δεκτό από τον Γουλιέλμο³⁷². Το κόστος του πολέμου με τη Γαλλία είχε εκτοξευθεί και τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα, ενώ παρέμενε η ανάγκη χρηματοδότησης της στρατιωτικής διοίκησης της Ιρλανδίας κατά την ευαίσθητη περίοδο μετά την επικράτηση του Γουλιέλμου. Το 1691η έκθεση των ανωτέρω κοινοβουλευτικών επιθεωρητών ανέφερε ότι στους λογαριασμούς που εξέταζε, εντοπίζονταν διάφορες ανωμαλίες, ενώ το *House of Commons* ζήτησε εξηγήσεις από την κυβέρνηση για τα τεράστια κονδύλια που καταγράφονταν ως χρηματοδότηση προς τις μυστικές υπηρεσίες. Ο μόνος που ενδεχομένως διέθετε εποπτική γνώση του θέματος, ο υπουργός οικονομικών, δεν μπορούσε να εξεταστεί, καθώς είχε πεθάνει πρόσφατα, ενώ αποκαλύφθηκε από τις οικονομικές υπηρεσίες ότι δεν υπήρχαν σαφείς καταγραφές των κυβερνητικών εξόδων κατά τα τελευταία τριάντα έτη³⁷³. Η κυβερνητική επιλογή να προταθεί στον Sir Edward Seymour να μετάσχει στο κυβερνητικό οικονομικό

³⁶⁹ Pincus, ό.π., σελ. 282.

³⁷⁰ Ο.π., σελ. 297.

³⁷¹ Ο.π., σελ. 300.

³⁷² Jenks, ό.π., σελ. 78.

³⁷³ Ο.π., σελ. 79.

συμβούλιο, με στόχο να καθυστερηθεί το Κοινοβούλιο, διέλυσε αντίθετα κάθε επιρροή του Seymour στο *House of Commons*³⁷⁴. Η ανάγκη χρηματοδότησης του πολέμου οδήγησε τους *Whigs* στην κατάθεση νομοσχεδίων σαφούς προσδιορισμού των μισθών των αξιωματούχων και μείωσης των διοικητικών τελών, τα οποία δεν έγιναν δεκτά από το *House of Lords*. Όμως, οι χρηματοδοτικές ανάγκες οδήγησαν τους *Tories* το 1692 να προτείνουν οι ίδιοι μείωση στις αποδοχές υψηλόβαθμων αξιωματούχων³⁷⁵.

Κεντρικό θέμα και σε αυτό το Κοινοβούλιο αποτέλεσε ο πόλεμος με τη Γαλλία. Για τους *Tories*, ο πόλεμος γινόταν πρωτίστως για την εξασφάλιση της καθεστωτικής αλλαγής που επέφερε η Επανάσταση και οτιδήποτε αφορούσε στις ηπειρωτικές εξελίξεις θεωρούνταν δευτερεύον, ενώ κύρια ανησυχία τους ήταν οι εξελίξεις στην Ιρλανδία και στη Σκωτία. Η Αγγλία έπρεπε να απομονωθεί από τον ηπειρωτικό πόλεμο και να αφοσιωθεί ασφαλώς στο εμπόριο. Αντίθετα, για τους *Whigs* κύριος στόχος του πολέμου ήταν ο περιορισμός της Γαλλίας. Ο αγγλικός στρατός σχεδόν διπλασιάστηκε σε μέγεθος σε σχέση με την εποχή του Ιάκωβου, ενώ ο στόλος ενισχύθηκε κατά πολύ. Κατά μέσο όρο έπρεπε να συντηρούνται ετησίως 115.000 στρατιώτες και τα πολεμικά κόστη αποτελούσαν περίπου το 74% των ετήσιων δημοσίων εξόδων. Τον Νοέμβριο του 1689, ο Sir John Trevor δήλωνε ότι «εάν δεν τελειώσει ο πόλεμος φέτος, δεν γνωρίζω πως θα μπορέσει να συνεχιστεί η χρηματοδότησή του», ενώ σύμφωνα με τον Sir Edward Seymour ήταν λάθος να πιστεύει κανείς ότι η Αγγλία ήταν σε θέση να στηρίξει τον πόλεμο για λογαριασμό της ίδιας και των συμμάχων της³⁷⁶. Ο Sir Thomas Clarges τασσόταν υπέρ της επιδίωξης της αγγλικής κυριαρχίας επί της Αμερικής και των θαλασσών, ώστε σε περίπτωση κυριαρχίας της Γαλλίας στην Ευρώπη, η Αγγλία να παρέμενε ασφαλής³⁷⁷. Ενδεικτική της αλληλεξάρτησης της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής ήταν η περίπτωση της Δανίας. Συγκεκριμένα, η πολιτική των *Tories* για αποδέσμευση από τον πόλεμο στην Ευρώπη, η οποία θα ήταν παράγοντας αποδυνάμωσης της *Grand Alliance*, προκάλεσε τη σταδιακή διολίσθηση του προτεσταντικού και συμμαχικού βασιλείου της Δανίας προς τη γαλλική σφαίρα επιρροής³⁷⁸.

³⁷⁴ Jenks, ό.π., σελ. 80.

³⁷⁵ Ο.π., σελ. 82.

³⁷⁶ Pincus & Robinson, ό.π., σελ. 215.

³⁷⁷ Ο.π., σελ. 216.

³⁷⁸ Pincus, ό.π., σελ. 358.

Οι *Tories* σταθερά κατέθεταν νομοθετικές ρυθμίσεις, μέσω των οποίων επεδίωκαν τη δημιουργία εμποδίων στη χρηματοδότηση του πολέμου. Το *Triennial Bill*, νόμος που πρότειναν και επέβαλαν οι *Tories* και προέβλεπε τη διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών κάθε τρία έτη, μπορεί να ερμηνευθεί ως προσπάθεια παρεμπόδισης του Κοινοβουλίου από την ψήφιση επιπλέον φόρων και πολεμικών χορηγιών, καθώς ένα βουλευτικό σώμα εκτιθέμενο συχνά στο εκλεκτορικό σώμα, δεν θα ψήφιζε εύκολα επιπλέον χρηματικές επιβαρύνσεις, ενώ η συχνή κοινοβουλευτική αλλαγή θα εμπόδιζε την κατάστρωση και εκτέλεση μακρόπνοων και πολυέξοδων σχεδίων, όπως η διεξαγωγή του ηπειρωτικού πολέμου³⁷⁹. Οι *Whigs* αντιτίθονταν σε αυτή την πολιτική και ήταν υπέρμαχοι των τακτικών και συχνών συνεδριάσεων του Κοινοβουλίου, με στόχο τον πληρέστερο έλεγχο του εκάστοτε βασιλιά και της κυβέρνησής του και παράλληλα την άμεση ευθυγράμμιση του νομοθετικού έργου με τις ανάγκες τις εκάστοτε περιόδου³⁸⁰. Γενικότερα, η εξωτερική πολιτική του Γουλιέλμου προσέκρουε στην παγιωμένη αγγλική αντίληψη, ότι, ενώ η ισορροπία ισχύος στην Ευρώπη ήταν χρήσιμη για την Αγγλία, η ίδια δεν έπρεπε να επιδιώκει την ανάμειξή της σε ηπειρωτικές συμμαχίες και να μην δεσμεύεται, αλλά να δρα ανεξάρτητα, στάση η οποία εκφραζόταν κυρίως από τους *Tories*, οι οποίοι επιθυμούσαν τη μικρότερη δυνατή ανάμειξη, ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική και αφοσίωση στις υπερατλαντικές δραστηριότητες³⁸¹. Η αντίθεση με το γεγονός ότι ο Γουλιέλμος ήταν από τους πρώτους ηγέτες που, στο πλαίσιο της προάσπισης των πολιτικών του έναντι της Γαλλίας, μιλούσαν για την Ευρώπη ως μία έννοια πολιτικά προσδιορισμένη³⁸² είναι σαφής. Αντίθετα, οι *Whigs* συμφωνούσαν με τους στόχους και τα μέσα της εξωτερικής πολιτικής που ασκούσε ο Γουλιέλμος και θεωρούσαν την ένταξη στην *Grand Alliance* ως την καλύτερη προστασία για την παγιοποίηση των αποτελεσμάτων της Επανάστασης και για την εξασφάλιση της προτεσταντικής διαδοχής³⁸³. Ιδιαίτερα την περίοδο 1693-1694 οι *Whigs* ανέπτυξαν εντός του Κοινοβουλίου πολύ έντονη ρητορική υπέρ του ηπειρωτικού πολέμου, κρίνοντας ότι η Γαλλία επιβαλλόταν επί της Ευρώπης³⁸⁴. Πλέον, ο γαλλικός απολυταρχισμός και όχι ο Καθολικισμός αντιμετωπιζόταν δημόσια και σαφώς ως ο αμεσότερος και

³⁷⁹ Pincus & Robinson, ό.π., σελ. 217.

³⁸⁰ Ο.π., σελ. 216.

³⁸¹ Robert McJinsey, *Shaping the Revolution in Foreign Policy: Parliament and the Press, 1689-1730*, *Parliamentary History*, Vol. 25, Part 1, σ.σ. 17-31, Edinburgh University Press, 2006, σελ. 21.

³⁸² Treasure, ό.π., σελ. 1.

³⁸³ McJinsey, ό.π., σελ. 22.

³⁸⁴ Pincus, ό.π., σελ. 362.

μεγαλύτερος κίνδυνος. Η άμεση συμμετοχή του Κοινοβουλίου σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, μετά τη de facto εμπλοκή του σε αυτήν κατά την επαναστατική περίοδο, παγιώθηκε και σχηματοποίησε περαιτέρω το ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο των δύο κομμάτων.

B. ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ BANK OF ENGLAND

Το κόστος του πολέμου είχε επιβαρύνει σημαντικά την αγγλική οικονομία και αποτελούσε μόνιμο σημείο τριβής των πολιτικών κομμάτων, ενώ ο δανεισμός αποτέλεσε απαραίτητο εργαλείο για την περαιτέρω χρηματοδότηση του πολέμου. Ήταν ανάγκη να καλύπτονται οι χρηματοδοτικές ανάγκες του αγγλικού στρατού, των επιχορηγήσεων προς συμμάχους και, μετά το 1691, του αγγλικού εκστρατευτικού σώματος στη Φλάνδρα³⁸⁵. Νομοσχέδια που κατατέθηκαν στο *House of Commons* την περίοδο 1690-1693 σχετικά με τη νομισματική πολιτική απορρίφθηκαν³⁸⁶. Ο βασιλικός δανεισμός πριν την Επανάσταση γινόταν πρακτικά αυθαίρετα από τους Stuarts, αν και είχε ψηφιστεί νόμος το 1682, σύμφωνα με τον οποίο «όποιος δανείζει στο Στέμμα χωρίς κοινοβουλευτική έγκριση θα κρίνεται ως εχθρός του Κοινοβουλίου»³⁸⁷, ο οποίος σαφώς παραβιάζόταν. Το σκεπτικό του Κοινοβουλίου εδραζόταν στο ότι εάν ο εκάστοτε βασιλιάς αντλούσε χρηματοδότηση χωρίς κοινοβουλευτική έγκριση, τότε το Κοινοβούλιο θα έχανε έναν πολύτιμο μοχλό πίεσης έναντι του βασιλιά, εκείνον του ελέγχου της χρηματοδότησής του. Ο Γουλιέλμος αρνούνταν μέχρι το 1693 να έρθει σε συμφωνία με το Κοινοβούλιο ως προς τη διαχείριση του θέματος αυτού και επιθυμούσε να δανείζεται αυτοβούλως, όμως αναγκάστηκε λόγω των μεγάλων χρηματοδοτικών αναγκών και της πολιτικής πίεσης να υποκύψει. Αξιοσημείωτο είναι, ότι ο βασιλικός δανεισμός ως ποσοστό των βασιλικών εσόδων αποτελούσε την περίοδο 1672-1684 το 5,1%, την περίοδο 1685-1688 το 5,3% και κατά τα τρία πρώτα έτη της βασιλείας του Γουλιέλμου το 74,8%. Τα ποσοστά αυτά δεν αποτυπώνουν τόσο την αύξηση του δανεισμού ή των εξόδων, όσο το ότι το Κοινοβούλιο πρακτικά ενεπλάκη στην έγκριση των ποσών και πλέον αυτά καταγράφονταν ως επίσημο βασιλικό έσοδο και δεν ήταν αφανή³⁸⁸. Επιπρόσθετα, το Κοινοβούλιο απέσπασε το 1693 το δικαίωμα να ασκεί βέτο στη δημιουργία νέου χρέους³⁸⁹. Για τη διαχείριση του δανεισμού αποφασίστηκε το 1694 η δημιουργία τράπεζας, της Bank of England, για την οποία ως πρότυπο

³⁸⁵ Richard A. Kleer, *Theraine of their Diana; Lowndes, Locke and the Bankers*, History of Political Economy, Vol. 36, No. 3, σ.σ. 533-556, Duke University Press, Φθινόπωρο 2004, σελ. 535.

³⁸⁶ Ο.π., σελ. 536.

³⁸⁷ Gary W. Cox, Was the Glorious Revolution a Constitutional Watershed?, *The Journal of Economic History*, Vol. 72, No. 3, Cambridge University Press, Σεπτέμβριος 2012, σελ. 577.

³⁸⁸ Cox, ό.π., σελ. 578.

³⁸⁹ Ο.π., σελ. 579.

χρησιμοποιήθηκε η ολλανδική Τράπεζα του Άμστερνταμ³⁹⁰. Ήδη από τις δεκαετίες του 1670 και του 1680 διεξαγόταν στην Αγγλία ευρεία δημόσια συζήτηση για την ανάγκη ίδρυσης μίας τέτοιας τράπεζας³⁹¹. Η Bank of England χρηματοδοτήθηκε αρχικά από εύπορους Άγγλους και είχε ως βασικό στόχο τον δανεισμό του βασιλικού ταμείου, το οποίο αποπλήρωνε τα τοκοχρεολύσια μέσω των φορολογικών και δασμολογικών εισπράξεων. Η κυβέρνηση δανειζόταν μεγάλα ποσά από την Τράπεζα, η οποία για να ανταπεξέλθει σώρευσε σταδιακά, ως κεφάλαιο προς δανεισμό, ποσά από ένα ετερόκλητο πλήθος αριστοκρατών, γαιοκτημόνων, εμπόρων και άλλων κεφαλαιουχικών ομάδων, γεγονός που δημιούργησε εμμέσως έναν κοινό τόπο μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών και οικονομικών τάξεων³⁹². Παράλληλα, παραχωρούσε χαμηλότοκα δάνεια σε παραγωγούς³⁹³, κάτι που αποτύπωνε την πολιτική των *Whigs* για ενίσχυση της παραγωγικής βάσης της χώρας. Μάλιστα, σε κρίσιμες στιγμές του πολέμου, επιπλέον χρηματοδότηση προσέφεραν *Whigs* κεφαλαιούχοι. Η αντίθεση των *Tories* σχετικά με τη δημιουργία της συγκεκριμένης τράπεζας ήταν σαφής, καθώς η εμπλοκή της Αγγλίας στον ηπειρωτικό πόλεμο χρηματοδοτούνταν σε σημαντικό ποσοστό από αυτήν, ενώ, ως εκφραστές της γαιοκτησίας, αποστρέφονταν το χρηματιστικό κεφάλαιο και τις πολιτικές των *Whigs* που σχετίζονταν με αυτό. Υπήρχε δε η πεποίθηση, ότι οι *Whigs*, με τη φορολογία που είχαν επιβάλλει επί της γαιοκτησίας, αντιπαλεύονταν την αριστοκρατία που σχετιζόταν με αυτήν και ότι η γαιοκτησία των *Tories* χρηματοδοτούσε τον πόλεμο. Το 1696 πρότειναν την κατάργηση της Τράπεζας και την ίδρυση της Land Bank, η οποία θα κινείτο πλησιέστερα στις δικές τους πολιτικές, όμως η προσπάθειά τους δεν ευοδώθηκε³⁹⁴.

³⁹⁰ Treasure, ό.π., σελ. 61.

³⁹¹ Pincus, ό.π., σελ. 371.

³⁹² Hudson, ό.π., σελ. 94.

³⁹³ Pincus & Robinson, ό.π., σελ. 214.

³⁹⁴ Ο.π., σελ. 217-218.

Γ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ *RAGE OF PARTY*

Η περίοδος 1690-1715 έχει καταγραφεί στην ιστοριογραφία ως η περίοδος *Rage of Party*. Χαρακτηριστικά της μετεπαναστατικής αυτής περιόδου ήταν η σφοδρή κομματική σύγκρουση μεταξύ των *Whigs* και των *Tories* και η πολιτική αστάθεια, βασική γενεσιουργός αιτία της οποίας ήταν οι συχνές εκλογές (έντεκα γενικές βουλευτικές εκλογές κατά τις οποίες η κοινοβουλευτική πλειοψηφία εναλλάχτηκε επτά φορές), ως αποτέλεσμα του *Triennial Act*³⁹⁵. Δικαίωμα ψήφου υπολογίζεται ότι είχαν περίπου διακόσιες χιλιάδες υπήκοοι³⁹⁶, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι η Επανάσταση δεν είχε επιφέρει διεύρυνση του εκλογικού δικαιώματος³⁹⁷. Οι *Tories* κατά την περίοδο αυτή ήταν ισχυρότεροι εκλογικά στην Ουαλία και στη δυτική Αγγλία³⁹⁸, ενώ οι *Whigs* κυριαρχούσαν σε περιοχές όπου συγκεντρώνονταν πολλοί *Dissenters*, κυριαρχία η οποία έβαινε μειούμενη, όσο οι *Whigs*, ως το νέο *Court Party*, απομακρύνονταν από τις αρχικές διακηρύξεις τους³⁹⁹. Αρχικά η δημόσια διοίκηση και η κυβέρνηση περιελάμβαναν πρόσωπα και από τα δύο κόμματα, ενώ και η αντιπολίτευση σε επιμέρους θέματα γινόταν από κοινού. Όμως, με την επικράτηση των *Whigs* στις εκλογές του 1695, ξεκίνησε μία περίοδος σαφούς κομματικοποίησης σε όλους τους τομείς, κατά την οποία το νικηφόρο κόμμα θα έλεγχε πλέον σαφώς την κυβέρνηση και τη διοίκηση. Από αυτό το σημείο και για μακρά χρονική περίοδο οι *Whigs* μετεξελίχθηκαν στο νέο *Court Party*, ενώ οι *Tories* έγιναν η βάση του αντιπολιτευόμενου *Country Party*, με πιο λαϊκίστικα πλέον χαρακτηριστικά⁴⁰⁰.

Εντός του πλαισίου αυτού, το *House of Lords*, το οποίο διατηρούσε το δικαίωμα άσκησης βέτο σε αποφάσεις του *House of Commons* και του οποίου η σύμφωνη γνώμη ήταν απαραίτητη για την εξέλιξη του νομοθετικού έργου⁴⁰¹, διέθετε ισχύ που ξέφευγε του κοινοβουλευτικού πλαισίου. Συγκεκριμένα, οι κυβερνητικές θέσεις καλύπτονταν συνήθως από μέλη του, ενώ λόρδοι που βρίσκονταν είτε εντός, είτε εκτός της κυβέρνησης, δρούσαν ως σύμβουλοι του Στέμματος. Επιπρόσθετα, η

³⁹⁵ Dan Bogart, *Political Party Representation and Electoral Politics in England and Wales, 1690-1747*, *Social Science History*, Vol. 40, No. 2, σ.σ. 271-303, Cambridge University Press, Καλοκαίρι 2016, σελ. 271.

³⁹⁶ Borus, ό.π., σελ. 122.

³⁹⁷ Hill, ό.π., σελ. 403.

³⁹⁸ Bogart, ό.π., σελ. 273.

³⁹⁹ Ο.π., σελ. 274.

⁴⁰⁰ Borus, ό.π., σελ. 127.

⁴⁰¹ McManamon, ό.π., σελ. 127.

πλειονηφία των πολιτικών, στρατιωτικών και άλλων δημοσίων, ευρύτερης ή τοπικής εμβέλειας, αξιωμάτων καταλαμβάνονταν από μέλη της αριστοκρατίας, η οποία παράλληλα ασκούσε αυξημένη επιρροή στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής στελεχώνοντας σχετικές δομές, ενώ είχε τη δυνατότητα να επηρεάζει επιμέρους εκλογικές διαδικασίες. Μπορεί να ειπωθεί ότι το *House of Lords* είχε εξελιχθεί σε άτυπο κέντρο του νέου συστήματος εξουσίας⁴⁰².

Η ενίσχυση και οριστικοποίηση των εξουσιών του Κοινοβουλίου και η βεβαιότητα λειτουργίας του για ορισμένο χρόνο, όχι υποκείμενου σε βασιλικές αυθαιρεσίες, ήταν επαρκείς λόγοι για την επένδυση πολλών χρημάτων στον εκλογικό αγώνα για την κατάληψη μίας κοινοβουλευτικής θέσης, ενώ η εκλογική πίεση αύξανε την προεκλογική και κομματική προπαγάνδα. Τα κόμματα οργανώθηκαν πληρέστερα και βρίσκονταν σε συνεχή εγρήγορση, ενώ μέχρι την περίοδο της βασίλισσας Άννας (1702-1714) καταγράφονταν μετακινήσεις βουλευτών από το ένα κόμμα στο άλλο. Παράλληλα υπήρχε πάντα ένα ποσοστό ανεξάρτητων βουλευτών⁴⁰³. Το 1715 ξεκίνησε μια μακρά περίοδος δεκαετιών απόλυτης κοινοβουλευτικής επικράτησης των *Whigs*, καθώς οι *Tories* κλονίστηκαν λόγω των διασυνδέσεών τους με την επαναστατική δραστηριότητα των Ιακωβιτών το έτος αυτό⁴⁰⁴.

Σημαντικό γνώρισμα της περιόδου αποτελεί η εδραίωση του *Cabinet*. Το *Cabinet*, δηλαδή η κυβερνητική ομάδα, προϋπήρχε της Επανάστασης, όμως έλαβε σαφέστερη μορφή και τυποποιήθηκαν οι δομές του. Ο Γουλιέλμος και το Κοινοβούλιο ήταν σύμφωνοι ως προς αυτή την εξέλιξη⁴⁰⁵. Το *Privy Council*, το οποίο αποτελούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα τον εκτελεστικό βραχίονα του Στέμματος και τη βασική πηγή συμβουλευτικών υπηρεσιών προς αυτό, ατόνησε και απέκτησε περισσότερο τυπικό χαρακτήρα, καθώς λειτουργίες του μεταφέρθηκαν στο *Cabinet*⁴⁰⁶. Νίκη του Κοινοβουλίου έναντι της κυβέρνησης αποτέλεσε το γεγονός ότι δια νόμου απαγορεύτηκε η απόδοση χάρης από τον βασιλιά προς υπουργούς, οι οποίοι παραπέμπονταν σε δίκη⁴⁰⁷. Ο Γουλιέλμος επιθυμούσε να επιλέγει ελεύθερα τους υπουργούς του, όμως αυτή η επιλογή επηρεαζόταν από τη στάση του

⁴⁰² McManamon, ό.π., σελ. 128.

⁴⁰³ Borus, ό.π., σελ. 122.

⁴⁰⁴ Bogart, ό.π., σελ. 272.

⁴⁰⁵ Edward Raymond Turner, "The Revolution of the Cabinet, 1688-1760", *The American Historical Review*, Vol. 18, No. 4, σ.σ. 751-768, Oxford University Press, Ιούλιος 1913, σελ. 753-4.

⁴⁰⁶ Ο.π., σελ. 756.

⁴⁰⁷ Hill, ό.π., σελ. 377.

Κοινοβουλίου, το οποίο μπορούσε μέσω της πίεσης επί των οικονομικών του Στέμματος να επηρεάζει τις επιλογές αυτές. Επίσης, το κυβερνητικό έργο περιοριζόταν και επηρεαζόταν από νέες μόνιμες κοινοβουλευτικές επιτροπές σχετικές με το δημόσιο έλεγχο, το εμπόριο, τις αποικίες κ.ά.⁴⁰⁸. Ολόκληρο το κυβερνητικό οικοδόμημα μετατράπηκε σε ένα πλέγμα συνεργασιών μεταξύ επιτροπών και υπουργείων, του οποίου η ανάγκη συντονισμού οδήγησε στην διαμόρφωση των βασικών γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν τις κυβερνήσεις της νεότερης ιστορίας⁴⁰⁹. Επιπρόσθετα, ο Γουλιέλμος, έχοντας την άμεση εποπτεία της κυβερνητικής πολιτικής, άσκησε κατά τη βασιλεία του πέντε φορές βέτο έναντι νομοσχεδίων ψηφισμένων από το Κοινοβούλιο, όμως και τις πέντε φορές ουσιαστικά ανακλήθηκε. Ο Γουλιέλμος δεν ξαναχρησιμοποίησε το δικαίωμα αυτό μετά το 1696, ενώ το μοναδικό βέτο που έθεσε η διάδοχός του Άννα το 1708 ήταν και το τελευταίο βασιλικό βέτο στην αγγλική ιστορία⁴¹⁰.

Στη Σκωτία την περίοδο αυτή, ενώ η νέα τάξη, όπως προέκυψε από την Επανάσταση, επικράτησε, εντούτοις δημιουργήθηκε ένα δυναμικό κίνημα υπέρ του Ιάκωβου, το οποίο διατηρήθηκε ως αντιπολιτευτική δύναμη για περίπου εβδομήντα χρόνια⁴¹¹. Απόπειρες δολοφονίας κατά του Γουλιέλμου και μικρής εμβέλειας συνωμοσίες οργανώθηκαν από ομάδες σκωτσέζων συνωμοτών, ενώ αργότερα δύο μείζονες εξεγέρσεις (1715 και 1745) και δύο ελάσσονες (1708 και 1719) εκδηλώθηκαν εντός της Σκωτίας⁴¹². Οι οπαδοί του Ιάκωβου και των διαδόχων του δεν αποτελούσαν ένα ομογενοποιημένο κίνημα. Ομάδες υποστηρικτών που βρίσκονταν στην Αγγλία, στην Ιρλανδία και στη Σκωτία έθεταν διαφορετικές πολιτικές προτεραιότητες, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, είχαν όμως ως κοινό σημείο αναφοράς τον αγώνα για την παλινόρθωση των Stuart. Αξίζει δε να σημειωθεί, ότι ενώ η διαφοροποίηση μεταξύ των *Tories* και των Ιακωβιτών ήταν σαφής εντός της Αγγλίας, στη Σκωτία σταδιακά ατόνησε⁴¹³. Η σκωτσέζικη αντίδραση εδραζόταν κατά βάση στο γενικότερο συντηρητικό πνεύμα, το οποίο εξέφραζαν κατ' εξοχήν οι *Tories*, και στη στάση της Επισκοπικής Εκκλησίας. Η

⁴⁰⁸ Hill, ό.π., σελ. 379.

⁴⁰⁹ Ο.π., σελ. 389.

⁴¹⁰ Ο.π., σελ. 377.

⁴¹¹ Allan I. MacInnes, "Jacobitism in Scotland: Episodic Cause or National Movement?", *The Scottish Historical Review*, Vol. 86, Number 2: No. 222, σ.σ. 225-252, Οκτώβριος 2007, σελ. 252.

⁴¹² MacInnes, ό.π., σελ. 227.

⁴¹³ Ο.π., σελ. 229.

επιμονή μάλιστα της πλειοψηφίας των μελών της Επισκοπικής Εκκλησίας υπέρ του Ιάκωβου την οδήγησε στην απόρριψη πολιτικών προτάσεων θρησκευτικής ανεκτικότητας προς αυτήν από τους Πρεσβυτεριανούς της Σκωτίας και της βρετανικής κυβέρνησης αργότερα⁴¹⁴. Παράλληλα, η εντεινόμενη εμπλοκή της αγγλικής κυβέρνησης στη Σκωτία προσέδιδε στο κίνημα των Ιακωβιτών την εικόνα μιας εναλλακτικής εθνικής πρότασης διακυβέρνησης⁴¹⁵. Συγκεκριμένες πολιτικές που περιόριζαν τη Σκωτία, όπως η ψήφιση των *Navigation Acts* (1693 και 1696), μέσω των οποίων το αγγλικό Κοινοβούλιο περιόριζε το εμπόριο της Σκωτίας σε σχέση με τα βρετανικά νησιά και τις αποικίες⁴¹⁶, δημιουργούσαν κλίμα έντασης μεταξύ των δύο βασιλείων.

Ο Εννεαετής Πόλεμος τελείωσε το 1697. Με το τέλος του αποφασίστηκε περιορισμός των εμπορικών δασμών στο αγγλο-ολλανδικό εμπόριο προς όφελος των Ολλανδών, η άμυνα της Αγγλίας και της Ολλανδίας ενισχύθηκε με την οικοδόμηση αμυντικών οχυρών στα ολλανδό-γαλλικά σύνορα και ο Γουλιέλμος αναγνωρίστηκε από τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ ως βασιλιάς της Αγγλίας⁴¹⁷. Ο Γουλιέλμος ζήτησε την έγκριση του Κοινοβουλίου, την οποία και έλαβε, για την παραμονή του αγγλικού εκστρατευτικού σώματος στη Φλάνδρα⁴¹⁸, επιλογή η οποία σύντομα αποδείχτηκε σωστή, καθώς ακολούθησαν νέες συγκρούσεις. Το 1701 λόγω της ανακίνησης του ζητήματος της Ισπανικής Διαδοχής έγινε επανέναρξη της σύγκρουσης μεταξύ της Γαλλίας και της *Grand Alliance*, γεγονός που συνέπιπτε με τον θάνατο του Ιάκωβου και την αναγνώριση του υιού του ως βασιλιά της Αγγλίας από τον Λουδοβίκο ΙΔ΄⁴¹⁹. Το ζήτημα της διαδοχής του αγγλικού Στέμματος λύθηκε οριστικά με σχετική απόφαση του Κοινοβουλίου το 1701 (*Act of Settlement*), σύμφωνα με την οποία το Στέμμα θα μεταφερόταν στον Οίκο του Ανόβερου μετά το θάνατο της διαδόχου του Γουλιέλμου, Άννας⁴²⁰.

⁴¹⁴ Macinnes, ό.π., σελ. 235.

⁴¹⁵ Ο.π., σελ. 239.

⁴¹⁶ Ο.π., σελ. 237.

⁴¹⁷ Treasure, ό.π., σελ. 229.

⁴¹⁸ Claydon, *Courtly Reformation: Williamite Propaganda after the Glorious Revolution in England*, ό.π., σελ. 9.

⁴¹⁹ Treasure, ό.π., σελ. 232.

⁴²⁰ Hill, ό.π., σελ. 351.

Δ. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ

Η Ένδοξη Επανάσταση προκάλεσε μείζονα κρίση στις αγγλικές αποικίες της βόρειας Αμερικής. Επί Καρόλου Β΄ και Ιακώβου Β΄ απαιτούνταν απόλυτη υπακοή στις διοικήσεις που όριζε το Στέμμα, υπήρχε σαφής τάση συγκεντροποίησης των εξουσιών, ενώ επιβάλλονταν αυστηρές ποινές (π.χ. εμπορικοί αποκλεισμοί) σε περιπτώσεις αντιδράσεων των αποίκων⁴²¹. Τα νέα της πτώσης του Ιάκωβου έφτασαν στη Βοστώνη τον Απρίλιο του 1689. Ακολούθησε σειρά κατά τόπους εξεγέρσεων, κατά τις οποίες σύμβολα και δομές του Dominion of New England, της διοίκησης δηλαδή των αποικιών, καταστράφηκαν⁴²². Οι καθολικού θρησκεύματος και διορισμένοι από τους Stuart διοικητές ανατρέπονταν επαναστατικά από την προτεσταντική πλειοψηφία των αποίκων, οι οποίοι άμεσα σχημάτισαν κατά τόπους δικές τους διοικητικές δομές και τάσσονταν κατά πλειοψηφία με τον Γουλιέλμο⁴²³. Η περίφημη Διακήρυξη της Βοστώνης (*Boston Declaration of Grievances*) της 18^{ης} Απριλίου 1689 αναφέρεται στην ύπαρξη παπικής συνομοσίας κατά του Νέου Κόσμου, στην εγκατάλειψη του Προτεσταντισμού στις αποικίες, στην κακοδιοίκηση και στην αυθαιρεσία των αρχών⁴²⁴, ανακλώντας ξεκάθαρα τη ρητορική και τα αιτήματα που πλαισίωναν την Ένδοξη Επανάσταση. Εν μέσω επαναστατικού βρασμού και μην γνωρίζοντας τις εξελίξεις στην Αγγλία λόγω του χρόνου που χρειαζόταν για να μεταφερθούν οι ειδήσεις, πολλοί άποικοι εναπόθεταν τις ελπίδες τους στη συνεργασία του Κοινοβουλίου με τον Γουλιέλμο, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες τους⁴²⁵. Η οριστική επικράτηση του Γουλιέλμου στην Αγγλία σήμανε τον τερματισμό της πολιτικής ενοποίησης των αποικιών, οι οποίες αναγνωρίστηκαν ως ξεχωριστές μεταξύ τους οντότητες⁴²⁶. Καθιερώθηκε μια νέα διοικητική δομή, η οποία αποτελούνταν από έναν κυβερνήτη διορισμένο από τον άγγλο βασιλιά, ένα κυβερνητικό συμβούλιο και μία εκλεγμένη συνέλευση αποίκων. Η αντιπροσώπευση ενισχύθηκε, επιδιωκόταν η εξισορρόπηση μεταξύ κυβερνήτη, συμβουλίου και συνέλευσης, ενώ με νόμο του αγγλικού Κοινοβουλίου το 1696 (*Navigation Act*)

⁴²¹Michael G. Hall, Lawrence H. Leder & Michael G. Kammen (επιμελητές), *The Glorious Revolution in America, Documents on the colonial crisis of 1689*, The University of North Carolina Press, USA, 1964, σελ. 3.

⁴²²Ο.π., σελ. 4.

⁴²³Ο.π., σελ. 5.

⁴²⁴Ο.π., σελ. 42.

⁴²⁵Ο.π., σελ. 46.

⁴²⁶Ο.π., σελ. 212.

ενισχύονταν οι εξουσίες του βασιλιά της Αγγλίας επί των αποικιών⁴²⁷. Η πλειοψηφία των αποίκων συνδύαζε πλέον το πεπρωμένο και την πολιτική της στάση με τις κοινοβουλευτικές εξελίξεις στην Αγγλία. Το αποτύπωμα της Ένδοξης Επανάστασης επί των αμερικάνικων αποικιών ήταν σαφές.

⁴²⁷ Michael G. Hall, Lawrence H. Leder & Michael G. Kammen, ό.π., σελ. 213.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η καταγραφή και ανάλυση της σχετικής με την Ένδοξη Επανάσταση κοινοβουλευτικής δραστηριότητας, συνδυαζόμενης με τις γενικότερες εξελίξεις της εποχής στην Αγγλία και στην υπόλοιπη Ευρώπη, οδηγεί σε ορισμένα σαφή συμπεράσματα.

Πρώτον, είναι πρόδηλο ότι οι αιτίες της Επανάστασης εδράζονται στις θρησκευτικές και πολιτικές αντιμαχίες που κυριαρχούσαν στην Αγγλία του 17^{ου} αιώνα. Αυτές οι διαμάχες εκφράστηκαν ή και διαμορφώθηκαν εντός του Κοινοβουλίου, το οποίο, έχοντας μια δυναμική που εκπήγαζε από τις μέχρι τότε εμπειρίες του, από την ενίσχυση της ισχύος ομάδων εκτός της αριστοκρατίας της γης και από τη σύγκρουση με την αυθαιρεσία των Stuarts, διεκδίκησε και επέβαλε την κυριαρχία του Νόμου, όπως το ίδιο τον όριζε, εντός της Αγγλίας, της Σκωτίας και της Ιρλανδίας. Διακρίνεται η διαχρονική επιθυμία των αντιπροσωπευτικών σωμάτων, όχι μόνο να περιορίσουν την αυθαιρεσία του Στέμματος, αλλά και να περιορίσουν την ισχύ του ίδιου του Στέμματος, ώστε αυτή να ενταχθεί στο νομικό πλαίσιο και να ορίζεται από αυτό.

Δεύτερον, η Ένδοξη Επανάσταση ούτε προήλθε από μια ομοιογενή πολιτικά ομάδα, ούτε δημιούργησε τέτοια. Ένα μωσαϊκό θρησκευτικών και πολιτικών ομάδων αναγνώρισε στην εκτεταμένη αυθαιρεσία και στον κίνδυνο διαιώνισής της έναν κοινό εχθρό. Παράλληλα όμως, μεταξύ των επαναστατών δεν είχε διαμορφωθεί εκ των προτέρων κανένα κοινό πολιτικό πρόγραμμα ή μία συμφωνία σχετικά με το πλαίσιο της διάδοχης κατάστασης. Τα δύο κόμματα που διαμορφώθηκαν και κυριάρχησαν, οι *Whigs* και οι *Tories*, έφεραν τις μνήμες των πολιτικών και θρησκευτικών ζυμώσεων και εμπειριών των τελευταίων δεκαετιών, τις οποίες αντιλαμβάνονταν και ανέλυαν συχνά διαφορετικά, δεδομένων των διαφορετικών κοινωνικοπολιτικών αφετηριών τους. Οι διαφορές τους αποτυπώθηκαν ανάγλυφα κατά τις συζητήσεις σχετικά με τη θρησκευτική ανεκτικότητα και πολιτική εν γένει, με το ποια θα έπρεπε να είναι η σχέση ισχύος μεταξύ Κοινοβουλίου και Στέμματος (και συνεκδοχικά ποια θα ήταν η νέα πολιτική δομή του κράτους) και τέλος με τον τρόπο και τον βαθμό αλληλεπίδρασης της Αγγλίας με τις άλλες χώρες.

Τρίτον, η Ένδοξη Επανάσταση και οι κοινοβουλευτικές εξελίξεις βρίσκονταν σε άμεση συνάφεια με την ευρωπαϊκή πραγματικότητα. Η Αγγλία ήταν το έπαθλο

στον αγώνα μεταξύ του Καθολικισμού και του Προτεσταντισμού, της Γαλλίας και της Ολλανδίας, του Απολυταρχισμού και του περιορισμού της αυθαιρεσίας. Οι άγγλοι βουλευτές αντιλαμβάνονταν, ότι οι αποφάσεις τους κατά την περίοδο της Επανάστασης θα επηρέαζαν τους περίπλοκους συσχετισμούς που είχαν σχηματιστεί και διαμορφώνονταν στην υπόλοιπη Ευρώπη. Αντίστοιχα, οι ίδιοι επηρεάζονταν από αυτούς. Η ευρωπαϊκή πολιτική της Γαλλίας και της Ολλανδίας, και όσων κρατών σχετίζονταν συμμαχικά με αυτές, διαμόρφωνε τις συνθήκες που απειλούσαν ή ευνοούσαν την εγκαθίδρυση των επαναστατικών αλλαγών στην Αγγλία, δεδομένης της άμεσης εμπλοκής της Αγγλίας στις ευρωπαϊκές υποθέσεις.

Τέταρτον, η θρησκευτική πολιτική είναι φανερό ότι εξυπηρετούσε σκοπούς πέραν της δογματικής και της θεολογίας, αν και το ηθικό και διδακτικό μέρος της θρησκείας ήταν επαρκές ερέθισμα για τη συγκρότηση επιμέρους πολιτικό-θρησκευτικών ομάδων. Μέσω της θρησκευτικής πολιτικής επιχειρήθηκε αφενός η δημιουργία μίας ομογενοποιημένης θρησκευτικά κοινωνίας, η οποία δεν θα απειλούνταν από επιμέρους δυναμικές θρησκευτικές ομολογίες, αφετέρου η αποτροπή της εργαλειοποίησης τέτοιων ομάδων από ξένα κράτη προς ίδιον όφελος. Η περιορισμένη θρησκευτική ανεκτικότητα που επιβλήθηκε το 1689 άμβλυσε σε ένα βαθμό τις θρησκευτικής υφής πολιτικές συγκρούσεις, αποσυμπίεσε εν μέρει τις καταπιεσμένες θρησκευτικές ομάδες, πλην των Καθολικών, και δημιούργησε πολύτιμο πολιτικό χώρο που αξιοποιήθηκε για άλλα ζητήματα, χωρίς να υφίσταται στην ίδια ένταση με πριν η τροχοπέδη της θρησκευτικής αντιπαράθεσης.

Πέμπτον, είναι σαφές ότι το Κοινοβούλιο δεν επεδίωκε την ανατροπή του πολιτεύματος. Οι κοινοβουλευτικές αποφάσεις και συζητήσεις αποτυπώνουν την ανάγκη του πολιτικού κόσμου για την οριστική δια νόμου καθιέρωση κανόνων, βάσει των οποίων θα οργανωνόταν η κοινωνία και το κράτος. Οι κανόνες αυτές, εθιμικοί ή νομοθετημένοι, αντλούνταν από μια μακρά παράδοση, η οποία είχε διαμορφώσει συγκεκριμένα πολιτικά ανακλαστικά έναντι της αυθαιρεσίας, όπως η αμφισβήτηση της απόλυτης ισχύος του Στέμματος, η επιθυμία προστασίας των πολιτικών ελευθεριών και της περιουσίας και η προστασία του κράτους από την επιβολή άλλων κρατών. Το *House of Commons* επέβαλε, κατά το δυνατό, τις ισορροπίες εκείνες που εξυπηρετούσαν τους βουλευτές, τους εκλογείς τους και τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες ανήκαν, ενώ το *House of Lords* λειτουργούσε σε μεγάλο βαθμό διαιτητικά μεταξύ του *House of Commons* και της κυβέρνησης του Στέμματος. Η αμφίπλευρη

και συνεργατική σχέση μεταξύ του Κοινοβουλίου και του Στέμματος διαμόρφωσε οριστικά το πλαίσιο της αλληλεξάρτησης των θεσμών και μια κουλτούρα αναζήτησης πολιτικών ισορροπιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Cobbett William, *Cobbett's Parliamentary History of England, from the Norman Conquest in 1066 to the year 1803*, Vol. V, T.C. Hansard, London, 1809.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bergin Emma Theresa, *The Revolution of 1688 in Dutch Pamphlet Literature: A study in the Dutch Public Sphere in the late seventeenth Century*, Διδακτορική διατριβή, University of Hull, 2006.

Berman Harold J., *Law and Revolution, The Impact of the Protestant Reformation on the Western Legal Tradition, II*, Harvard University Press, USA, 2006.

Clark J. C. D., *English Society 1660-1832, Religion, ideology and politics during the ancient regime*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Claydon Anthony Michael, *Courtly Reformation: Williamite Propaganda after the Glorious Revolution in England*, Διδακτορική διατριβή, University of London, 1993.

Coffey John, *Persecution and Toleration in Protestant England, 1558-1689*, Routledge, New York, 2013.

Hall Michael G., Leder Lawrence H. & Kammen Michael G.(επιμελητές), *The Glorious Revolution in America, Documents on the colonial crisis of 1689*, The University of North Carolina Press, USA, 1964.

Harris Tim, *Politics under the later Stuarts, Party conflict in a divided society, 1660-1715*, Routledge, New York, 2013.

Hill Christopher, *Ο αιώνας της επανάστασης, 1603-1714*, μτφρ. Ελένη Αστερίου, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 2011.

Horwitz Henry, *Parliament, Policy and Politics in the Reign of William III*, Manchester University Press, Manchester, 1977.

Jardine Lisa, *Temptation in the Archives, Essays in Golden Age Dutch Culture*, ULC Press, London, 2015.

Jenks Edward, *Parliamentary England, the evolution of the cabinet system*, T. Fisher Unwin LTD, London, 1903.

Malcolm Joyce Lee (επιμελήτρια), *The Struggle for Sovereignty, Seventeenth Century English Political Tracts*, Vol. 2, Liberty Fund, Indianapolis, 1999.

McElligott Jason (επιμέλεια), *Fear, Exclusion and Revolution: Roger Morrice and Britain in the 1680s*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2006.

McManamon Anthony, *The House of Lords and the British Political Tradition*, Διδακτορική Διατριβή, The University of Birmingham, Οκτώβριος 2012.

Millar John, *An historical view of the English Government from the Settlement of the Saxons in Britain to the Revolution in 1688*, Vol. I, Liberty Fund, Indianapolis, 2006.

Miller John, *Popery and Politics in England, 1660-1688*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973.

O' Flanagan J. Roderick, *Annals, anecdotes, traits and traditions of the irish parliaments, 1172 to 1800*, M. H. Gill and Son, Dublin, 1895.

Onnekink David, *The Anglo-Dutch favourite, The career of Hans Willem Bentinck, 1ST Earl of Portland (1649-1709)*, Διδακτορική διατριβή, University of Utrecht, 2004.

Onnekink David, *War and Religion after Westphalia, 1648-1713*, Routledge, New York, 2016.

Pincus Steven, 1688, *The first modern Revolution*, Yale University Press, USA, 2009.

Pincus C. A. Steven & Robinson A. James, *Institutions, property rights and economic growth, The legacy of Douglass North*, Galiani Sebastian & Sened Itai (επιμελητές), Cambridge University Press, New York, 2014.

Pocock J.G.A., *The Varieties of British Political Thought, 1500-1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Prak Maarten, *The Dutch Republic in the Seventeenth Century: The Golden Age*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Price J. L., *The Dutch Republic in the Seventeenth Century*, Macmillan Education, New York, 1998.

Roitman Jessica V., *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800, Linking Empires, Bridging Borders*, Gert Oostindie & Jessica V. Roitman (επιμελητές), Brill, Boston, 2014.

Schwoerer Lois G., *The Revolution of 1688-1689, Changing Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Stein Joshua B. & Donabed Sargon G., *Religion and the State, Europe and North America in the seventeenth and eighteenth centuries*, Lexington Books, Lanham-Maryland, 2012.

Thompson Faith, *A Short History of Parliament, 1295-1632*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1953.

Treasure Geoffrey, *The making of modern Europe, 1648-1780*, Routledge, New York, 2003.

Walker Peter, *James II and the Three Questions, Religious Toleration and the Landed Classes, 1687-1688*, Peter Lang AG, Bern, 2010.

ΑΠΟΡΟΓΡΑΦΙΑ

Barnes Robert Paul, “Scotland and the Glorious Revolution of 1688”, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 3, No. 3, σ.σ. 116-127, The North American Conference on British Studies, Φθινόπωρο 1971.

Bogart Dan, “Political Party Representation and Electoral Politics in England and Wales, 1690-1747”, *Social Science History*, Vol. 40, No. 2, σ.σ. 271-303, Cambridge University Press, Καλοκαίρι 2016.

Borus Gyorgy, “Political Parties in the years before and after the Glorious Revolution”, *Hungarian Journal of English American Studies*, Vol. 13, No. 1-2, σ.σ. 121-130, Άνοιξη-Φθινόπωρο 2007.

Bowers Toni, “Behn’s Monmouth: Sedition, Seduction and Tory Ideology in the 1680s”, *Studies in Eighteenth Century Culture*, Vol. 38, σ.σ. 15-44, John Hopkins University Press, 2009.

Clark Tristram, “The Williamite episcopalians and the Glorious Revolution in Scotland”, *Records of the Scottish Church History Society*, Vol. 24, No. 1, σ.σ. 35-51, Scottish Church History Society Publications, 1990.

Claydon Tony, “William III’s Declaration of Reasons and the Glorious Revolution”, *The Historical Journal*, Vol. 39, No. 1, σ.σ. 87-108, Cambridge University Press, Μάρτιος 1996.

Cox Gary W., “Was the Glorious Revolution a Constitutional Watershed?”, *The Journal of Economic History*, Vol. 72, No. 3, Cambridge University Press, Σεπτέμβριος 2012.

Fatovic Clement, “The Anti-Catholic Roots of Liberal and Republican Conceptions of Freedom in English Political Thought”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 66, No. 1, σ.σ. 37-58, University of Pennsylvania Press, Ιανουάριος 2005.

George Robert H., “The Charters Granted to English Parliamentary Corporations in 1688”, *The English Historical Review*, Vol. 55, No. 217, σ.σ. 47-56, Oxford University Press, Ιανουάριος 1940.

Hodgson Geoffrey M., “1668 and all that: Property rights, the Glorious Revolution and the rise of British capitalism”, *Journal of Institutional Economics*, No. 13, σ.σ. 79-107, Millennium Economics Ltd, Μάρτιος 2017.

Hudson Nicholas, “Challenging the Historical Paradigm: Tories, Whigs and Economic Writing”, 1680-1714, *Eighteenth Century Life*, Vol. 40, No. 3, σ.σ. 68-88, Duke University Press, 2016.

Jager Colin, “Common Quiet: Tolerance Around 1688”, *English Literary History*, Vol. 79, No. 3, σ.σ. 569-596, John Hopkins University Press, Φθινόπωρο 2012.

Kleer Richard A., “The ruine of their Diana; Lowndes, Locke and the Bankers”, *History of Political Economy*, Vol. 36, No. 3, σ.σ. 533-556, Duke University Press, Φθινόπωρο 2004.

Levillain Charles-Edouard, “French Diplomacy and the Run-up to the Glorious Revolution (1688): A Critical Reading of Jean-Antoine d’ Avaux’s Correspondence as Ambassador to the States General”, *The Journal of Modern History*, 88, σ.σ. 130-150, University of Chicago, Μάρτιος 2016.

MacInnes Allan I., “Jacobitism in Scotland: Episodic Cause or National Movement?”, *The Scottish Historical Review*, Vol. 86, Number 2: No. 222, σ.σ. 225-252, Οκτώβριος 2007.

Mason Roger A., “Debating Britain in Seventeenth Century Scotland, Multiple Monarchy and Scottish Sovereignty”, *Journal of Scottish Historical Studies*, Vol. 35, No. 1, Απρίλιος 2015.

McJimsey Robert, “Shaping the Revolution in Foreign Policy: Parliament and the Press, 1689-1730”, *Parliamentary History*, Vol. 25, Part 1, σ.σ. 17-31, Edinburgh University Press, 2006.

Miller John, “The Glorious Revolution: “Contract” and “Abdication” reconsidered”, *The Historical Journal*, Vol. 25, No. 3, σ.σ. 541-555, Cambridge University Press, Σεπτέμβριος 1982.

Mullet Charles F., “Religion, Politics and Oaths in the Glorious Revolution”, *The Review of Politics*, Vol. 10, No. 4, σ.σ. 462-474, Cambridge University Press, Οκτώβριος 1948.

Murtagh Harman, “The Williamite War 1689-91”, *History Ireland*, Vol. 1, No 1, σ.σ. 39-42, History Ireland Ltd, Άνοιξη 1993.

North Douglas C. & Weingast Barry R., “Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutional Governing Public Choice in Seventeenth Century England”, *The Journal of Economic History*, Vol. 49, No. 4, σ.σ. 803-832, Cambridge University Press, Δεκέμβριος 1989.

Schnorrenberg Barbara Brandon, “An Opportunity Missed: Catherine Macaulay on the Revolution of 1688”, *Studies in Eighteenth Century Culture*, Vol. 20, σ.σ. 231-240, John Hopkins University Press, 1991.

Turner Edward Raymond, “The Revolution of the Cabinet, 1688-1760”, *The American Historical Review*, Vol. 18, No. 4, σ.σ. 751-768, Oxford University Press, Ιούλιος 1913.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://www.historyofparliamentonline.org/>

<http://ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/the-dutch-century/dagmar-freist-the-dutch-century>

<https://faculty.history.wisc.edu/sommerville/351/WIIinvite.html>